

Lietuvos ūkio sektorių finansavimo po 2020 m. vertinimas: Užimtumas ir socialinė įtrauktis

(Galutinės vertinimo ataskaitos 1 priedas)

2019 m. vasario 1 d.
(2019 m. balandžio 30 d. redakcija)

Kuriame
Lietuvos ateitį

2014–2020 metų
Europos Sąjungos
fondų investicijų
veiksmų programa

Dokumentą parengė UAB „ESTEP Vilnius“.
Vertinimas atliktas pagal 2018 m. liepos 31 d. paslaugų teikimo sutartį
Nr. 14P-45 tarp Lietuvos Respublikos finansų ministerijos ir ūkio
subjektų grupės UAB „PricewaterhouseCoopers“ UAB „ESTEP Vilnius“

TURINYS

1	TIKSLŲ IR UŽDAVINIŲ VERTINIMAS	3
1.1	DABARTINIAI VALSTYBĖS TIKSLAI	3
1.2	ESAMOS SITUACIJOS ANALIZĖ.....	4
1.3	TIKSLŲ TINKAMUMO IR TARPUSAVIO SUDERINAMUMO VERTINIMAS	18
1.4	SIŪLOMI TIKSLAI IR UŽDAVINIAI LAIKOTARPIUI PO 2020 M.....	23
2	FINANSAVIMO MASTO ANALIZĖ.....	27
3	INTERVENCIJŲ VERTINIMAS	34
3.1	INTERVENCIJOS, SKIRTOS DIDINTI DARBO RINKOS PATRAUKLUMĄ (1 TIKSLAS)	34
3.1.1	<i>Vykdomų intervencijų rinkinio vertinimas.....</i>	<i>34</i>
3.1.2	<i>ES fondų investicijų vertinimas.....</i>	<i>38</i>
3.2.	INTERVENCIJOS, SKIRTOS EFEKTYVIAU PANAUDOTI ESAMĄ DARBO JĖGOS POTENCIALĄ (2 TIKSLAS)	40
3.1.2	<i>Vykdomų intervencijų rinkinio vertinimas.....</i>	<i>40</i>
3.2.2.	<i>ES fondų investicijų vertinimas.....</i>	<i>46</i>
3.3.	INTERVENCIJOS, SKIRTOS DIDINTI GYVENTOJŲ GEROVĘ IR SOCIALINĘ APRĖPTĮ (3 TIKSLAS)	48
3.3.1.	<i>Vykdomų intervencijų rinkinio vertinimas.....</i>	<i>48</i>
3.3.2.	<i>ES fondų investicijų vertinimas.....</i>	<i>52</i>
3.4.	PASIŪLYMAI DĖL PRIKLAUSOMYBĖS NUO ES SF FINANSAVIMO MAŽINIMO 2021–2027 M. LAIKOTAPRIU	55
1	PRIEDAS. NPP RODIKLIŲ PASIEKIMAS.....	59
2	PRIEDAS. 2014–2020 M. ES SF FINANSUOJAMOS PRIEMONĖS.....	64

1 TIKSLŲ IR UŽDAVINIŲ VERTINIMAS

Šiame skyriuje pateikiama analizė pagal šiuos Techninėje specifikacijoje (toliau – TS) suformuluotus ir papildomus (toliau – P) vertinimo klausimus:

TS 9.1.1. Kokie valstybės tikslai yra nustatyti atskirose viešosios politikos srityse? Ar tikslai aktualūs ir atitinka ekonominę–socialinę Lietuvos situaciją ir demografines tendencijas? (1.1 ir 1.2 poskyriai)

TS 9.1.2. Ar nustatyti tikslai valstybės viešosios politikos srityse atitinka ES, EBPO ir kitų tarptautinių organizacijų rekomendacijas, direktyvas bei tarptautinių susitarimų tikslus? (1.3 poskyris)

TS 9.2.2. Kokie turėtų būti viešosios politikos sričių strateginiai tikslai, siekiant tvaraus visuomenės gyvenimo kokybės augimo užtikrinimo vidutiniu ir ilguoju laikotarpiu? (analizė tik viešosios politikos srities lygiu – 1.4 poskyris; išvados šalies mastu bus pateiktos galutinės ataskaitos projekto bendrojoje dalyje)

P1. Kokios yra svarbiausios problemos, kylantys iššūkiai, kuriuos šalis turėtų spręsti ilguoju laikotarpiu atitinkamoje srityje? Kodėl? Problemų analizė turėtų būti pagrįsta statistiniais rodikliais, kiek įmanoma naudojant Lietuva 2030 ir NPP jau nustatytus rodiklius. (1.2. poskyris)

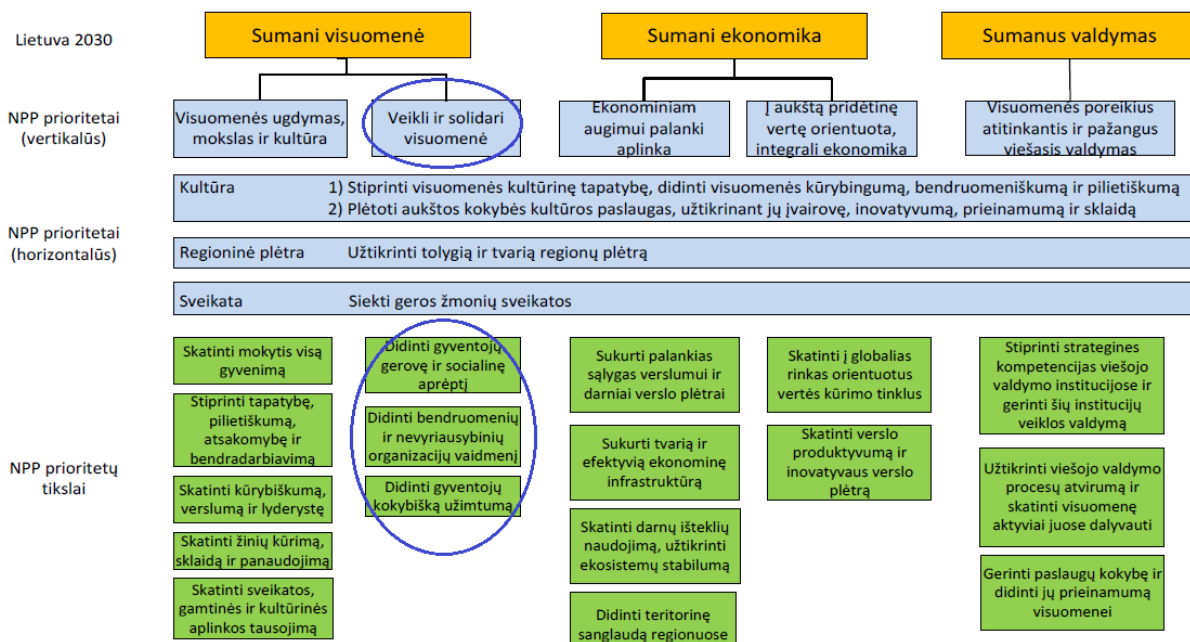
P2. Kokie yra svarbiausi veiksniai (priežastys), kurie sąlygoja nurodytas problemas, iššūkius atitinkamoje srityje? (1.2. poskyris)

P3. Ar ir kiek dabartiniai valstybės tikslai šioje viešosios politikos srityje yra tinkami siekiant išspręsti kylančius iššūkius ir problemas? Kodėl? Jeigu ne, kaip šie tikslai (įskaitant ir NPP nustatytus tikslus) turėtų būti koreguojami siekiant atspindėti siekiamą pokytį? (1.2., 1.3. ir 1.4. poskyriai)

1.1 DABARTINIAI VALSTYBĖS TIKSLAI

2012 m. patvirtintos Lietuvos pažangos strategijos „Lietuva 2030“ (toliau – Strategija) „Sumanios visuomenės“ srityje įvardijami ilgalaikiai užimtumo ir socialinės įtraukties viešosios politikos srities (toliau – VPS) tikslai apima asmeninio ir ekonominio saugumo ir veiklumo, tolygesnio pajamų pasiskirstymo bei socialinės įtraukties užtikrinimo siekius. Strategiją įgyvendinančioje Nacionalinėje 2014–2020 m. pažangos programoje (toliau – NPP) formuluojamas prioritetas „Veikli ir solidari visuomenė“, kuriam keliamas bendrasis tikslas „gerinti gyvenimo kokybę, stiprinti socialinę sanglaudą ir užtikrinti visiems lygias galimybes“ bei trys detalesni tikslai (žr. 1 pav.).

1 pav. Strategijoje ir NPP nustatyti Užimtumo ir socialinės įtraukties VPS prioritetai ir tikslai

Šaltinis: Lietuva 2030 www.lietuva2030.lt/lt/apie-lietuva-2030

2017 m. patvirtintas XVII Vyriausybės programos įgyvendinimo plane įtvirtinti tikslai atkartoja tris NPP tikslus – mažinti skurdą ir socialinę atskirtį, stiprinti bendruomenes ir skatinti užimtumą. Atskirai įvardinti šeimai palankios aplinkos kūrimo ir smurto visose gyvenimo srityse mažinimo siekiai, kurie NPP patenka į pirmjo tikslo apimtį (uždavinys „Siekti vaiko ir šeimos gerovės“). Papildomai Vyriausybės programoje formuluojamas tikslas mažinti pajamų nelygybę.

Be bendrųjų visos šalies strateginius tikslus įtvirtintų dokumentų, užimtumo ir socialinės įtraukties tikslai keliami ir sektorinėse vidutinio laikotarpio strategijose.

Užimtumo didinimo 2014–2020 metų programoje keliamas bendrasis tikslas pasiekti kuo didesnę gyventojų užimtumą, skatinant darbo vietų kūrimą ir darbo paklausą, didinant darbo jėgos kvalifikacijos atitiktį darbo rinkai ir laisvus darbo išteklius integruojant į darbo rinką ir išlaikant joje. Užimtumo srityje taip pat nustatytas tikslas stiprinti socialinį dialogą (įtvirtintas Socialinio dialogo stiprinimo 2016–2020 m. veiksmų plane).

Socialinės įtraukties didinimo 2014–2020 m. veiksmų planu siekiama mažinti skurdą ir socialinę atskirtį (taip pat ir sveikatos netolygumus, tačiau šis tikslas priskiriamas *Sveikatos apsaugos VPS*). Bendrąjį tikslą numatyta įgyvendinti (1) didinant vaiko ir šeimos gerovę, (2) stiprinant labiausiai nutolusių nuo darbo rinkos asmenų aktyvią įtrauktį, (3) užtikrinant gyventojų pajamų apsaugą bei (4) gerinant viešąsias (socialines, sveikatos, švietimo, kultūros ir kt.) paslaugas su tikslu užtikrinti skurdo ir socialinės atskirties prevenciją. Atskiruose strateginiuose dokumentuose numatyti vaikų, jaunimo ir neįgaliųjų gerovės užtikrinimo ir palankios aplinkos sukūrimo tikslai (Vaiko gerovės 2013–2018 m. programa, Nacionalinė jaunimo politikos 2011–2019 m. programa, Nacionalinė neįgaliųjų integracijos 2013–2019 m. programa). Papildomai keliamas smurto mažinimo tikslas (Valstybinės smurto artimoje aplinkoje prevencijos ir pagalbos teikimo nukentėjusiems asmenims 2014–2020 m. programa).

Apibendrinant nustatytus tikslus, matyti, kad **užimtumo srityje, visų pirma, siekiama didinti gyventojų užimtumą, skatinant darbo jėgos paklausą ir kuriant darbo vietas. Socialinės įtraukties srities tikslais siekiama: mažinti skurdą ir socialinę atskirtį** (užtikrinant pajamų apsaugą, stiprinant labiausiai nuo darbo rinkos nutolusių asmenų aktyvią įtrauktį ir vykdant patekimo į skurdą ir atskirtį prevenciją); **mažinti pajamų nelygybę** (tikslas atskirai įvardijamas tik Vyriausybės programoje); **stiprinti bendruomenes; sukurti palankią aplinką vaikų, šeimos, jaunimo ir neįgaliųjų gerovei užtikrinti; mažinti smurtą.**

1.2 ESAMOS SITUACIJOS ANALIZĖ

Remiantis šalies ekonomikos augimo iššūkių analize, su užimtumo ir socialinės įtraukties VPS tiesiogiai yra susiję trys šalies gerovės augimą ribojantys veiksniai – tai žmogiškųjų išteklių trūkumas, silpnas socialinis kapitalas¹ bei pajamų nelygybė ir nemažėjantis skurdo lygis.

Pagrindinius iššūkius šioje srityje atspindi Europos socialinių teisių ramstį pagrindžiančios socialinių rodiklių suvestinės² rodiklių Lietuvoje įgyvendinimas. Prasčiausi rezultatai pasiekti vertinant pajamų nelygybės bei socialinės apsaugos ir įtraukties rodiklius, tuo tarpu užimtumo (taip pat vertinant atskirai vyrų ir moterų užimtumą), nedarbo bei pajamų augimo lygio rodikliai yra gana geri – geresni už visų vertinamų šalių vidurkį arba vidutiniški.

SITUACIJA UŽIMTUMO SRITYJE

Žmogiškųjų išteklių trūkumas

¹ Socialinis kapitalas – visuomenės aktyvumas, gyventojų tarpusavio ryšiai, bendradarbiavimas siekiant tiek asmeninės, tiek bendros gerovės.

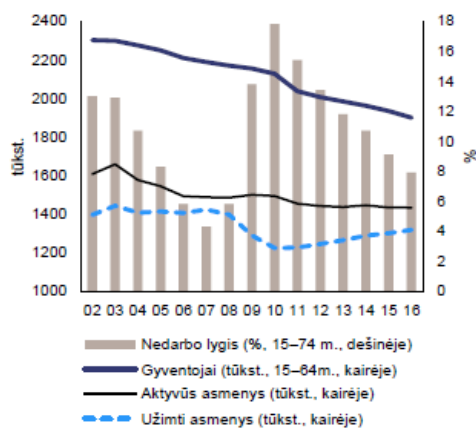
² Socialinių rodiklių švieslentė < <https://composite-indicators.jrc.ec.europa.eu/social-scoreboard/> >

Remiantis 2018 m. Europos Komisijos (toliau – EK) Europos semestro ataskaita³, užimtumas pasiekė rekordines aukštumas, nedarbas toliau mažėja. Užimtumo lygis viršija ES vidurkį ir trečią 2017 m. ketvirtį siekė 75,7 proc., o nedarbas sumažėjo: jo lygis 2017 m. nukrito iki 7,2 proc. Jaunimo nedarbas nuo krizės sumažėjo daugiau nei per pusę – iki 13,2 proc, o ilgalaikio nedarbo lygis nukrito tiek, kad nesiekia nė 3 proc. Pastebima Lietuvos pažanga siekiant nacionalinių tikslų pagal strategiją „Europa 2020“: pasiekti tikslai, susiję su darbingo amžiaus gyventojų užimtumo lygiu. Remiantis EK bei Tarptautinio valiutos fondo (toliau – TVF) prognozėmis, nedarbo lygis toliau mažės, užimtumas – taip pat gerės.

2 pav. Užimtumo tendencijos.

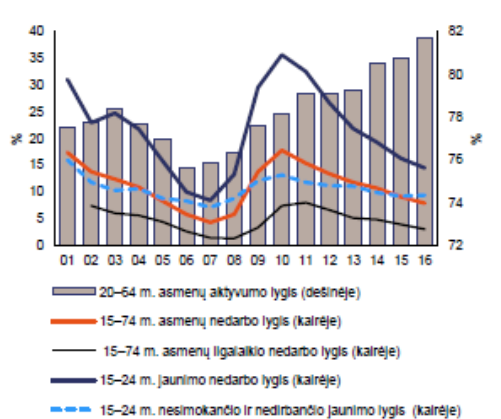
3 pav. Nedarbo tendencijos

1.3 diagrama. Pagrindinės darbo rinkos tendencijos

Šaltinis – Europos Komisija.

3.3.1 diagrama. Darbo rinkos tendencijos

Šaltinis – Europos Komisija.

Vertinant absoliučiais skaičiais, nuo 2010 m. užimtumas auga (nuo 1,22 mln. 2010 m. iki 1,31 mln. 2016 m.). 2016 m. 25–54 m. amžiaus grupės moterų užimtumo lygis buvo didesnis nei vyrų ir tai yra unikalus rodiklis ES. Tačiau, manoma, kad **per ateinančius kelerius metus užimtumas (darbo jėgos pasiūla absoliučiais skaičiais arba, kitaip, žmogiškieji ištekliai), sumažės dėl mažėjančio darbingo amžiaus gyventojų skaičiaus.** Nuo praėjusio amžiaus dešimtojo dešimtmečio pradžios Lietuvos gyventojų skaičius sumažėjo daugiau nei 23 proc. Pagrindiniai šalies gyventojų skaičiaus mažėjimo veiksniai – nuolatinė **didelė emigracija, nepilnai išnaudotas grįžtamosios emigracijos ir imigracijos iš ne ES šalių potencialas ir neigiamas natūralusis gyventojų prieaugis** – nepakankamas gimstamumas natūraliai gyventojų kaitai užtikrinti, aukštas mirtingumas ir trumpa vidutinė tikėtina gyvenimo trukmė. Prognozuojama, kad artimiausiu metu gyventojų skaičius toliau mažės maždaug 1 proc. per metus. Pagal naujausias Eurostato projekcijas iki 2047 m. Lietuvos gyventojų gali sumažėti 30 proc., iki maždaug 2 mln. (*Detaliau migracijos ir demografijos (gimstamumo, mirtingumo, vidutinės tikėtinės ir sveikos gyvenimo trukmės rodikliai aptariami Demografijos ir migracijos bei Sveikatos apsaugos VPS analizėje*).

Kvalifikuotų darbuotojų trūkumas tampa vis didesniu iššūkiu įtampos darbo rinkoje sąlygomis. Aukštos ir žemos kvalifikacijos darbuotojų atlyginimų bei įsidarbinimo galimybių skirtumas yra didelis ir toliau didėja, todėl reikalinga **gerinti Lietuvos švietimo sistemos kokybę ir atitiktį darbo rinkos poreikiams.** 2018 m. EK ataskaitoje teigiama, kad Lietuva ėmėsi priemonių kvalifikuotų darbuotojų trūkumui sumažinti, tačiau pažanga mokymo bei aukštojo mokslo kokybės rėmimo rezultatų gerinimo srityse nedidelė⁴. Taip pat ataskaitoje minima, kad švietimo sistema nepakankamai reaguoja į darbo rinkos poreikius. Tuo tarpu informacija apie esamus žmogiškuosius išteklius ir jų poreikį darbo rinkoje yra nepakankama – vykdoma tik trumpojo laikotarpio žmogiškųjų išteklių

³ Komisijos tarnybų darbinis dokumentas. (2018). Šalies ataskaita. Lietuva 2018, SWD(2018) 213 final.

⁴ Komisijos tarnybų darbinis dokumentas. (2018). Šalies ataskaita. Lietuva 2018, SWD(2018) 213 final.

poreikio analizė, paremta įmonių apklausų duomenimis. Jau pradėta kurti, bet dar pilnai neįveiklinta žmogiškųjų išteklių plėtros stebėsenos ir vidutinio ir ilgojo laikotarpio prognozavimo sistema.

Lietuvos darbo biržos (dabar – Užimtumo tarnyba⁵) apžvalgoje⁶ taip pat prognozuojama, kad ateityje toliau augs kvalifikuotos darbo jėgos paklausa: 2018 m. kvalifikuotiems darbuotojams bus skirta 78 proc. visų darbo pasiūlymų. Kadangi perteklinės kvalifikuotų darbuotojų pasiūlos šiuo metu nebėra, tikėtina, kad išaugs neužpildytų tokių darbo vietų skaičius. Tai lems didesnę perkvalifikavimo paslaugų poreikį. Bus matomas skaitmeninių įgūdžių (IRT) trūkumas. Nors Lietuvoje palyginti didelė dalis absolventų baigia gamtos mokslų, technologijų, inžinerijos ir matematikos studijas, informacinių ir ryšių technologijų (IRT) specialistai sudaro mažesnę visų dirbančiųjų dalį nei ES vidurkis (2,1 proc., palyginti su 3,5 proc.). Iš dalies tai yra didelio kvalifikuotų darbuotojų nutekėjimo padariny. Dedama pastangų padidinti IRT specialistų skaičių. 2013 m. įsteigta Nacionalinė skaitmeninė koalicija konsultuoja dėl svarbiausių priemonių, kurių reikia investicijoms į žmogiškąjį kapitalą padidinti, ir siekia pritraukti daugiau jaunų žmonių į IRT ir kitas gamtos mokslų studijų kryptis, kad užtikrintų skaitmeninių įgūdžių sklaidą.

Analizuojant darbo rinkos poreikius, būtina atsižvelgti į vykstančius technologinius pokyčius (ketvirtąją pramonės revoliuciją), kurie atneša visą gausybę technologinių, skaitmeninių, biologinių ir kitokių naujovių, kurios iš esmės keičia tiek darbo pobūdį, tiek bendravimą, tiek kitus profesinio ir asmeninio gyvenimo aspektus. Technologinės naujovės skatina žmones prisitaikyti prie naujų darbo formų, nuolat atnaujinti turimas žinias ir tobulinti kompetencijas. Šiame kontekste svarbu kalbėti ir apie technines kompetencijas, reikalaujančias specifinių žinių ir įgūdžių, ir apie **socialines bei problemų sprendimo, kūrybines kompetencijas, pritaikomas bet kokiame sektoriuje**. Pasaulio ekonomikos forumas skelbia, kad ateityje stiprės socialinių kompetencijų poreikis, todėl svarbu ne tik formaliai perkvalifikuoti žmones, bet ir stiprinti jų turimas formalias ir neformalias kompetencijas⁷. Kūrybiškumo svarba žmogiškųjų išteklių formavime plačiau analizuojama Kultūros viešosios politikos srities analizėje.

Vidaus rinkos darbo jėgos potencialas vis dar neišnaudotas, nes negalią turinčių asmenų ir žemos kvalifikacijos darbuotojų aktyvumo lygis tebėra žemas. Reikšminga problema – nepakankama neįgaliųjų integracija į darbo rinką. Sveikatos problemos įvardijamos kaip pagrindinė nedalyvavimo darbo rinkoje problema. Darbingo amžiaus žmonės, gaunantys netekto darbingumo (invalidumo) išmokas, 2014 m. sudarė apie 8 proc. visų darbingo amžiaus žmonių, t.y. beveik 4 kartus daugiau nei gaunantys nedarbo išmokas (2017 m. duomenimis bendros socialinio draudimo fondo išlaidos invalidumo išmokoms buvo 3,6 karto didesnės už išlaidas nedarbo išmokoms). Tai rodo, kad žmonės su negalia Lietuvoje yra neefektyviai integruojami į darbo rinką. Tik 22 proc. darbingo amžiaus žmonių, patiriantys rimtas sveikatos problemas dalyvavo darbo rinkoje ir tik 12 proc. dirbo (2014 m.). Šis lygis buvo mažiausias iš visų Europos EBPO šalių narių. Aukštą išlaidų lygį su negalia susijusioms išmokoms lemia neefektyvi darbingumo lygio nustatymo sistema, identifikuota dar 2012 m. Valstybės kontrolės atliktame audite. Teigiamų pokyčių įvyko, tačiau jie nėra pakankami. Be to, nepakankama aktyvių darbo rinkos politikos priemonių, skirtų žmonėms su negalia, aprėptis ir efektyvumas. Žmonės su protine negalia negauna specializuotų paslaugų⁸. Nepakankamas bendruomenių įtraukimas teikiant paslaugas protinę ir psichinę negalią turintiems asmenims.

Atsižvelgiant į demografinius iššūkius, tolesni geri rezultatai reikšmingai priklauso nuo to, ar padidės nepalankioje padėtyje esančių grupių, visų pirma, asmenų, kurie neturi atitinkamų įgūdžių arba turi kitų sunkumų integruotis į darbo rinką, dalyvavimas. Šiuo aspektu svarbi Užimtumo tarnybos veikla

⁵ Pilnas pavadinimas – Užimtumo tarnyba prie Socialinės apsaugos ir darbo ministerijos.

⁶ Lietuvos darbo birža (2017) Lietuvos užimtumo 2017 m. tendencijos ir ateities prognozės, Vilnius.

⁷ Darbo rinkoje reikalingų kvalifikacijų ir kompetencijų ugdymas Lietuvoje, esamos situacijos analizė. Investuok Lietuvoje, 2018 m. liepa. <http://kurkl.lt/wp-content/uploads/2017/07/Analizė.-Darbo-rinkoje-reikalingų-kvalifikacijų-ir-kompetencijų-suteikimas.pdf>

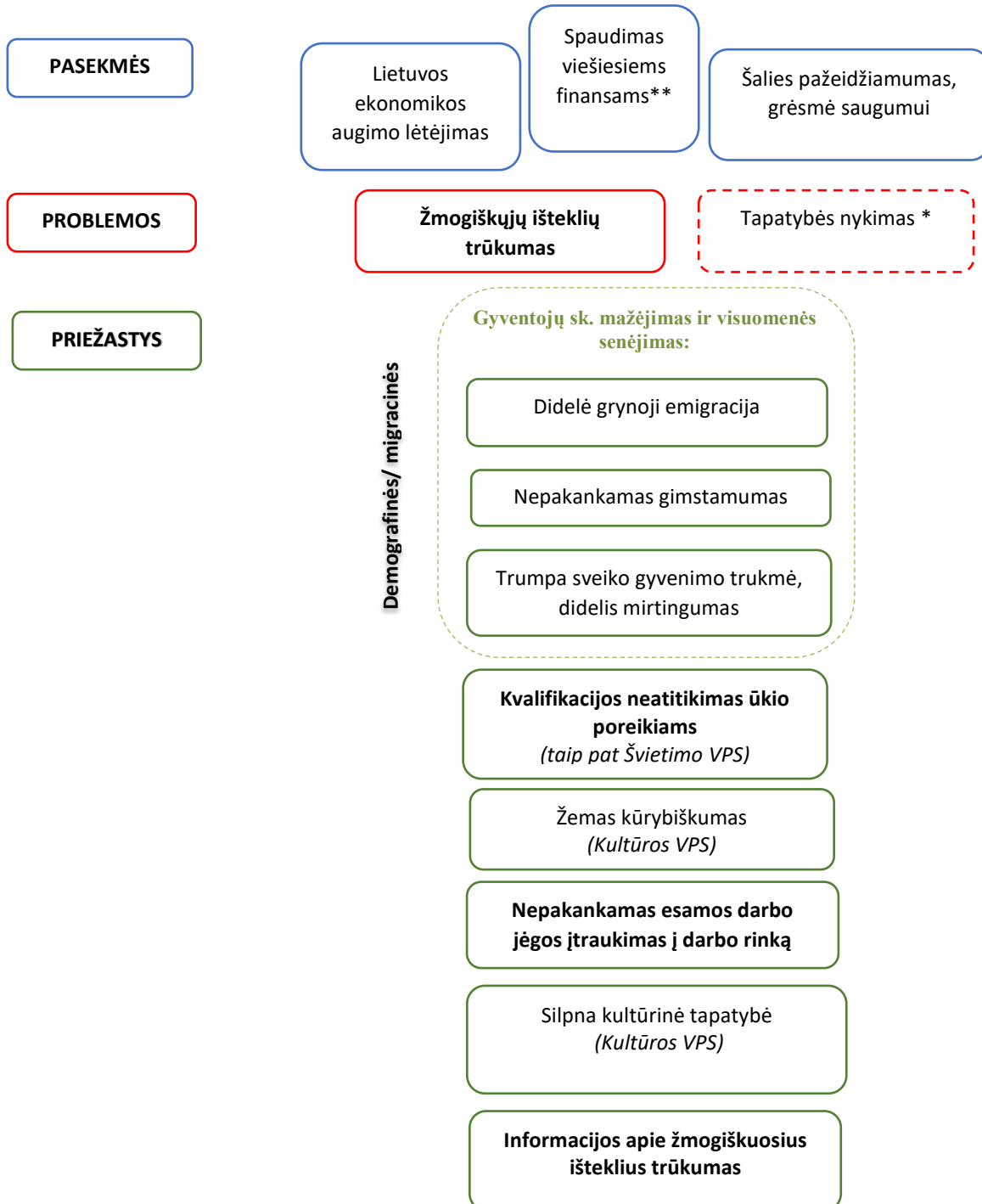
⁸ EBPO darbo ir socialinės politikos ataskaita https://read.oecd-ilibrary.org/social-issues-migration-health/oecd-reviews-of-labour-market-and-social-policies-lithuania/a-flexible-labour-market-needs-strong-social-protection-in-lithuania_9789264189935-8-en#page5

bei jos teikiamos paslaugos. EK ataskaitoje pastebima, kad palyginti ribota aktyvios darbo rinkos politikos (toliau – ADRP) priemonių aprėptis reiškia, kad reikiamą mokymą gauna per mažai žemos kvalifikacijos darbuotojų. Įgyvendinus Užimtumo tarnybos reformą, daugiau darbuotojų turėtų būti skiriama dirbti tiesiogiai su klientais, suteikta daugiau lankstumo taikyti ADRP, todėl aktyvios darbo rinkos politikos priemonės turėtų būti įgyvendinamos veiksmingiau⁹.

Žmogiškųjų išteklių trūkumas tampa šalies ekonomikos augimą ribojančiu veiksnium. Be to, demografinių tendencijų pasekmėje sparčiai mažėjant bendram gyventojų skaičiui ir augant vyresnio amžiaus žmonių proporcijai, kyla įtampa valstybės biudžetui – mažėjanti darbingo amžiaus žmonių dalis turi išlaikyti vis labiau augantį vyresnio amžiaus žmonių skaičių. Mažėjantis Lietuvos gyventojų skaičius taip pat kelia ir tapatybės išsaugojimo, nacionalinio saugumo klausimus. Apibendrintas žmogiškųjų išteklių trūkumo problemos priežasčių ir pasekmių medis pateikiamas 4 pav. paveiksle. Ši problema yra kompleksinė, kurią lemia ne tik užimtumo, bet ir kitų VPS (demografijos ir migracijos, sveikatos apsaugos, švietimo, kultūros) priežastys.

⁹ Komisijos tarnybų darbinis dokumentas. (2018). Šalies ataskaita. Lietuva 2018, SWD(2018) 213 final.

4 pav. Užimtumo problemų medis: žmogiškųjų išteklių trūkumas

Pastabos: paryškintu šriftu žymimos Užimtumo sričiai priskiriamos problemos ir jų priežastys.

*Tapatybės nykimo problema ir ją lemiančios priežastys Užimtumo srityje nėra analizuojamos – jos priskiriamos Demografijos ir migracijos bei Kultūros VPS

**Spaudimas viešiesiems finansams suprantamas kaip finansinių valstybės išpareigojimų išmokų gavėjams didėjimas, mažėjant darbingo amžiaus mokesčių mokėtojų skaičiui.

Nepatraukli darbo rinka

Remiantis Pasaulio konkurencingumo tyrimu¹⁰ Lietuvos darbo rinkos efektyvumas įvertintas žemiausia (po rinkos dydžio kriterijaus) iš visų vertinamų 12 konkurencingumą apibrėžiančių

¹⁰ The Global Competitiveness Report 2017-2018

kriterijų – 61 pozicija iš 137. Darbo rinkos kriterijaus sub-kategorijose prasčiausiai įvertinta mokesčių naštos dalis, tenkanti darbo santykiams, šalies gebėjimas prisitraukti ir išlaikyti talentus, samdymo ir atleidimo, prastovų kaštai.

Darbo rinkos patrauklumą daugiausia lemia darbo vietų kokybė, kurią galima apibūdinti pagal tris suminius rodiklius, atspindinčius darbo vietos kokybę: darbo užmokestį, darbo sąlygas ir išsilavinimą¹¹. Remiantis 2017 m. duomenimis, **vidutinio atlyginimo dydis Lietuvoje yra vienas mažiausių ES** (lenkia tik Vengriją, Rumuniją ir Bulgariją), nors Lietuvos BVP, tenkantis vienam gyventojui, siekia 78 proc. ES vidurkio (lenkia dešimt šalių, įskaitant Estiją ir Latviją). Visgi, per pastaruosius kelerius metus darbo užmokestis reikšmingai išaugo – tą iš dalies nulėmė demografinės ir emigracijos tendencijos, taip pat atotrūkio mažinimo poveikis. 2017 m. vidutinis mėnesinis darbo užmokestis prieš mokesčius buvo 840 Eur, tai yra 8,6 proc. augimas palyginus su 2016 m. 2018 m. jis dar labiau išaugo ir 2018 m. trečiąjį ketvirtį siekė 928 Eur.

Darbuotojų atlyginimai įmonių sukuriamoje vidutinėje pridėtinėje vertėje Lietuvoje siekia 44 proc. ir yra mažesnė nei vidutinė ES (53 proc.)¹², tačiau atsilieka mažiau nei vidutinis atlyginimo dydis. Siekiant didinti darbo vietų patrauklumą, viena vertus, svarbu siekti didinti įmonių sukuriamos vertės dalį darbuotojams, kita vertus, didinti verslo produktyvumą ir jo sukuriamą pridėtinę vertę, investuojant į įmonių ir atskirų sektorių transformaciją.

2012–2016 m. sparčiau nei našumas augęs darbo užmokestis kėlė grėsmę vartotojų kainų augimui ir Lietuvos konkurencingumui, tačiau 2017 m. darbo našumas (bendroji pridėtinė vertė, sukurta per vieną valandą vieno užimto gyventojų) palyginamosiomis kainomis augo sparčiau nei realus metinis darbo užmokestis (4,7 proc. palyginus su 4 proc.) ir sparčiausiai visoje ES (4,7 proc.). Bendroji pridėtinė vertė, sukurta per valandą, 2017 m. paaugo iki 66,8 proc. ES vidurkio, kai 2016 m. ji sudarė 62,8 proc. – tai didžiausias Lietuvos santykinio produktyvumo šuolis nuo 2012 m.

Didelis darbo užmokesčio skirtumas tarp aukštas ir žemas pareigas einančių darbuotojų Lietuvoje siekia net 5,6¹³, kai Vakarų Europoje šis skirtumas sudaro 3, Skandinavijoje – 2,5 karto. Be to, pagal 2017 m. spalio duomenis, Lietuvoje mažiau nei vidutinį darbo užmokestį (870 Eur) gauna apie 64 proc. visą laiką dirbusių¹⁴. Daugiausia gavusių mažiau nei vidutinį bruto darbo užmokestį visą darbo laiką dirbusių darbuotojų buvo apgyvendinimo ir maitinimo paslaugų įmonėse – 87,4 proc., meninėje, pramoginėje ir poilsio organizavimo – 77,9 proc., palyginti su visu atitinkamų ekonominių veiklų darbuotojų skaičiumi. Tai kuria įtampą tarp skirtingų pajamų darbuotojų grupių, mažina jų motyvaciją, didina socialinę atskirtį.

Darbo vietų kokybė yra prasta vertinant ne tik atlyginimo dydžio, bet ir kitais aspektais. Remiantis Europos darbo sąlygų tyrimo rezultatais, 2011–2016 m. Lietuvoje užimtumas sparčiausiai augo darbo vietose, kurioms būdinga labai aukšta ir labai žema darbo vietos sąlygų kokybė. Tai poliarizacijos darbo rinkoje ženklas. ES užimtumas sparčiausiai augo darbo vietose, kurioms būdinga aukšta darbo vietos sąlygų kokybė (darbo vietose, kurių sąlygų kokybė yra žema, užimtumas augo labai nedaug). Tai rodo bendrą darbo kokybės augimą ES.

Sudėtinga situacija ir darbo saugos srityje – mirtinų nelaimingų atsitikimų darbe skaičius, tenkantis 100 tūkst. darbuotojų, 2017 m. padidėjo iki 3 palyginus su 1,6 2011 m. ir reikšmingai atsilieka nuo siekiamo rezultato 2020 m. (1,2). Išankstiniais duomenimis, 2018 m. mirtinų nelaimingų atsitikimų darbe dažnumo koeficientas kiek sumažėjo ir siekė 2,8.

¹¹ Remiantis Europos gyvenimo ir darbo sąlygų gerinimo fondo (angl. European Foundation for Improvement of Living and Working Conditions, Eurofound) sudaryta metodika

<https://www.eurofound.europa.eu/sites/default/files/ef_publication/field_ef_document/ef1634en.pdf>

¹² 2014 m., LR ekonomikos ir inovacijų ministerijos pateiktais duomenimis.

¹³ 2018 m. Hay Group duomenimis

¹⁴ Šaltinis – Statistikos departamentas <<https://osp.stat.gov.lt/informaciniai-pranesimai?articleId=5627864>>

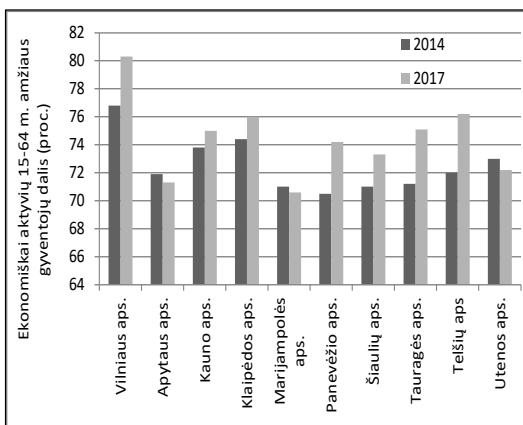
Nepakankamą darbo vietų kokybę atskleidžia ir subjektyvi darbuotojų nuomonė apie jų gaunamą atlyginimą ir pasitenkinimą darbu. Lyginamasis Lietuvos, Lenkijos ir Vengrijos darbuotojų tyrimas¹⁵ parodė, kad Lietuvos darbuotojai darbo kokybę vertina gerokai prasčiau (atlyginimo dydžio, atlyginimo formavimo politikos, išnaudojimo darbe ir kt. aspektais).

Darbo vietų kokybę reikšmingai įtakoja **nepakankamas socialinio dialogo** (ypatingai organizacijų lygmenyje) **lygis bei žemas verslo socialinės atsakomybės principų suvokimas**. EBPO duomenimis, Lietuvoje darbuotojų, įtrauktų į kolektyvines darbo sutartis, dalis buvo viena žemiausių ES ir sudarė 7,1proc. lyginant su 32,6proc. ES vidurkiu (2015 m.). Socialinė atsakomybė suvokiama ir diegiama įmonėse formaliu būdu – įgyvendinamas reikalavimas teikti įmonių socialinės atsakomybės ataskaitas, tačiau socialinės atsakomybės suvokimas yra žemas.

Siekiant mažamečių vaikų turinčių tėvų sėkmingo grįžimo į darbo rinką, svarbu skatinti **šeimoms ir darbo išsipareigojimų derinimą**. Nors šeimoms kompleksinės paslaugos (konsultacijos, psichologinė pagalba, mediacijos paslaugos, stovyklos, kt.) teikiamos, VDU tyrimo duomenimis, Lietuvoje karjeros konsultavimo paslaugos dėl darbo ir šeimos išsipareigojimų vykdymo ieškantiems darbo, dirbantiems ir studijuojantiems aukštosiose mokyklose asmenims yra vis dar menkai išplėtotos.¹⁶ Taip pat tarp pagrindinių darbo ir šeimos išsipareigojimų derinimo problemų priežasčių įvardijamas vaiko priežiūros atostogų tvarka, neskatinanti grįžti į darbo rinką, bei vaiko priežiūros paslaugų trūkumas.

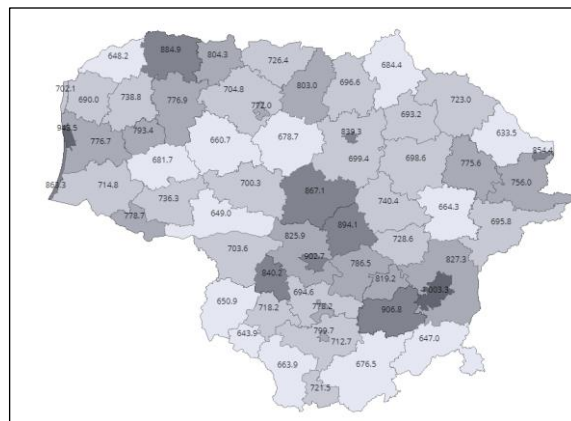
Nors bendros šalies užimtumo, nedarbo ir darbo užmokesčio rodiklių kaitos tendencijos yra teigiamos, išlieka **reikšmingi regioniniai skirtumai**, ekonomiškai silpnesniuose regionuose darbo vietų pasiūla yra ribota. Ekonominio aktyvumo lygis apskrityse skiriasi iki 10 proc. punktų. Be to, jei Vilniaus, Telšių, Panevėžio ir kt. apskrityse aktyvumo lygis pastaraisiais metais sparčiai augo, tai „prasčiausius“ rodiklius demonstruojančiose savivaldybėse aktyvumas smuktelėjo. Taip pat egzistuoja dideli darbo užmokesčio skirtumai: Vilniaus m. savivaldybėje bruto užmokestis 2017 m. IV ketv. buvo 37 proc. didesnis nei Šalčininkų ir Kalvarijų savivaldybėse.

5 pav. Aktyvumo lygio kaita apskrityse.

Šaltinis: Lietuvos statistikos departamentas

6 pav. Vidutinis bruto darbo užmokestis (Eur) savivaldybėse 2017 m. IV ketv.

Šaltinis: Lietuvos statistikos departamentas

2018 m. spalio 9 d. Užimtumo tarnybos duomenimis, laisvos darbo vietos 5 Lietuvos apskrityse (Vilniaus, Kauno, Klaipėdos, Šiaulių, Panevėžio) sudarė 80 proc. visų laisvų darbo vietų Lietuvoje. Daugiausia bedarbių fiksuojama Ignalinos, Zarasų, Lazdijų savivaldybėse. Jei 5 mažiausią nedarbo lygį turinčiose savivaldybėse nedarbo rodiklis 2018 m. sausio mėn. siekė 4–6 proc. (artimas natūraliam nedarbo lygiui), tai 5 didžiausią bedarbių dalį turinčiose savivaldybėse (Lazdijų, Ignalinos, Akmenės, Zarasų ir Kalvarijos) nedarbo lygis vis dar viršija 14 proc. Tikėtina, kad šie skirtumai išliks ir ateityje.

¹⁵ Prof. Boguslavas Gruževskis, prof. Jolanta Urbanovič pristatymas Atlygio už darbą pasitenkinimo poveikis socialiniams pokyčiams Konferencijoje „Šiuolaikinių darbuotojų požiūris į teisingą atlyginimą“. 2018 m. Varšuva.

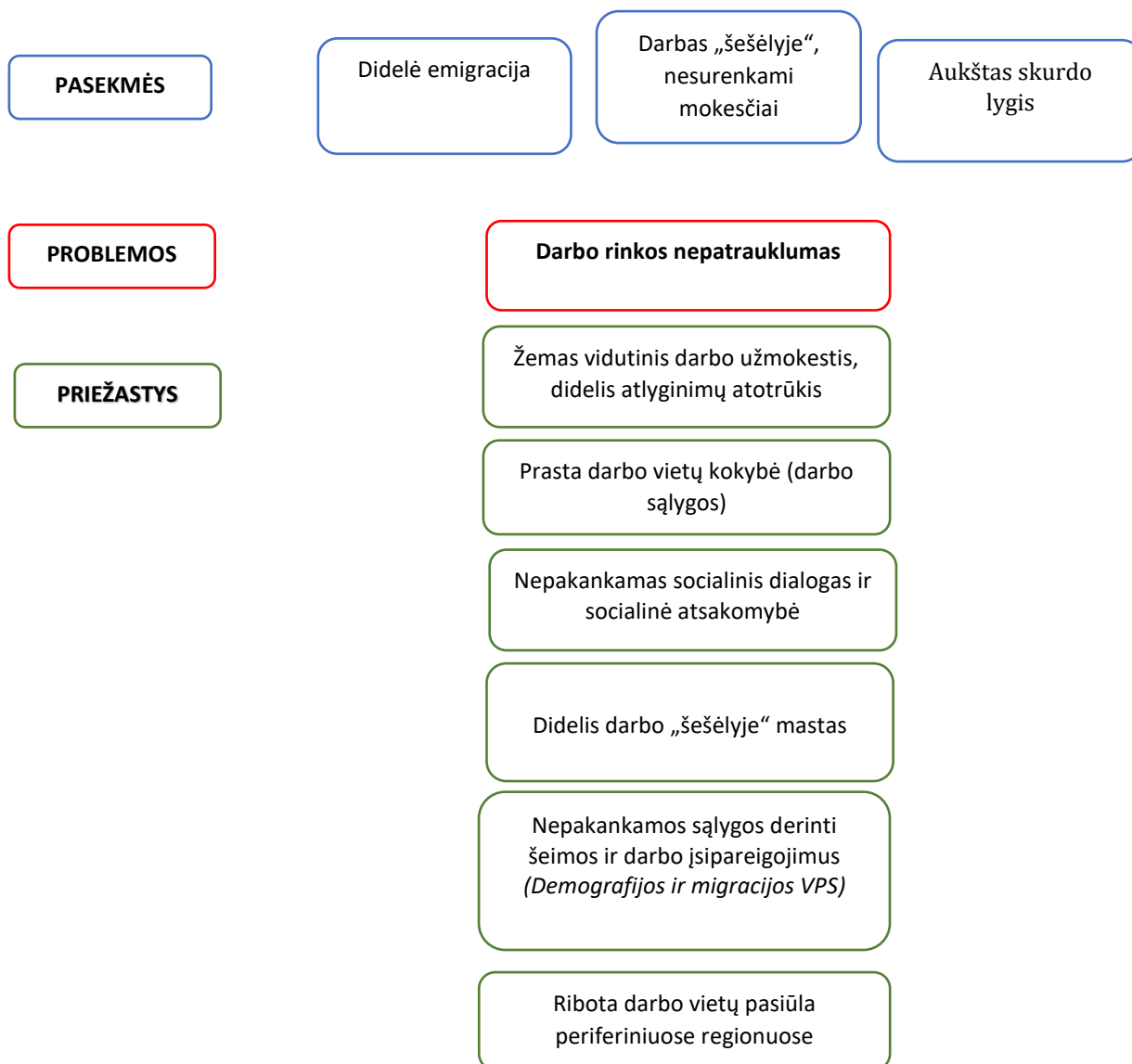
¹⁶ VDU Socialinių mokslų fakulteto Edukologijos katedros darbuotojų tyrimas „Jaunų šeimų tėvystės ir karjeros suderinimo modelis“, 2017 m.

Darbo rinkos patrauklumą mažina ir pačių intervencijų nesėkmės – netinkamos socialinės paramos, mokesčių bei jų kontrolės priemonės, kurios mažina labiausiai atitolusių grupių įsitraukimą į darbo rinką ir didina **šešėlinės ekonomikos apimtį**. Oficialaus įdarbinimo patrauklumą darbdaviui mažina nelygios konkuravimo sąlygos su įmonėmis, darbuotojams atlyginimus mokančiomis šešėlyje, nepakankama įmonių veiklos kontrolė. Darbo rinkos patrauklumą darbuotojams mažina nereikšmingas skirtumas tarp darbo pajamų ir pajamų, gaunamų iš socialinės paramos¹⁷.

Nepatraukli darbo rinka kuria neigiamas pasekmes – skatina darbuotojus ir įmones rinktis darbą „šešėlyje“, kas mažina valstybės surenkamas pajamas, didina skurstančiųjų skaičių (žmonių, kuriems gaunamas atlyginimas neužtikrina pakankamo pajamų lygio) bei skatina emigraciją. Ekonominės priežastys, konkrečiai – darbo rinkos nepatrauklumas – yra pagrindinė Lietuvos gyventojų emigracijos priežastis. Migracijos priežasčių tyrimo rezultatai (2018 m.) rodo, kad sieki užsidirbti išsakė 56 proc. respondentų (ekonominių emigrantų kategorija). Saviraiškos stygius ir nepasitenkinimas valdžia, darbdaviais, žemais atlyginimas sudarė atitinkamai 20,7 proc. ir 20,3 proc. visų atsakymų. 7 pav. paveiksle pateikiama apibendrinta užimtumo srities problemų, priežasčių ir pasekmių schema. Atkreiptinas dėmesys, kad didelė emigracija (kuri problemų medyje įvardijama kaip darbo rinkos nepatrauklumo pasekmė) yra viena iš žmogiškųjų išteklių trūkumo (pirmosios užimtumo srities problemų) priežasčių.

¹⁷ Fokusuota grupinė diskusija „Užimtumas ir socialinė įtrauktis: efektyviausi būdai problemoms spręsti“, vykusį 2018 m. lapkričio 6 d.

7 pav. Užimtumo problemų medis: darbo rinkos nepatrauklumas

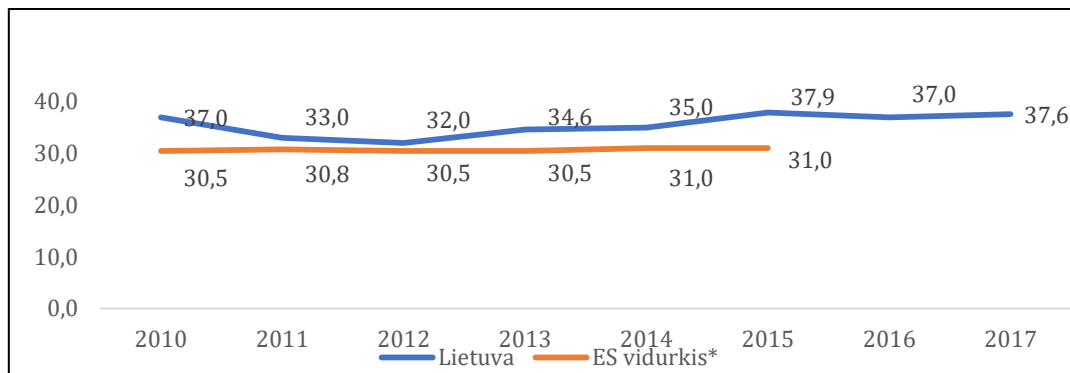
SITUACIJA SOCIALINĖS ĮTRAUKTIES SRITYJE

Didelė pajamų nelygybė, skurdo ir socialinės atskirties lygis

Nepaisant spartaus ekonomikos augimo po ekonominės krizės, Lietuvos skurdo ir socialinės atskirties rodikliai reikšmingai nepagerėjo. Tarptautinės organizacijos identifikuoja skurdą ir pajamų nelygybę kaip didžiausias Lietuvos socialinės politikos problemas.¹⁸

Pajamų nelygybė tebėra viena didžiausių ES. Lietuvos Gini indekso reikšmė 2010–2011 m. mažėjo, 2013–2015 m. augo, 2016 m. smuktelėjo, o 2017 m. vėl padidėjo. ES šalių vidurkis, tuo tarpu, išsilaikė maždaug ties 31 proc. lygiu.

8 pav. Pajamų pasiskirstymo nelygybės (Gini koeficientas) dinamika Lietuvoje ir ES

*dabartinė ES sudėtis

Šaltinis: sudaryta autorių pagal Eurostat duomenis

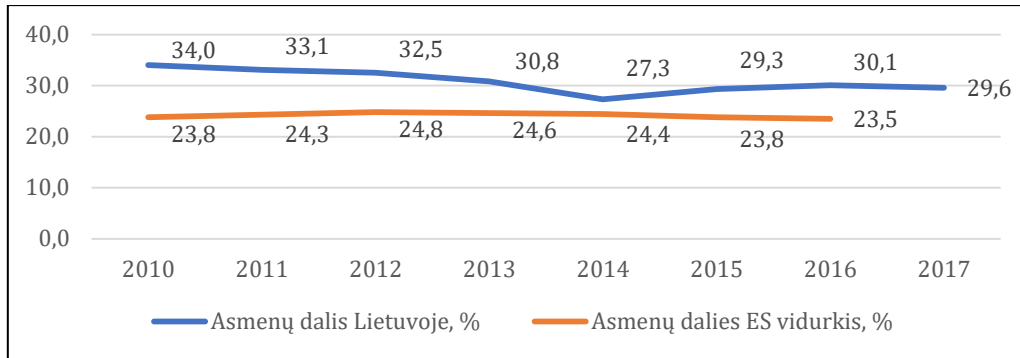
2016 m. 20 proc. turtingiausių gyventojų pajamos daugiau nei septynis kartus viršijo 20 proc. neturtingiausių gyventojų pajamas ir tai yra daug didesnis koeficientas nei ES vidurkis (kuri siekia 5,2). Nelygybė turi ir erdvinį matmenį. Esama didelės nelygybės tarp miesto ir kaimo. 2016 m. kaimo vietovėse esančių namų ūkių pajamų mediana sudarė tik 65 proc. miesto vietovėse esančių namų ūkių pajamų medianos. Tai yra vienas iš mažiausių koeficientų ES ir jis ilgainiui mažėja (nuo 71,7 proc. 2010 m.).

Lietuvoje skurdo ir socialinės atskirties lygis yra vienas aukščiausių ES. 2017 m. Lietuvoje buvo 29,6 proc. arba 843 000 asmenų, kuriems grėsė skurdas arba socialinė atskirtis,¹⁹ ES vidurkis, palyginimui, sudarė 23,5 proc. (2016 m.). 2010–2017 m. laikotarpiu šis rodiklis šiek tiek keitėsi, tačiau 2016–2017 m. stabilizavosi ties maždaug 30 proc. lygiu. Šis Lietuvos rodiklis yra vienas didžiausių ES. Lietuvai reikia dėti daugiau pastangų, kad būtų pasiektas nacionalinis strategijos Europa 2020 tikslas ir sumažintas asmenų, kuriems gresia skurdas arba socialinė atskirtis, skaičius (iki 814 000).

¹⁸ IMF Country Report No. 18/185, June 2018.

¹⁹ Vadovaujantis Statistikos departamento duomenimis, prie gyvenančių skurdo rizikoje ar socialinėje atskirtyje priskiriami asmenys, kurie tenkina bent vieną iš trijų sąlygų: 1) yra žemiau skurdo rizikos ribos (t. y. neturi pakankamo pajamų lygio); 2) susiduria su dideliu materialiniu nepriteklumi (t. y. dėl lėšų stokos susiduria su tam tikrais materialinio nepritekliaus elementais, pavyzdžiui, negali apmokėti būsto nuomos ar šildymo sąskaitų, negali apmokėti nenumatytų išlaidų ir pan.); 3) gyvena labai mažo darbo intensyvumo namų ūkiuose (Labai mažo darbo intensyvumo namų ūkiuose gyvenančių asmenų dalis – asmenų, gyvenančių namų ūkiuose, kuriuose visų darbingo amžiaus (18–59 metų) nesimokančių asmenų dirbtų valandų suma neviršija 20 % jų galimo dirbti pilno darbo laiko, dalis.)

9 pav. Skurdo ir socialinės atskirties rizikos rodiklio dinamika Lietuvoje ir ES

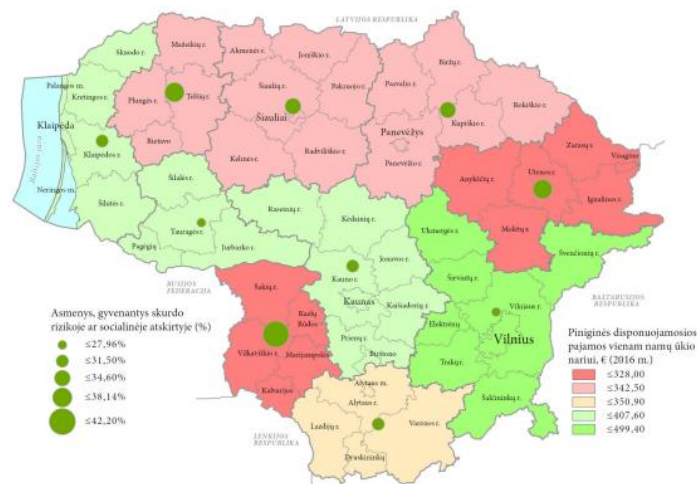

Šaltinis: sudaryta autorių pagal Eurostat duomenis

Skurdo srityje stebimi reikšmingi regioniniai skirtumai, kurie susiję su atlyginimų rodikliais. 2016 m. Vilniaus, Kauno, Klaipėdos apskritys, turinčios geriausius piniginių pajamų rodiklius, turėjo mažiausius skurdo rodiklius, tuo tarpu Utenos ir Marijampolės apskričių rodikliai buvo prasčiausi. Skurdo ir darbo pajamų rodiklių skirtumas tarp pirmaujančių ir prasčiausių rodiklius turinčių apskričių sudarė apie 1,5 karto.

10 pav. Skurdo ir atlyginimų rodikliai

SKURDO IR ATLYGINIMŲ RODIKLIAI

Šaltinis: Lietuvos Bendrasis planas

Nuo skurdo ir socialinės atskirties ir toliau ypač kenčia senyvo amžiaus žmonės, vieniši tėvai (dažniausiai moterys), žmonės su negalia ir bedarbiai. Lietuvos skurdo ar socialinės atskirties rizikos rodiklis pagal visas keturias kategorijas yra vienas didžiausių ES (2016). Vaikų skurdas išlieka svarbia problema. Jis yra didesnis nei vidutinis ES. Vaikų skurdas yra susijęs su tėvų galimybėmis dirbti.

Absoliutaus skurdo lygis šalyje 2017 m. siekė 13,8 proc., palyginti su 2016 m., jis sumažėjo 2 proc. punktais. 2017 m. apie 390 tūkst. šalies gyventojų gyveno žemiau absoliutaus skurdo ribos.²⁰ Absoliučiam skurde dažniausiai atsidūrė vieni gyvenantys asmenys (28,2 proc.) bei namų ūkiai, susidedantys iš vieno suaugusio asmens su vienu ar daugiau vaikų (37,4 proc.). Vaikų iki 18 metų amžiaus absoliutaus skurdo lygis buvo didesnis nei darbingo ar senyvo amžiaus asmenų, tačiau, palyginti su 2016 m., jis sumažėjo 3,5 proc. punktais.

²⁰ 2017 m. absoliutaus skurdo riba buvo 238 eurai per mėnesį vienam gyvenančiam asmeniui ir 500 Eur – šeimai, susidedančiai iš dviejų suaugusių asmenų ir dviejų vaikų iki 14 metų amžiaus. Palyginimui, skurdo rizikos riba 2017 m. buvo 307 eurai per mėnesį vienam gyvenančiam asmeniui, o skurdo rizikos lygis – 22,9 proc.

1 paaiškinimas. Skurdo rizikos ir absoliutaus skurdo lygis

Skurdo situacijai nustatyti naudojami skurdo rizikos rodikliai. Visuotinai sutarta, kad skurdo rizikos riba apibrėžiama kaip sąlyginis pajamų dydis, už kurį mažesnes disponuojamąsias pajamas gaunantys namų ūkiai priskiriami prie skurstančiųjų²¹. Toks matavimo būdas iliustruoja santykinio skurdo sampratą, t. y. kai skurstančiais laikomi asmenys, kurių pajamos mažesnės, lyginant su kitų visuomenės narių gaunamomis pajamomis. Šis rodiklis labiau atskleidžia pajamų pasiskirstymo nelygybės mastą šalyje. Papildomai yra matuojamas absoliutaus skurdo lygis, kuris parodo, kokia gyventojų dalis negali patenkinti minimalių vartojimo poreikių.

Aukštą pajamų nelygybę ir skurdo lygį, visų pirma, lemia ekonominės priežastys – **žemas potencialas generuoti aukštesnes darbo pajamas, žemi atlyginimai**, didelis darbo užmokesčio skirtumas tarp aukštas ir žemas pareigas užimančių darbuotojų, dideli aukštos ir žemos kvalifikacijos darbuotojų užimtumo skirtumai (*plačiau analizuojama užimtumo srities situacijos analizėje, kaip nepatrauklios darbo rinkos priežastis*).

Be to, **mokesčių ir išmokų sistema Lietuvoje turi mažą perskirstomąjį poveikį**.²² Didelis darbo jėgos ir žemų pajamų apmokestinimas ne tik nespėndžia pajamų nelygybės problemos, bet kuria kitas problemas – mažina darbo jėgos pasiūlą, didina šešėlinę ekonomiką ir emigraciją.²³ Bendrai Lietuvoje socialinės apsaugos sričiai skiriamas finansavimas (kurio pagrindą sudaro pajamų palaikymui skiriamos išmokos) yra santykinai nedidelis ir atsilieka nuo ES bei EBPO vidurkių: remiantis ES statistika, 2016 m. išlaidos socialinei apsaugai Lietuvoje siekė 11 proc. nuo BPV, ES – 19 proc.²⁴; remiantis EBPO statistika, 2017 m. išlaidos Lietuvoje – 16 proc. nuo BPV, EBPO vidurkis – 20 proc.²⁵ (tendencijos laike analizuojamos šio dokumento 2 skyriuje „Finansavimo masto analizė“). Tai lemia ribotos valstybės pajamos, kurias mažina neefektyvus mokesčių surenkamumas, aukštas šešėlinės ekonomikos mastas. Paminėtina, kad 2017–2018 m. šioje srityje imtasi pokyčių – pradėta mokesčių reforma, didinanti pajamų mokesčio progresyvumą, padidintos nedarbo, socialinės paramos išmokos, imtasi pokyčių senatvės pensijų sistemoje, padidintas MMA ir susietas su VDU dydžiu. Vis dėlto, mokesčių reforma gali dar labiau sumažinti valstybės pajamas, reikalingas socialinės apsaugos sistemai finansuoti. Svarstytinios galimybės įvesti papildomus tarptautinių organizacijų rekomenduotus turto, aplinkos mokesčius, dar labiau stiprinti progresyvumą.

Skurdo, nelygybės ir socialinės atskirties problemos išlieka ir dėl nepakankamai rezultatyvių socialinės apsaugos politikos sprendimų ir priemonių. Visų pirma, Lietuvoje ilgai dominavo **pasyvi socialinės paramos sistema**, nekurianti stipresnių ekonominių paskatų dirbti. Nuo 2016 m. siekiama didinti socialinės paramos sistemos aktyvinimo poveikį, derinant socialinę paramą su galimybėmis dalyvauti darbo rinkoje ir gaunant darbo pajamas neprarasti bent dalies paramos. Tikėtina, kad šios priemonės turės poveikį, tačiau tam reikia daugiau laiko, nes pasyvios gyventojų nuostatos ir elgsena kinta lėtai. Antra, **žemas socialinės apsaugos sistemos kompleksškumas** – žemas bendradarbiavimo tarp skirtingų institucijų, skirtingų lygmenų (centrinio ir savivaldybių), jų taikomų veiksmų derinimas, mažas bendruomenių įtraukimas įgyvendinant priemones bei pačių tikslinių grupių įtraukimas, mažina šių priemonių rezultatyvumą. Užmegztas bendradarbiavimas tarp savivaldybių (teikiančių paramą) ir Užimtumo tarnybos (vykdančios aktyvias darbo rinkos politikos priemones), tačiau silpnas bendradarbiavimas su švietimo, sveikatos apsaugos, kultūros institucijomis. Trečia, **nepakankamas dėmesys skurdo problemos prevencijai**, įgyvendinant prevencines, ugdymo, kultūros priemones – visų pirma, vaikams, siekiant juos „ištraukti iš skurdo kultūros“. Didelė

²¹ Skurdo rizikos lygis apibrėžiamas kaip žmonių, kurių pajamos mažesnės nei skurdo rizikos riba (60 proc. vidutinių disponuojamųjų pajamų šalyje), kiekis. Vis dėlto atsižvelgiant į tai, kad skurdo rizikos lygis yra santykinis dydis, šis rodiklis daugiau atspindi ne skurdo situaciją, o šalyje esančių pajamų nelygybę.

²² EBPO darbo ir socialinės politikos ataskaita https://read.oecd-ilibrary.org/social-issues-migration-health/oecd-reviews-of-labour-market-and-social-policies-lithuania/a-flexible-labour-market-needs-strong-social-protection-in-lithuania_9789264189935-8-en#page5

²³ Komisijos tarnybų darbinis dokumentas. (2018). Šalies ataskaita. Lietuva 2018, SWD(2018) 213 final.

²⁴ Eurostat statistics explained. Government expenditure on social protection < https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php/Government_expenditure_on_social_protection >

²⁵ OECD data. Social spending. < <https://data.oecd.org/social-exp/social-spending.htm#indicator-chart> >

žemiau skurdo ir socialinės atskirties lygio gyvenančių žmonių dalis rodo, kad ilgą laiką vykdomos priemonės nekeičia situacijos iš esmės ir lemia poreikį ieškoti naujų socialinių problemų sprendimo būdų.²⁶ Ketvirta, socialinių paslaugų nepakankamumas ir rezultatyvumo trūkumas. Bendras išlaidų, skiriamų socialinėms paslaugoms, lygis Lietuvoje yra mažas – 2014 m. siekė 0,9 proc. nuo BVP (EBPO vidurkis – 2,3 proc.)²⁷. Netenkinama ir socialinio būsto poreikio paklausa. Savivaldybei priklausančio būsto plėtros mastas negeba patenkinti poreikio. 2015 m. tik 3,8proc. asmenų (šeimų), buvusių socialinio būsto nuomos sąrašuose, buvo aprūpintos būstu. Valstybės kontrolės atlikti veiklos auditai rodo socialinių paslaugų vyresnio amžiaus žmonėms nepakankamumą, bendrus viešųjų paslaugų (įskaitant ir socialinių) teikimo, prieinamumo, kokybės trūkumus²⁸.

Skurdo, socialinės atskirties problemas taip pat kuria ir kultūriniai veiksniai, visuomenėje vyraujančios nuostatos. Visų pirma, susiformavęs tam tikrų socialinių grupių (ypatingai, vyresnio amžiaus) požiūris, kad valstybė turi pasirūpinti jų gerove. Šis požiūris sietinas su sovietinės ideologijos įtaka. Taip pat vyraujantis **pasyvumo sindromas**, polinkis kaltinti kitus dėl savo prastos padėties. Remiantis 2014 m. atliktos socialinės paramos gavėjų apklausos duomenimis,²⁹ pusė (52 proc.) tyrimo dalyvių įsitikinę, kad pagrindinė skurdo šeimoje kaltininkė yra šalies vyriausybė ir valstybės politika. 18 proc. laikosi nuostatos, kad dėl tokios finansinės situacijos yra kaltas pats žmogus. 17 proc. kaltę verčia likimui. Dar 13 proc. mano, kad skurdą šeimoje sąlygojo darbdaviai ir nepakankamas dėmesys darbuotojams.

Žema tarpusavio pagalbos kultūra, bendruomeniškumas, NVO sektorius, silpnas vietinio palaikymo tinklas nesudaro galimybių spręsti socialines problemas alternatyviais, įtrauktimi paremtais būdais. Šiuos aspektus atspindintys rodikliai, lyginant su NPP pradine situacija, pagerėjo labai nežymiai (pilietiškumo, bendruomeniškumo indeksai) arba netgi pablogėjo (dalyvavimas savanoriškoje veikloje). Lietuvos nevyriausybinų organizacijų sektorius šiuo metu dar nėra pakankamai išplėtotas, kad pajėgtų deramai atlikti jam tenkantį vaidmenį, užtikrinant demokratijos raidą ir stiprinant pilietinę visuomenę. Svarbiausios kliūtys nevyriausybinių sektoriaus plėtrai yra nepakankamas gyventojų aktyvumas, menki nevyriausybinių organizacijų administraciniai ir finansiniai ištekliai bei nepakankamai išplėtotas nevyriausybinių organizacijų ir valdžios institucijų bendradarbiavimas.³⁰

Žemiau esančiame paveiksle pateikiama apibendrinta socialinės įtraukties problemų, priežasčių ir pasekmių schema.

²⁶ Enhancement capacity of financial instruments application in consistency with other forms of public interventions”, BGI Consulting, Spacial Foresight, t33, Razbor, 2018

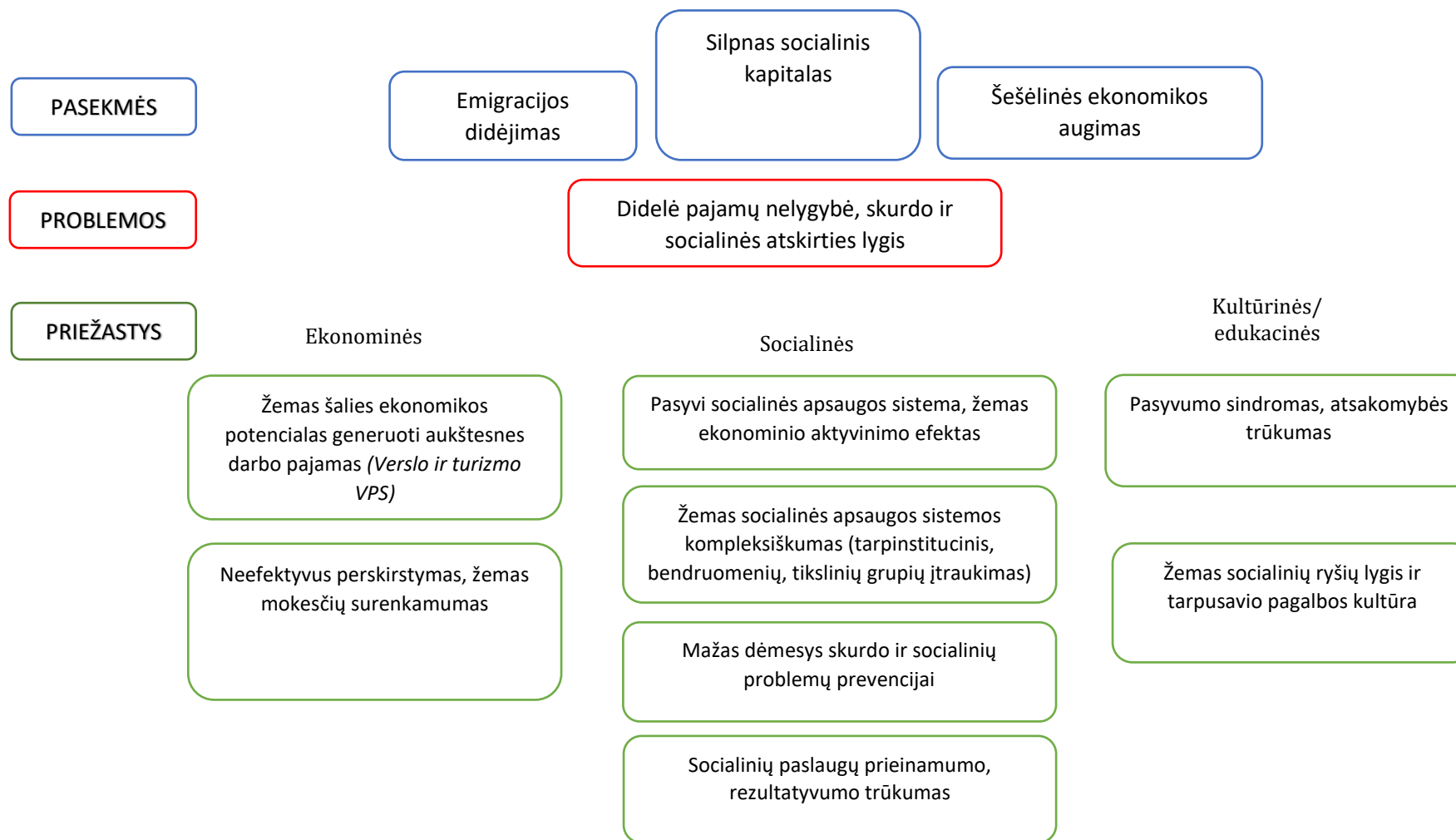
²⁷ EBPO darbo ir socialinės politikos ataskaita, 2018 m. https://read.oecd-ilibrary.org/social-issues-migration-health/oecd-reviews-of-labour-market-and-social-policies-lithuania/a-flexible-labour-market-needs-strong-social-protection-in-lithuania_9789264189935-8-en#page5

²⁸ Valstybės kontrolė. Ar pasirengta priimti sprendimus dėl administracinių ir viešųjų paslaugų teikimo pertvarkos, 2017 m. rugsėjo 29 d. Nr. VA-2017-P-40-2-17.

²⁹ „Sprinter tyrimai“ 2014 m. liepos 10–rugsėjo 9 d. atliko socialinės paramos gavėjų sociologinį tyrimą. [http://www.caritas.lt/ckfinder/userfiles/files/Caritas_internetui2\(4\).pdf](http://www.caritas.lt/ckfinder/userfiles/files/Caritas_internetui2(4).pdf)

³⁰ Socialinės apsaugos ir darbo ministerijos internetinė svetainė <https://socmin.lrv.lt/lt/veiklos-sritys/neyvriausybinu-organizaciju-sektorius>

11 pav. Socialinės įtraukties problemų medis

NPP rodiklių užimtumo ir socialinės įtraukties srityje įgyvendinimas patvirtina aptartas tendencijas ir identifikuotas problemas (NPP rodiklių pasiekimas pateikiamas šio dokumento 1 priede). Didžiausia pažanga (>76 proc.), lyginant faktinį pokytį 2012–2017 m. su planuotu pokyčiu 2012–2020 m., pasiekta šių rodiklių įgyvendinime:

- 20–64 m. gyventojų užimtumo lygis (ES 2020 rodiklis) (157proc.);
- nedarbo lygis (105 proc.);
- jaunimo (15–24 m.) nedarbo lygis (117 proc.);
- ilgalaikio nedarbo (12 mėnesių ir daugiau) lygis (151 proc.);
- vyresnio amžiaus (55–64 m.) gyventojų užimtumo lygis (560 proc.).

Vidutinė pažanga (50–75 proc.) pasiekta šių rodiklių įgyvendinime:

- laisvų darbo vietų lygis (55) (laisvų darbo vietų lygis išaugo nuo 0,9 proc. iki 1,5 proc.);
- įsidarbinusių per 3 mėnesius asmenų, kuriems taikytas e. paslaugų modelis, dalis (60 proc.).

Nulinė/maža pažanga (0-50 proc.) šių socialinės aprėpties ir užimtumo rodiklių įgyvendinime:

- pajamų paskirstymo koeficientas (0 proc.);
- laisvos darbo vietos užpildymo trukmė, taikant tarpininkavimo įdarbinant paslaugas (2 proc.);
- namų ūkio su vaikais skurdo lygio (3 proc.);
- pilietinės galios indeksas (16 proc.);
- globojamų (rūpinamų) vaikų dalis (palyginti su visais šalies vaikais) (25 proc.);
- turimo būsto pritaikymo neįgaliesiems poreikio patenkinimas per metus (30 proc.) bendruomeniškumo augimas (30 proc.);
- patiriančių skurdo riziką dirbančiųjų lygis (41 proc.);
- savarankiškai dirbančių asmenų dalis (palyginti su visais užimtais gyventojais) (49 proc.);
- žemos kvalifikacijos gyventojų užimtumo lygis (50 proc. nuo planuoto rezultato).

Situacijos pablogėjimas, lyginant su 2012 m., fiksuojamas konkrečių rodiklių, susijusių su darbo sauga, dalyvavimu savanoriškoje veikloje, darbo rinkos lankstumu, skurdo sritimis, įgyvendinime:

- mirtinų nelaimingų atsitikimų darbe skaičius, tenkantis 100 tūkst. darbuotojų (-175 proc. nuo planuoto pokyčio);
- dalyvavimo savanoriškoje veikloje augimas (-69 proc.);
- terminuotų darbo sutarčių dalis (-15 proc.);
- skurdo rizikos lygio iki sumokant ir išmokėjus socialines išmokas skirtumas (-9 proc.).

NPP rodiklių pasiekimai patvirtina situacijos analizės pagrindu nustatytas pagrindines užimtumo ir socialinės įtraukties problemas ir jų priežastis. Užimtumo rodikliai gerėja, nedarbo lygis mažėja, kas rodo, kad darbo jėgos paklausos (darbo vietų trūkumo) problema nebelieka tokia aktuali, o formuojasi nauja – žmoniškųjų išteklių trūkumo – problema. Vis dar aukšti patiriančių skurdo rizikos lygi dirbančiųjų bei nelaimingų atsitikimų darbo vietoje rodikliai rodo antrąją užimtumo srityje identifikuotą problemą – darbo rinkos nepatrauklumą. Nulinė ar maža daugelio socialinės gerovės rodiklių pažanga rodo nepakankamus pokyčius šioje srityje ir patvirtina didelio skurdo ir socialinės atskirties problemas aktualumą.

1.3 TIKSLŲ TINKAMUMO IR TARPUSAVIO SUDERINAMUMO VERTINIMAS

Atitikimas dabartinėms problemoms

Analizuojant, ar dabartiniai valstybės tikslai yra tinkami išspręsti esamas ir prognozuojamas užimtumo ir socialinės įtraukties problemas po 2020 m., vertinama, ar dabartiniai tikslai yra nukreipti į užimtumo ir socialinės atskirties sričių problemų medžiuose įvardintų problemų ir/ar problemų priežasčių sprendimą. Detalus kiekviename dokumente formuluojamų tikslų atitikimas esamoms problemoms pateikiamas lentelėje.

1 lentelė. Valstybės tikslų atitikimas esamoms problemoms

	Žmoniškųjų išteklių trūkumas <u>Priežastys:</u> Kvalifikacijos neatitikimas ūkio poreikiams; Nepakankamas esamos darbo jėgos įtraukimas į darbo rinką; Informacijos apie žmoniškuosius išteklius trūkumas.	Darbo rinkos nepatrauklumas <u>Priežastys:</u> Žemas vidutinis darbo užmokestis, didelis atlyginimų atotrūkis; Prasta darbo vietų kokybė (darbo sąlygos); Nepakankamas socialinis dialogas ir socialinė atsakomybė; Didelis darbo „šešėlyje“ mastas; Ribota darbo vietų pasiūla periferiniuose regionuose.	Aukštas pajamų nelygybės, skurdo ir socialinės atskirties lygis <u>Priežastys:</u> Neefektyvus pajamų persiskirstymas, žemas mokesčių suderinamumas; Pasyvi socialinės apsaugos sistema, žemas ekonominio aktyvinimo efektas; Žemas socialinės apsaugos sistemos kompleksiskumas (tarpinstitucinis bendruomenių, tikslinių grupių įtraukimas); Mažas dėmesys skurdo ir socialinių problemų prevencijai; Socialinių paslaugų prieinamumo, rezultatyvumo trūkumas; Pasyvumo sindromas, atsakomybės trūkumas; Žemas socialinių ryšių lygis ir tarpusavio pagalbos kultūra.
„Lietuva 2030“: - asmeninis ir ekonominis saugumas ir veiklumas, - tolygesnis pajamų pasiskirstymas - socialinės įtraukties užtikrinimas	-	+/-	+
XVII Vyriausybės programa - mažinti skurdą ir socialinę atskirtį, - stiprinti bendruomenes - skatinti užimtumą - šeimai palankios aplinkos kūrimas - smurto visose gyvenimo srityse mažinimas - mažinti pajamų nelygybę.	-	+/-	+
Nacionalinio saugumo strategija: - Socialinio saugumo stiprinimas, tobulinant socialinės paramos ir socialinių paslaugų teikimo sistemą, orientuojantis į socialinės atskirties mažinimą	n	n	+
NPP: - Didinti gyventojų gerovę ir socialinę aprėptį - Didinti bendruomenių ir nevyriausybinų organizacijų vaidmenį - Didinti gyventojų kokybišką užimtumą	-	+/-	+
2014–2020 m. ES fondų investicijų veiksmų programa: - Užimtumo skatinimas ir darbo jėgos judumo rėmimas - Socialinės įtraukties skatinimas ir kova	+	+/-	+

*Lietuvos ūkio sektorių finansavimo po 2020 m. vertinimo paslaugos:
Užimtumas ir socialinė įtrauktis*

su skurdu bei diskriminacija			
Užimtumo didinimo 2014–2020 metų programa: pasiekti kuo didesnį gyventojų užimtumą: - skatinant darbo vietų kūrimą ir darbo paklausą, - didinant darbo jėgos kvalifikacijos atitiktį darbo rinkai ir laisvus darbo išteklius integruojant į darbo rinką ir išlaikant joje	+	-	n
Socialinės įtraukties veiksmų planas 2014–2020 m.: - didinti vaiko ir šeimos gerovę, - stiprinti labiausiai nutolusių nuo darbo rinkos asmenų aktyvią įtrauktį, - užtikrinti gyventojų pajamų apsaugą - gerinti viešąsias paslaugas	n	n	+
Socialinio dialogo stiprinimo 2016–2020 m. planas: - stiprinti socialinį dialogą	n	+	n
Vaiko gerovės 2013–2018 m. programa: - sudaryti prielaidas vaikui augti biologinėje šeimoje, plėtojant prevencinių ir kompleksinių paslaugų prieinamumą vaikui ir šeimai, o netekusiam tėvų globos vaikui – tinkamas globos (rūpybos) ar įvaikinimo sąlygas	n	n	+
Valstybinės smurto artimoje aplinkoje prevencijos ir pagalbos teikimo nukentėjusiems asmenims 2014–2020 m. programa: - užtikrinti smurto artimoje aplinkoje prevenciją ir pagalbos smurtą artimoje aplinkoje patyrusiems asmenims	n	n	+
Nacionalinė jaunimo politikos 2011–2019 m. programa: - sukurti palankią aplinką (sąlygas) jauno žmogaus vertingam gyvenimui ir saviraiškai Lietuvoje	+	n	+
Nacionalinė neįgaliųjų integracijos 2013–2019 m. programa: - sukurti palankią aplinką ir sąlygas oriam ir visaverčiam neįgaliųjų gyvenimui Lietuvoje, užtikrinti lygias galimybes ir	+	+	+

neįgaliųjų gyvenimo kokybę.			
-----------------------------	--	--	--

Pastabos:

+ atitinka

-neatitinka

+/- atitinka iš dalies

n – neaktualu/ nedetalizuota dokumente

Apibendrinant galima teigti, kad užimtumo srityje daugelyje dokumentų formuluojamas tikslas didinti gyventojų užimtumą, skatinant darbo jėgos paklausą ir kuriant darbo vietas, prarado savo aktualumą dėl žmogiškųjų išteklių apimties mažėjimo, kuris dabartiniuose strateginiuose tiksluose nėra pakankamai akcentuojamas. Nustatytas siekis didinti kokybišką užimtumą iš dalies atliepia darbo rinkos nepatrauklumo problemą. Nors darbo rinkos patrauklumo didinimas nėra įvardijamas kaip savarankiškas tikslas, dalis šios problemos priežasčių (tokios kaip socialinio dialogo trūkumas, galimybių derinti darbo ir šeimos išsipareigojimų trūkumas) atliepiamos dabartiniuose tiksluose. Vis dėlto, nėra aiškiai formuluojamas tikslas didinti ekonominę darbo vietų kokybę – darbo užmokestį.

Socialinės įtraukties srityje keliami tikslai mažinti skurdą ir socialinę atskirtį lieka aktualūs esamos problematikos kontekste. Šių problemų sprendimui numatyti uždaviniai socialinės apsaugos srityje – stiprinti aktyvią labiausiai nutolusių asmenų įtrauktį ir jų finansinę apsaugą – taip pat lieka aktualūs. Tačiau dabartiniai tikslai šioje srityje nepakankamai akcentuoja kitų VPS indėlių sprendžiant problemas priežastis – keičiant gyventojų nuostatas, sprendžiant darbo sąlygų problemas, verslo kultūrą, stiprinant socialinį kapitalą. Bendruomenių stiprinimo tikslas yra nustatytas, tačiau jis numatomas kaip savarankiškas tikslas, o ne būdas socialinei gerovei ir įtraukčiai didinti.

Tarpusavio suderinamumas

Bendrųjų strateginių dokumentų³¹ („Lietuva 2030“, NPP, Vyriausybės programa, 2014–2020 m. ES fondų investicijų veiksmų programa) tikslai ir uždaviniai vienas kitam neprieštarauja, tačiau skiriasi jų formulavimas – tikslų ir uždavinių sąsajos remiasi skirtinga intervencijos logika (tie patys uždaviniai numatyti kaip prisidedantys prie skirtingų tikslų ar prioritetų), skiriasi jų detalumas ir apimtis.

Identifikuoti 2 pagrindiniai specialieji strateginiai dokumentai: Užimtumo didinimo 2014–2020 m. programa, skirta užimtumo sričiai ir Socialinės įtraukties veiksmų planas 2014–2020 m., skirtas skurdo ir socialinės įtraukties problemoms spręsti. Jie vienas kitą papildo ir detalizuoja bendruosius strateginius dokumentus. Likusieji 5 specialieji strateginiai dokumentai skirti siauresnėms sritims detalizuoti ar atskirų tikslinių grupių problemoms spręsti: 3 iš jų detalizuoja tikslus ir uždavinius neįgalųjų, vaikų ir jaunimo įtraukties ir apsaugos užtikrinimui, 2 – socialinio dialogo užtikrinimui ir smurto artimoje aplinkoje problemos sprendimui.

Atitikimas tarptautiniams susitarimams ir rekomendacijoms

Strateginiai tikslai atitinka ir prisideda prie šių pagrindinių tarptautinių dokumentų ir tikslų įgyvendinimo:

- **Jungtinių tautų rezoliucijos dėl Darnaus vystymosi darbotvarkės** (17 darnaus vystymosi tikslų, toliau - DVT). Išskirtini 5 DVT, prie kurių tiesiogiai prisideda įvardinti strateginiai dokumentai: 1 tikslas. Panaikinti visų formų skurdą visose šalyse; 5 tikslas. Pasiiekti lyčių lygybę ir moterų ir mergaičių įgalinimą; 8 tikslas. Skatinti tvarų, įtraukų ir darnų ekonomikos augimą, produktyvų įdarbinimą ir deramą darbą; 10 tikslas. Mažinti nelygybę tarp šalių ir pačiose šalyse; 17 tikslas. Stiprinti įgyvendinimo priemones ir atgaivinti pasaulinę darnaus vystymosi partnerystę.
- **Strategijos „Europa 2020“**. Užimtumo ir socialinės įtraukties tikslai prisideda prie dviejų „Europa 2020“ tikslų įgyvendinimo: užimtumo ir skurdo ir socialinės atskirties mažinimo. Lietuvoje užimtumo kiekybinis tikslas buvo pasiektas ir viršytas: 20–64 m. gyventojų užimtumo lygis (2018 m. III ketv.) siekė 78,1 proc. (nacionalinis tikslas – 72,8 proc., ES lygmens tikslas – 75 proc.). Skurdo ir socialinės atskirties tikslas dar nepasiektas: gyventojų,

³¹ Strateginių dokumentų grupavimas į bendruosius ir specialiuosius šio vertinimo autorių naudojamas šio vertinimo tikslu. Bendriesiems priskiriami horizontalūs strateginiai dokumentai (apimantis visas ar daugelį viešosios politikos sričių), specialiesiems – konkrečios viešosios politikos srities strateginiai dokumentai.

patiriančių skurdo riziką ar socialinę atskirtį, skaičius siekia 843 tūkst. (2017 m.) (nacionalinis tikslas – 814 tūkst., ES tikslas – sumažinti 20 mln.).

- **Europos socialinių teisių ramsčio**, kuris nustato 20 principų ir teisių, suskirstytų į tris kategorijas: (1) lygios galimybės ir galimybė įsidarbinti; (2) dinamiškos darbo rinkos ir tinkamos darbo sąlygos; (3) viešoji parama / socialinė apsauga ir įtrauktis. Remiantis šios chartijos įgyvendinimui skirtų rodiklių suvestinės stebėseną, prasčiausi rezultatai Lietuvoje pasiekti vertinant pajamų nelygybės bei socialinės apsaugos ir įtraukties rodiklius (socialinių pervedimų poveikio skurdo mažinimui), tuo tarpu užimtumo (taip pat vertinant atskirai vyrų ir moterų užimtumą), nedarbo bei pajamų augimo lygio rodikliai yra gana geri – geresni už visų vertinamų šalių vidurkį arba vidutiniški.
- **Europos socialinės chartijos**, kuri saugo pagrindines socialines ir ekonomines teises (31 teisė) bei papildo Europos žmogaus teisių konvenciją, garantuojančią civilinių ir politinių teisių apsaugą.

Tarptautinių organizacijų teikiamose rekomendacijose Lietuvai (Europos semestro, TVF, EBPO) akcentuojama pajamų nelygybės problema, žemas pajamų perskirstymo efektyvumas, darbo jėgos trūkumas, kurie dabartiniuose strateginiuose dokumentuose nėra pakankamai atspindėti. 2018 m. Europos Komisijos rekomendacijose siūloma gerinti mokestinių prievolių vykdymą ir plėsti mokesčių bazę įtraukiant šaltinius, kurie mažiau kenkia ekonomikos augimui, spręsti pensijų adekvatumo problemą, toliau tobulinti mokesčių bei socialinių išmokų sistemą, kad ji geriau susidorotų su skurdo ir pajamų nelygybės iššūkiais. 2018 m. TVF ataskaitoje³² taip pat rekomenduojama spręsti vyresnio amžiaus skurdo problemą reformuojant pensijų sistemą, siekiant didinti dalyvavimą rinkoje mažinti darbo jėgos mokesčius, tačiau kartu įvesti aplinkosaugos, kapitalo ir turto mokesčius (tokiu būdu užtikrinant būtinas viešojo sektoriaus pajamas ir sprendžiant pajamų nelygybės problemą), sprendžiant skurdo problemą siūloma prioritetą teikti išbandytoms ir poveikį turinčioms socialinės paramos priemonėms, o ne minimalaus atlyginimo kėlimui. 2018 m. EBPO rekomendacijose³³ taip pat siūloma mažinti darbo jėgos mokesčius įvedant alternatyvius turto, aplinkosaugos mokesčius, didinti pažeidžiamų grupių apsaugą tuo pačiu stiprinant jų motyvaciją dirbti.

1.4 SIŪLOMI TIKSLAI IR UŽDAVINIAI LAIKOTARPIUI PO 2020 M.

Siekiant efektyviai didinti Lietuvos gyventojų gerovę ir socialinę aprėptį, būtina keisti politikos prioritetus ir problemos priežasčių suvokimą šioje srityje, t.y. akcentuoti, kad:

- pagrindinės skurdo ir socialinės atskirties priežastys yra ne tiek socialinio, kiek ekonominio, kultūrinio ir edukacinio pobūdžio;
- aukštas pajamų nelygybės lygis (pvz., Gini koeficientas 30 ir daugiau) šalyje bent jau iš dalies yra gyventojų nepasitenkinimo, skurdo ir socialinės atskirties priežastimi (taip pat ir emigracijos);
- žemos ir nepakankamos (fiziologinių bei socialinių poreikių tenkinimui) pajamos darbo vietoje generuoja skurdą, kurio neįmanoma ženkliai sumažinti socialinės paramos priemonėmis.

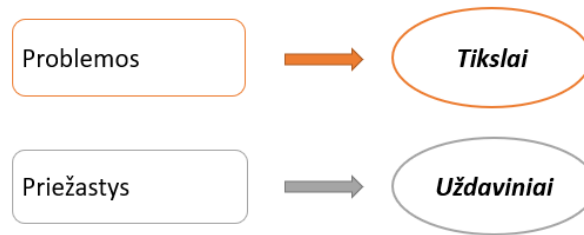
Dėl bendro gyventojų skaičiaus sumažėjimo, spartaus gyventojų senėjimo proceso, kaimo teritorijų tuštėjimo ir kitų aptartų problemų, auga finansavimo poreikis socialinės įtraukties tikslams. Siekiant mažinti socialinės apsaugos finansavimo poreikį, siūloma socialinės įtraukties tikslus integruoti į kitus uždavinius ir finansavimo sritis (verslo plėtros, kultūros, švietimo).

Remiantis identifikuotomis problemomis, jų priežastimis, o taip pat dabartinių strateginių dokumentų peržiūra, pasiūlymai dėl tikslų ir uždavinių formuluojami remiantis šia logine schema:

12 pav. Tikslų ir uždavinių formulavimo logika

³² IMF Country Report No. 18/185, June 2018.

³³ OECD. (2018). Economic Surveys: Lithuania, March.

Atlikę valstybės tikslų, kurie numatyti valstybės ilgo ir vidutinio laikotarpio bendruose ir specialiuose strateginiuose dokumentuose, valstybės iššūkiams analizę užimtumo ir socialinės įtraukties srityje, siūlome formuluoti tris tikslus ir prie jų prisidedančius uždavinius:

1 tikslas – didinti darbo rinkos patrauklumą (formuluojama naujai).

Uždaviniai:

- 1.1. Didinti darbo vietų kokybę (formuluojama naujai, tačiau NPP numatytas 2.3.1 uždavinys „Skatinti darbo jėgos paklausą kokybiškoms darbo vietoms“ akcentuojantis aukštos kokybės darbo vietų kūrimą; Vyriausybės programoje numatytas 1.1. krypties 1.1.3 darbas „Lanksčių ir saugių darbo santykių sukūrimas ir gyventojų pajamų didinimas“);
- 1.2. Mažinti nelegalaus darbo (darbo šešėlyje) patrauklumą (NPP numatyta 2.3.1 uždavinio „Skatinti darbo jėgos paklausą kokybiškoms darbo vietoms“ įgyvendinimo kryptis „nedeklaruojamą darbą paversti oficialiai įteisintu darbu“; Vyriausybės programoje numatyta 4.3 kryptis „Šešėlinės ekonomikos mažinimas, mokesčių ir socialinio draudimo sistemos efektyvumo didinimas“ IV prioriteto „Darni ir konkurencinga ekonomikos plėtra apimtyje“);
- 1.3. Sudaryti sąlygas derinti darbo ir šeimos įsipareigojimus (NPP numatyta 2.1.1 uždavinio „Siekti vaiko ir šeimos gerovės, stiprinti ir saugoti visuomenės sveikatą“ įgyvendinimo kryptis „Sudaryti palankias sąlygas derinti šeimos ir darbo įsipareigojimus“);
- 1.4. Skatinti darbo vietų kūrimą aukšto nedarbo lygio regionuose (NPP numatyta 2.3.1 uždavinio „Skatinti darbo jėgos paklausą kokybiškoms darbo vietoms“ įgyvendinimo kryptis „skatinti darbo vietų kūrimą didelio nedarbo teritorijose“).

2 tikslas – efektyviau panaudoti esamą darbo jėgos potencialą (tikslas formuluojamas naujai). Šis tikslas prisideda prie bendrojo, aukštesnio lygmens tikslo – žmoniškųjų išteklių plėtra (tikslas formuluojamas naujai ir prie jo prisideda kelios VPS su žemesnio lygmens tikslais).

Uždaviniai:

- 2.1. Užtikrinti darbo jėgos kvalifikacijos atitiktį ūkio poreikiams (Užimtumo didinimo 2014–2020 metų programoje numatytas 2 tikslas „Didinti darbo jėgos kvalifikacijos atitiktį darbo rinkos reikmėms“);
- 2.2. Laisvus darbo išteklius integruoti į darbo rinką (NPP numatytas 2.3.2 uždavinys „Didinti dalyvavimą darbo rinkoje“; Užimtumo didinimo 2014–2020 metų programoje numatytas 3 tikslas „Laisvus darbo išteklius integruoti į darbo rinką ir joje išlaikyti“).

3 tikslas – didinti gyventojų gerovę ir socialinę aprėptį (atitinka NPP 2.1 tikslą „Didinti gyventojų gerovę ir socialinę aprėptį“).

Uždaviniai:

- 3.1. Didinti ekonomikos potencialą generuoti aukštesnes pajamas (socialinės įtraukties apimtyje formuluojama naujai);
- 3.2. Didinti pajamų perskirstymo efektyvumą, mažinant nelygybę (formuluojama naujai, tačiau Vyriausybės programoje numatytas 1.1. krypties 1.1.2 darbas „Reguliacinių ir kitų priemonių taikymas pajamų nelygybei mažinti“);
- 3.3. Išnaudoti aktyvios įtraukties galimybes (NPP 2.1.2 uždavinys „Didinti labiausiai nuo darbo rinkos nutolusių asmenų paskatas ir galimybes dalyvauti įgyvendinant aktyvios įtraukties

- priemonės“; Socialinės įtraukties veiksmų plano 2014–2020 m. 2 tikslas „Stiprinti labiausiai nutolusių nuo darbo rinkos asmenų aktyvią įtrauktį“);
- 3.4. Didinti pažeidžiamų grupių saugumo užtikrinimo ir integracijos priemonių rezultatyvumą (formuluojama naujai, NPP numatytas uždavinys „Didinti viešųjų paslaugų prieinamumą“, kuris yra platesnis, nes apima visiems ir visų viešųjų paslaugų prieinamumo gerinimą, tačiau įtraukia ir priemones, skirtas socialiai pažeidžiamiems asmenims. NPP uždavinį atitinkantis tikslas „Gerinti gyvenamosios aplinkos kokybę ir didinti viešųjų paslaugų prieinamumą“ formuluojamas ir Socialinės įtraukties veiksmų plane 2014–2020 m.);
- 3.5. Stiprinti socialinio aktyvumo ir atsakomybės nuostatas visuomenėje (formuluojama naujai);
- 3.6. Stiprinti bendruomeniškumą (NPP numatytas tikslas „Didinti bendruomenių ir nevyriausybių organizacijų vaidmenį“).

Siūlomų užimtumo ir socialinės įtraukties tikslų ir uždavinių sąsajos su identifikuotomis problemomis bei jų priežastimis pateikiamos lentelėje.

2 lentelė. Tikslų ir uždavinių sąsajos su problemomis ir jų priežastimis

Tikslas/ uždavinys	Problema/ priežastis
1. Didinti darbo rinkos patrauklumą	Darbo rinkos nepatrauklumas
1.1. Didinti darbo vietų kokybę	Žemas vidutinis darbo užmokestis, didelis atlyginimų atotrūkis; Prasta darbo vietų kokybė (darbo sąlygos); Nepakankamas socialinis dialogas ir socialinė atsakomybė.
1.2. Mažinti nelegalaus darbo (darbo šešėlyje) patrauklumą	Socialinės paramos, mokesčių sistemos, įmonių kontrolės trūkumai.
1.3. Sudaryti sąlygas derinti darbo ir šeimos įsipareigojimus (priskiriamas Demografijos ir migracijos VPS)	Nepakankamos sąlygos derinti šeimos ir darbo įsipareigojimus.
1.4. Skatinti darbo vietų kūrimą aukšto nedarbo lygio regionuose (priskiriamas Regioninės plėtros VPS)	Ribota darbo vietų pasiūla periferiniuose regionuose.
2. Efektyviau panaudoti esamą darbo jėgos potencialą (bendrasis tikslas - Žmogiškųjų išteklių plėtra)	Žmogiškųjų išteklių trūkumas
2.1. Užtikrinti darbo jėgos kvalifikacijos atitiktį ūkio poreikiams	Kvalifikacijos neatitikimas ūkio poreikiams; Informacijos apie žmogiškuosius išteklius trūkumas.
2.2. Laisvus darbo išteklius integruoti į darbo rinką	Nepakankamas esamos darbo jėgos įtraukimas į darbo rinką.
3. Didinti gyventojų gerovę ir socialinę aprėptį	Didelė pajamų nelygybė, skurdo ir socialinės atskirties lygis.
3.1. Didinti ekonomikos potencialą generuoti aukštesnes pajamas (priskiriamas Verslo ir turizmo VPS)	Žemas šalies ekonomikos potencialas generuoti aukštesnes darbo pajamas.
3.2. Didinti pajamų perskirstymo efektyvumą, mažinant nelygybę	Žemas šalies ekonomikos potencialas generuoti aukštesnes darbo pajamas.
3.3. Išnaudoti aktyvios įtraukties galimybes	Pasyvi socialinės apsaugos sistema, žemas ekonominio aktyvinimo efektas; Žemas socialinės apsaugos sistemos kompleksiskumas (tarpinstitucinis, bendruomenių, tikslinių grupių įtraukimas).
3.4. Didinti pažeidžiamų grupių saugumo užtikrinimo ir integracijos priemonių rezultatyvumą	Žemas socialinės apsaugos sistemos kompleksiskumas (tarpinstitucinis, bendruomenių, tikslinių grupių įtraukimas)

	Mažas dėmesys skurdo ir socialinių problemų prevencijai; Socialinių paslaugų prieinamumo, rezultatyvumo trūkumas.
3.5. Stiprinti socialinio aktyvumo ir atsakomybės nuostatas visuomenėje.	Pasyvumo sindromas, atsakomybės trūkumas.
3.6. Stiprinti bendruomeniškumą.	Žemas socialinių ryšių lygis ir tarpusavio pagalbos kultūra.

2 FINANSAVIMO MASTO ANALIZĖ

Šiame skyriuje pateikiama analizė pagal šį vertinimo klausimą:

TS 9.1.3. Kokios valstybės intervencijos į šias viešosios politikos sritis yra vykdomos, siekiant jose numatytų tikslų (nustatyti mastą):

TS 9.1.3.2. finansinės intervencijos – pagal finansavimo šaltinius (ES struktūrinių fondų investicijos, kita finansinė parama, valstybės ir savivaldybių biudžetai) ir pagal formas (subsidijs, finansinės priemonės ir kt.)?

Finansavimo masto analizė atlikta remiantis Finansų ministerijos Valstybės biudžeto apskaitos ir mokėjimų sistemos (toliau – VBAMS) duomenų pagrindu. Užimtumo ir socialinės įtraukties sričiai priskirtos šios išlaidų kategorijos:

- 10.05.01.01. Užimtumo skatinimas
- 2.7.1. Nedarbo socialiniam draudimui
- 2.7.2. Socialinei paramai
- 10.01.02.04. Šalpos išmokos
- 2.7.2. Mokinių maitinimas ir mokykliniai reikmenys
- 10.04.01. Išmokos vaikui
- 2.7.1. Vaikus iki 3 metų auginančių ir neįgaliuosius prižiūrinčių asmenų socialiniam draudimui
- 2.7.1. Ligos ir motinystės išmokos
- 2.7.2. Sumažintų pensijų kompensavimas
- 10.03.01. Našlių ir našlaičių pensijos
- 2.7.2. Valstybinės pensijos
- 1.2. Pensijų kaupimas
- 10.01.02. Netekto darbingumo (invalidumo) pensijos
- 2.7.1. Nelaimingų atsitikimų darbe ir profesinių ligų draudimai
- 2.8. Kitos socialinės srities išlaidos
- 10.02.01. Senatvės pensijos

Viešosios išlaidos pagal finansavimo šaltinius

Atliekant užimtumo ir socialinės įtraukties viešosios politikos srities finansavimo masto analizę pirmiausiai įvertintos socialinei apsaugai skirtos Lietuvos viešosios išlaidos³⁴ 2015–2017 m. laikotarpiu.³⁵ 2015–2017 m. laikotarpiu valstybės biudžeto ir SODROS biudžeto išlaidos sudarė didžiausią socialinei apsaugai skirto finansavimo dalį: jos vidutiniškai sudarė 93 proc. viso socialinei apsaugai skirto finansavimo, tuo tarpu savivaldybių išlaidos vidutiniškai siekė apie 7 proc., o ES ir kitos tarptautinės paramos lėšos – 3 proc. viso šiai sričiai skirto finansavimo.

Iš esmės visos finansinės intervencijos teikiamos subsidijų forma. Vienintelė mums žinoma finansinė priemonė yra ES SF lėšomis finansuojama priemonė lengvatinėmis paskolomis remianti bedarbių verslumą, tačiau jos apimtis bendrame intervencijų kontekste labai maža.

³⁴ Lietuvos viešosios išlaidos yra finansuojamos iš valstybės biudžeto, savivaldybių biudžetų, specialiųjų fondų (SODRA, PSDF, Garantijų fondas, Rezervinis fondas ir kt.), taip pat ES struktūrinių fondų (SF) ir kitos tarptautinės paramos lėšomis.

³⁵ Finansų ministerijos viešai prieinami duomenys apie Lietuvos viešąsias išlaidas pateikiami 2016 ir 2017 m.

[https://finmin.lrv.lt/uploads/finmin/documents/files/skaidres_islaidos_pajamos\(7\).pdf](https://finmin.lrv.lt/uploads/finmin/documents/files/skaidres_islaidos_pajamos(7).pdf)

https://finmin.lrv.lt/uploads/finmin/documents/files/skaidres_visos.pdf

Atkreipiame dėmesį, kad analizėje nagrinėdami du finansavimo laikotarpius: 2007-2013 m. ir 2014-2020 m., su šiais apribojimais: remiantis VBAMS duomenimis tik nuo 2011 m. viešosios išlaidos yra klasifikuojamos į ES ir kitas paramos lėšas bei valstybės biudžeto lėšas.

3 lentelė. Lietuvos viešosios išlaidos socialinei apsaugai 2015–2017 m., mln. Eur

Viešųjų išlaidų finansavimo šaltiniai	2015		2016		2017	
	mln. Eur	%	mln. Eur	%	mln. Eur	%
Valstybės biudžeto ir valstybinio socialinio draudimo (SODRA) biudžetų išlaidos	4 149	90,2	4 396	91,4	4 626	91,5
ES lėšos	143	3,1	82	1,7	101	2,0
Savivaldybių lėšos	310	6,7	330	6,9	328	6,5
Suma	4 602	100	4 808	100	5 048	100

Šaltinis: sudaryta autorių pagal Finansų ministerijos duomenis

Žemiau pateiktoje lentelėje pateikiamos Socialinės apsaugos ir darbo ministerijos ir SODROS išlaidos socialinės apsaugos sričiai 2015–2017 m. laikotarpiu.

4 lentelė. Socialinės apsaugos ir darbo ministerijos ir SODROS išlaidos socialinės apsaugos sričiai pagal išlaidų kategorijas 2015–2017 m., mln. Eur ir proc. nuo viso šiai sričiai skirto finansavimo

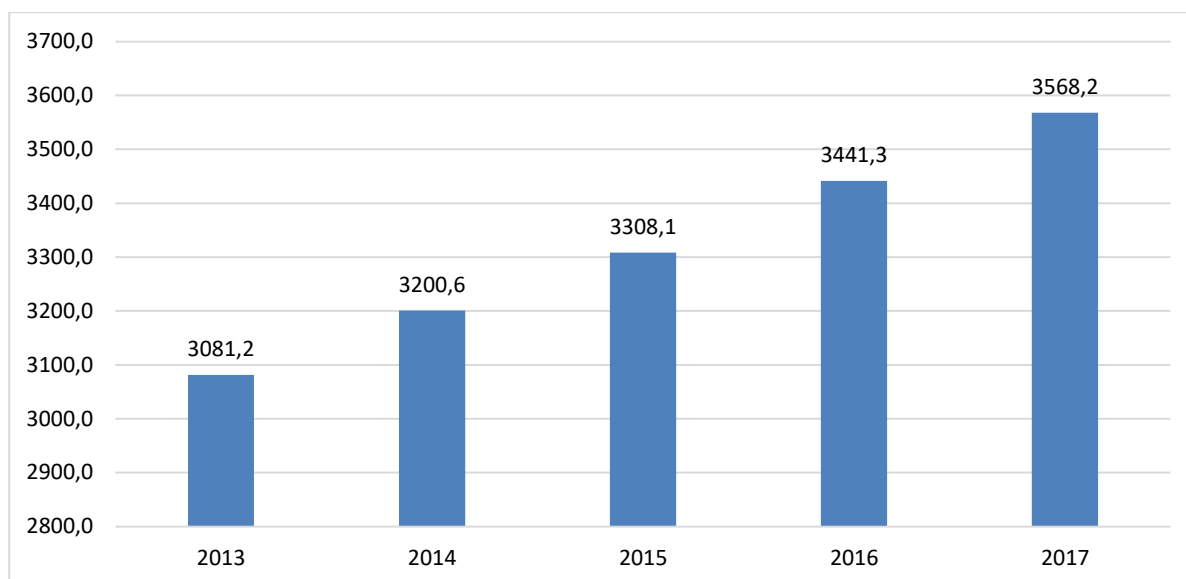
Išlaidų kategorija	2015	%	2016	%	2017	%
Užimtumo skatinimas	49	1,23	49	1,15	53	1,13
Nedarbo socialiniam draudimui	80	2,01	106	2,49	138	2,94
Socialinei paramai	146	3,68	153	3,60	293	6,24
Šalpos išmokos	268	6,75	288	6,77	296	6,30
Mokinių maitinimas ir mokykliniai reikmenys	25	0,63	23	0,54	17	0,36
Išmokos vaikui	61	1,54	59	1,39	87	1,85
Vaikus iki 3 metų auginančių ir neįgaliuosius prižiūrinčių asmenų socialiniam draudimui	41	1,03	48	1,13	66	1,40
Ligos ir motinystės išmokos	419	10,55	473	11,12	557	11,86
Sumažintų pensijų kompensavimas	52	1,31	105	2,47	82	1,75
Našlių ir našlaičių pensijos	107	2,69	107	2,52	108	2,30
Valstybinės pensijos	125	3,15	129	3,03	130	2,77
Pensijų kaupimas	177	4,46	221	5,20	251	5,34
Netekto darbingumo (invalidumo) pensijos	474	11,94	479	11,26	498	10,60
Nelaimingų atsitikimų darbe ir profesinių ligų draudimai	18	0,45	19	0,45	-	-
Kitos socialinės srities išlaidos	121	3,05	130	3,06	125	2,66
Senatvės pensijos	1808	45,53	1865	43,84	1997	42,51

Šaltinis: sudaryta autorių pagal Finansų ministerijos duomenis

2015–2017 m. didžiausia finansavimo dalis skirta senatvės pensijoms mokėti, antroje ir trečioje vietoje – išlaidos netekto darbingumo (invalidumo) pensijoms ir ligos bei motinystės išmokoms mokėti.

Žemiau pateiktoje lentelėje nurodytos Valstybinio socialinio draudimo fondo veiklos sąnaudos 2013–2017 m. Šiuo laikotarpiu jo veiklos sąnaudos padidėjo nuo 3 081,2 mln. Eur iki 3 568 mln. Eur. arba 15,81 proc.

13 pav. Valstybinio socialinio draudimo fondo veiklos sąnaudos 2013–2017 m., mln. Eur

Šaltinis: sudaryta autorių remiantis Socialinio draudimo fondo konsoliduotosios finansinės ataskaitos duomenimis

Remiantis VBAMS ir Lietuvos Statistikos departamento duomenimis, 2015 m. užimtumo ir socialinės įtraukties srities finansavimas sudarė 12,29 proc. BVP. 2016 m. užimtumo ir socialinės įtraukties srities finansavimas sudarė - 12,38 proc. BVP, o 2017 m. – 11,98 proc.

5 lentelė. Užimtumo ir socialinės įtraukties srities viešųjų išlaidų dalis nuo BVP (2015-2017 m.)

	2015	2016	2017
Užimtumo ir socialinės įtraukties srities finansavimas (mlrd. Eur)	4 602	4 808	5 055
BVP (mlrd. Eur)	37 434	38 849	42 191
% nuo BVP	12,29	12,38	11,98

Šaltinis: sudaryta autorių remiantis VBAMS, ir Lietuvos Statistikos departamento duomenimis

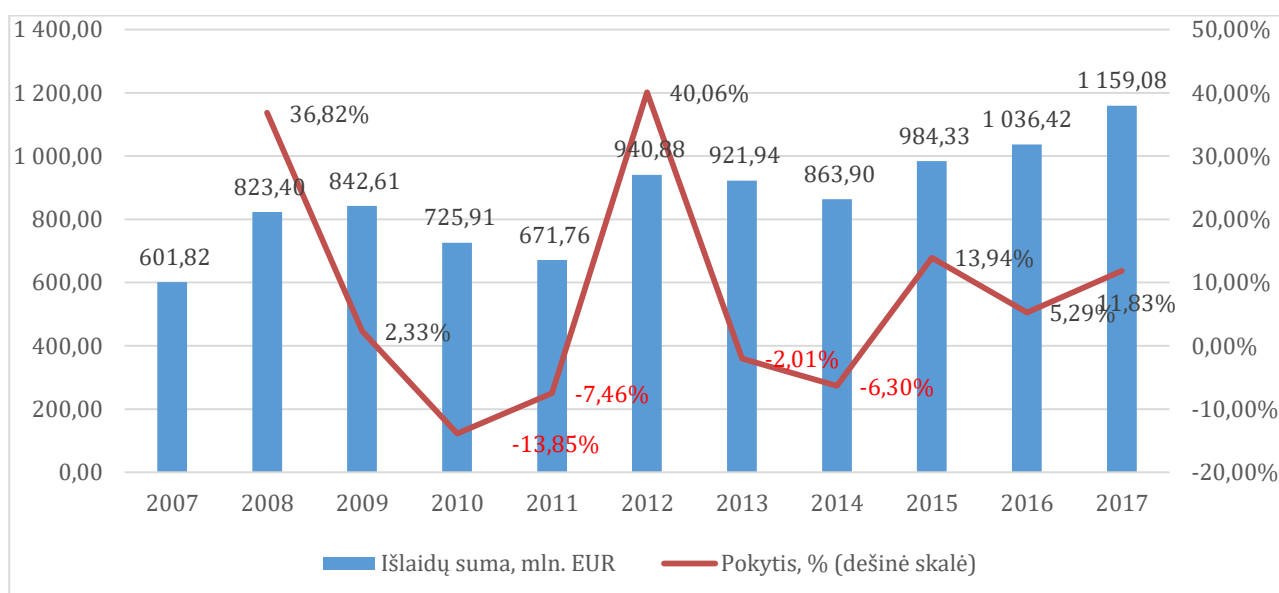
Toliau užimtumo ir socialinės įtraukties srities finansavimo mastas detaliau analizuojamas remiantis Finansų ministerijos Valstybės biudžeto apskaitos ir mokėjimų sistemos (toliau – VBAMS) informacija apie valstybės biudžeto išlaidas atitinkamoms valstybės funkcijoms³⁶ vykdyti ir šių išlaidų finansavimo šaltinius³⁷ 2007–2017 m. laikotarpiu.

Žemiau esančiame paveiksle nurodytas valstybės biudžeto finansavimas, skirtas užimtumo ir socialinės įtraukties sričiai, ir šio finansavimo pokytis 2007–2017 m. laikotarpiu.

³⁶ Finansavimo masto analizei naudojama valstybės funkcijų klasifikacija pagal Finansų ministro 2003 m. liepos 3 d. įsakymu Nr. 1K-184 patvirtintą Lietuvos Respublikos valstybės ir savivaldybių biudžetų pajamų ir išlaidų klasifikaciją.

³⁷ Informacija apie valstybės biudžeto išlaidų finansavimo šaltinius Valstybės biudžeto apskaitos ir mokėjimų sistemoje pateikiama nuo 2011 m., todėl finansavimo šaltinių analizė už laikotarpį nuo 2007 m. iki 2010 m. nėra pateikiama.

14 pav. Užimtumo ir socialinės įtraukties srities finansavimas 2007–2017 m., mln. Eur ir jo pokytis (proc.)

Šaltinis: sudaryta autorių pagal VBAMS duomenis

Per visą 2007–2017 m. laikotarpį užimtumo ir socialinės įtraukties sričiai skirta 9,57 mlrd. Eur valstybės biudžeto finansavimo. Nuo 2007 m. iki 2017 m. finansavimas užimtumo ir socialinės įtraukties sričiai padidėjo beveik dvigubai (92,60 proc.): nuo 601,82 mln. Eur iki 1 159,08 mln. Eur.

2007–2013 m. laikotarpiu su užimtumu ir socialine įtrauktimi susijusioms valstybės funkcijoms finansuoti buvo skirta 5,53 mlrd. Eur. Nuo 2007 m. iki 2013 m. finansavimas šiai sričiai padidėjo nuo 601,82 mln. Eur. iki 921,94 mln. Eur. arba išaugo 53,19 proc.

Nuo 2014 m. iki 2017 m. užimtumo ir socialinės įtraukties sričiai skirta 4,04 mlrd. Eur. Per šį laikotarpį užimtumo ir socialinės įtraukties sričiai skirtas finansavimas išaugo 34,19 proc.

Žemiau pateiktoje lentelėje nurodomas užimtumo ir socialinės įtraukties sričiai skirtų ES SF finansavimo lėšų dalis valstybės biudžeto lėšose³⁸ 2011–2013 m. laikotarpiu. 2011 m. ES SF lėšos sudarė 18,27 proc. valstybės biudžeto lėšų, skirtų šiai sričiai, 2012 m. ši dalis sumažėjo iki 10,53 proc., o 2013 m. sudarė 8,70 proc. valstybės biudžeto lėšų, skirtų šiai sričiai.

6 lentelė. ES SF lėšų dalis nuo valstybės biudžeto lėšų, skirtų užimtumo ir socialinės įtraukties sričiai, mln. Eur (2011–2013 m.)

	2011	2012	2013
ES lėšos	122,73	99,08	80,19
Valstybės biudžeto lėšos	671,76	940,88	921,94
%, nuo valstybės biudžeto	18,27	10,53	8,70

Šaltinis: sudaryta autorių pagal VBAMS duomenis

³⁸ Skaičiuojant ES SF lėšų dalį nuo valstybės biudžeto, valstybės biudžetas suprantamas plačiąja prasme, t. y. kaip valstybės biudžeto, ES ir kitos tarptautinės paramos lėšos

7 lentelė.-oje lentelėje nurodomas užimtumo ir socialinės įtraukties sričiai skirtų ES SF finansavimo lėšų dalis valstybės biudžeto lėšose³⁹ 2014–2017 m. laikotarpiu. 2014 m. ES SF lėšos sudarė 10,78 proc. valstybės biudžeto lėšų, skirtų šiai sričiai, 2015 m. ši dalis padidėjo iki 14,56 proc., 2016 m. sudarė 7,91 proc., o 2017 m. 8,74 proc. valstybės biudžeto lėšų, skirtų šiai sričiai.

7 lentelė. ES SF lėšų dalis nuo valstybės biudžeto lėšų, skirtų užimtumo ir socialinės įtraukties sričiai, mln. Eur (2014–2017 m.)

	2014	2015	2016	2017
ES lėšos	93,12	143,31	81,95	101,35
Valstybės biudžeto lėšos	863,90	984,33	1 036,42	1 159,08
% nuo valstybės biudžeto	10,78	14,56	7,91	8,74

Šaltinis: sudaryta autorių pagal VBAMS duomenis

8 lentelė.-oje lentelėje analizuojamas 2011–2013 m. laikotarpio užimtumo ir socialinės įtraukties srities finansavimas pagal išlaidų grupes. Šiuo laikotarpiu buvo finansuotos šešios užimtumo ir socialinės įtraukties sritys: būstas, šeima ir vaikai, nedarbas, liga ir negalia, senatvė, šeima ir kiti jokiai grupei nepriskirti su socialine apsauga susiję reikalai.

8 lentelė. Užimtumo ir socialinės įtraukties srities finansavimas pagal socialinės apsaugos funkcijų grupes 2011–2013 m., mln. Eur ir proc. nuo viso šiai sričiai skirto finansavimo

Funkcijų grupė	2011		2012		2013	
	mln. Eur	%	mln. Eur	%	mln. Eur	%
Būstas	2,33	0,35	2,05	0,22	1,06	0,11
Šeima ir vaikai	88,03	13,10	115,57	12,28	108,32	11,75
Nedarbas	97,94	14,58	74,15	7,88	53,95	5,85
Liga ir negalia	309,59	46,09	324,53	34,49	322,66	35,00
Senatvė	98,66	14,69	102,38	10,88	109,07	11,83
Kiti jokiai grupei nepriskirti su socialine apsauga susiję reikalai	75,21	11,19	322,20	34,25	326,88	35,46

Šaltinis: sudaryta autorių pagal VBAMS duomenis

Toliau analizuojamas 2014–2017 m. laikotarpio užimtumo ir socialinės įtraukties srities finansavimas pagal išlaidų grupes. Šiuo laikotarpiu buvo finansuotos šešios užimtumo ir socialinės įtraukties sritys: būstas, šeima ir vaikai, nedarbas, liga ir negalia, senatvė, ir kiti jokiai grupei nepriskirti su socialine apsauga susiję reikalai.

9 lentelė. Užimtumo ir socialinės įtraukties srities finansavimas pagal socialinės apsaugos funkcijų grupes 2014–2017 m., mln. Eur ir proc. nuo viso šiai sričiai skirto finansavimo

Funkcijų grupės	2014		2015		2016		2017	
	mln. Eur	%	mln. Eur	%	mln. Eur	%	mln. Eur	%
Būstas	0,79	0,09	0,67	0,07	3,23	0,31	14,25	1,23
Šeima ir vaikai	104,13	12,05	97,43	9,90	94,22	9,09	109,04	9,41

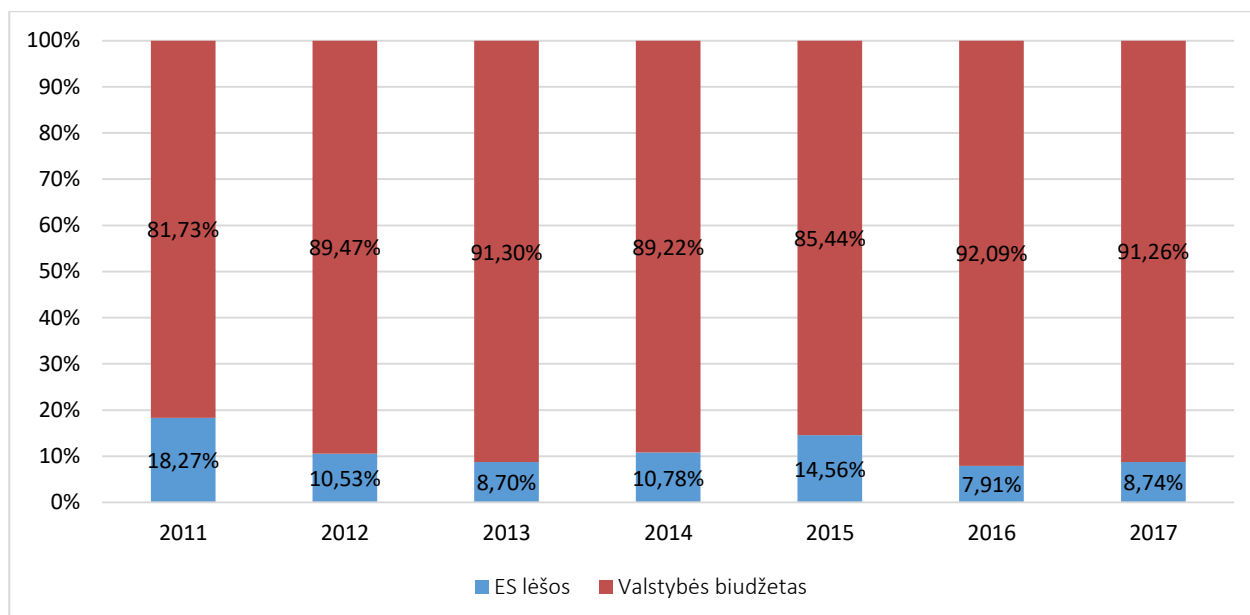
³⁹ Skaičiuojant ES SF lėšų dalį nuo valstybės biudžeto, valstybės biudžetas suprantamas plačiąja prasme, t. y. kaip valstybės biudžeto, ES ir kitos tarptautinės paramos lėšos

Nedarbas	57,45	6,65	106,86	10,86	76,28	7,36	93,38	8,06
Liga ir negalia	354,10	40,99	368,64	37,45	393,55	37,97	404,46	34,89
Senatvė	131,39	15,21	200,84	20,40	244,65	23,61	227,55	19,63
Kiti jokiai grupei nepriskirti su socialine apsauga susiję reikalai	216,04	25,01	209,89	21,32	224,49	21,66	310,40	26,78

Šaltinis: sudaryta autorių pagal VBAMS duomenis

2011–2017 m. laikotarpiu ES investicijų lėšos sudarė nuo 7,91 proc. iki 18,27 proc. užimtumo ir socialinės įtraukties sričiai skirto finansavimo. 2011 m. ES paramos lėšos sudarė didžiausią dalį (18,27 proc.) finansavimo socialinės apsaugos finansavimo struktūroje per visą 2011–2017 m. laikotarpį. Vėlesniais metais ES lėšų dalis bendroje finansavimo struktūroje mažėjo ir 2016 m. užimtumo ir socialinės įtraukties srities finansavimas ES paramos lėšomis sudarė tik 7,91 proc. viso šiai sričiai skirto finansavimo.

15 pav. Užimtumo ir socialinės įtraukties srities finansavimo valstybės biudžeto bei ES lėšomis proporcija 2011–2017 m., proc.

Šaltinis: sudaryta autorių pagal VBAMS duomenis

Žemiau esančioje lentelėje parodytas užimtumo ir socialinės įtraukties srities atskirų funkcijų finansavimas ES lėšomis 2011–2013 m. laikotarpiu. Šiuo laikotarpiu ES lėšomis buvo finansuotos trys užimtumo ir socialinės įtraukties srities išlaidų grupės – nedarbas, liga ir negalia ir kiti jokiai grupei nepriskirti su socialine apsauga susiję reikalai. 2011–2013 m. laikotarpiu daugiausiai finansavimo buvo skirta su nedarbu susijusioms valstybės funkcijoms, kurioms 2011 m. buvo skirta 74,30 proc., 2012 m. 62,69 proc., o 2013 m. 51,27 proc. viso ES finansavimo, skirto užimtumo ir socialinės įtraukties sričiai.

10 lentelė. Užimtumo ir socialinės įtraukties srities finansavimas ES SF lėšomis pagal funkcijų grupes 2011–2013 m., mln. Eur ir proc. nuo viso finansavimo ES lėšomis

Funkcijų grupė	2011		2012		2013	
	mln. Eur	%	mln. Eur	%	mln. Eur	%
Kiti jokiai grupei nepriskirti su socialine apsauga susiję reikalai	23,94	19,51	30,47	30,75	36,59	45,62

Liga ir negalia	7,59	6,19	6,50	6,56	2,49	3,11
Nedarbas	91,19	74,30	62,11	62,69	41,11	51,27

Šaltinis: sudaryta autorių pagal VBAMS duomenis

Toliau pateikiamas užimtumo ir socialinės įtraukties srities finansavimas ES lėšomis 2014–2017 m. laikotarpiu. Šiuo laikotarpiu ES lėšomis buvo finansuotos keturios užimtumo ir socialinės įtraukties srities išlaidų grupės. 2014–2017 m. laikotarpiu daugiausiai finansavimo atiteko nedarbo politikos priemonėms vykdyti, kurioms 2014 m. buvo skirta 47,21 proc., 2015 m. – 64,78 proc., 2016 m. – 68,41 proc., o 2017 m. 63,48 proc. viso ES finansavimo, skirto užimtumo ir socialinės įtraukties sričiai.

11 lentelė. Užimtumo ir socialinės įtraukties srities finansavimas ES SF lėšomis pagal funkcijų grupes 2014–2017 m., mln. Eur ir proc. nuo viso finansavimo ES lėšomis

Funkcijų grupė	2014		2015		2016		2017	
	mln. Eur	%	mln. Eur	%	mln. Eur	%	mln. Eur	%
Būstas	-	-	-	-	0,74	0,90	10,01	9,88
Kiti jokiai grupei nepriskirti su socialine apsauga susiję reikalai	48,48	52,06	48,73	34,00	23,74	28,97	25,56	25,22
Liga ir negalia	0,68	0,73	1,75	1,22	1,41	1,72	1,44	1,42
Nedarbas	43,96	47,21	92,83	64,78	56,06	68,41	64,34	63,48

Šaltinis: sudaryta autorių pagal VBAMS duomenis

3 INTERVENCIJŲ VERTINIMAS

Šiame skyriuje pateikiamas valstybės intervencijų (toliau – intervencijų) turinio vertinimas. Analizuojami trys intervencijų rinkiniai pagal nustatytus tris Užimtumo ir socialinės įtraukties VPS tikslus: (1) pristatomas dabar vykdomų intervencijų rinkinys ir nurodomi intervencijų tipai; (2) pateikiamas šių intervencijų rinkinių įvertinimas ir pasiūlymai dėl jų optimizavimo; (3) nustatomas ES investicijų prisidėjimas intervencijų rinkinyje, ir (4) įvertinamas ES SF investicijų indėlis siekiant tikslų bei pateikiamos rekomendacijos dėl geresnio investavimo 2021–2027 m. laikotarpiu. Konkretūs analizuojami TS klausimai nurodomi prie atskirų poskyrių.

3.1 INTERVENCIJOS, SKIRTOS DIDINTI DARBO RINKOS PATRAUKLUMĄ (1 TIKSLAS)

3.1.1 Vykdomų intervencijų rinkinio vertinimas

3.1.1.1 Intervencijų struktūra

Šiame poskyryje pateikiama analizė pagal šį vertinimo klausimą:

TS 9.1.3. Kokios valstybės intervencijos į šias viešosios politikos sritis yra vykdomos, siekiant jose numatytų tikslų (nustatyti struktūrą):

TS 9.1.3.1 pagal intervencijos tipą (reguliavimas, finansavimas, gamyba, pajamų palaikymas)

Žentelėje žemiau pateikiamas dabar vykdomų intervencijų, skirtų darbo rinkos patrauklumui didinti, rinkinys ir nustatomas intervencijų tipas. Remiantis intervencijų logika, intervencijos grupuojamos pagal uždavinius.

12 lentelė. Darbo rinkos patrauklumo didinimo intervencijų rinkinys

Intervencija	Tipas
1 uždavinys: Didinti darbo vietų kokybę	
Gerai apmokamų darbo vietų skaičiaus didinimo priemonės <i>Pastaba: intervencijos analizuojamos Verslo ir turizmo VPS</i>	
Darbo apmokėjimo sistemos: - Reikalavimas darbovietėse, kuriose vidutinis darbuotojų skaičius yra dvidešimt ir daugiau, kad darbdavys patvirtintų darbo apmokėjimo sistemas (Darbo kodeksas); - Darbo ginčų komisijų veikla; - VDI konsultacijos darbo apmokėjimo sistemų klausimais.	Reguliavimas
Vidutinių atlyginimų dydžių įmonėse viešinimas: - Viešas vidutinių Lietuvos draudėjų priskaičiuotų draudžiamųjų pajamų vidurkių skelbimas „Sodroje.“	Reguliavimas, komunikacija
Pajamų mokesčių sistema: - Mokesčių progresyvumas.	Reguliavimas
Socialinio dialogo ir socialinės atsakomybės skatinimas: - Privalomas reikalavimas sudaryti darbo tarybas, kai yra 20 arba daugiau darbuotojų ir vykdyti kitas informavimo, konsultavimosi su darbuotojais prievoles (Darbo kodeksas) - Socialinio dialogo ir socialinės atsakomybės principų viešinimas, socialinių partnerių kompetencijų stiprinimas.	Reguliavimas Finansavimas (ES SF), komunikacija
Darbo saugos užtikrinimas: - Reikalavimai darbuotojui saugai ir sveikatai užtikrinti (Darbo kodeksas,	Reguliavimas

kt. teisės aktai) - Rizikos vertinimas - Kontrolė		
2 uždavinys: Mažinti nelegalaus darbo (darbo šešėlyje) patrauklumą		
Įmonių veiklos reguliavimas: - Darbo santykių reguliavimas (darbo santykių lankstumas, kolektyvinės darbo sutartys); - Kontrolė; - Skatinamosios priemonės, pvz. mokesčių lengvatos.	Reguliavimas, mokesčiai	
Paskatos darbuotojams: - Socialinės paramos teikimo sistema (socialinės paramos ir dalyvavimo darbo rinkoje derinimas – galimybė gauti paramą susiradus darbą)	Reguliavimas/ palaikymas	Pajamų
3 uždavinys: Sudaryti sąlygas derinti darbo ir šeimos įsipareigojimus		
Pastaba: intervencijos apima vaiko priežiūros atostogų reguliavimą ir išmokų mokėjimą, vaikų priežiūros paslaugų teikimą, konsultavimą dėl įsipareigojimų derinimo. Jos analizuojamos Demografijos ir migracijos VPS kaip šeimos politikos sudedamoji dalis.		
4 uždavinys: Skatinti darbo vietų kūrimą aukšto nedarbo lygio regionuose		
Pastaba: intervencijos analizuojamos Regioninės plėtros VPS.		

Darbo vietų kokybės didinimo intervencijos apima priemones, skirtas ekonominiam darbo vietų patrauklumui didinti (darbo užmokesčiui didinti, atlyginimų atotrūkiui tarp aukščiausias ir žemiausias pareigas einančių darbuotojų mažinti), taip pat darbo sąlygoms gerinti bei pagarbos darbuotojams, orioms darbo sąlygoms užtikrinti. Vykdomos intervencijos yra reguliacinio ir komunikacinio tipo. Komunikacinėms priemonėms įgyvendinti reikalingas nedidelės apimties finansavimas. Aukštos pridėtinės vertės darbo vietų kūrimui numatomos paskatos detalai aptariamoms Verslo VPS.

Nelegalaus darbo (darbo šešėlyje) patrauklumo mažinimui skirtos intervencijos apima priemones, mažinančias įmonių paskatas ir galimybes vengti su darbo santykiais susijusių mokesčių prievolių, kurios yra reguliacinio pobūdžio, bei darbo jėgai taikomas priemones – socialinės paramos (pajamų palaikymo) sistemos pritaikymą, orientavimą į dalyvavimą darbo rinkoje.

3.1.1.2 Intervencijų rinkinio vertinimas ir pasiūlymai dėl jo optimizavimo

Šiame poskyryje pateikiama analizė pagal šiuos vertinimo klausimus:

TS 9.1.4. Ar valstybės intervencijos į viešosios politikos sritis yra tinkamos Techninės specifikacijos 7.1 punkte išvardintų viešosios politikos sričių tikslams pasiekti? Paaiškinti, kaip ir kodėl, nagrinėjant intervencijų logiką.

TS 9.1.5. Ar valstybės intervencijos nagrinėjant kiekvieną Techninės specifikacijos 7.1 punkte išvardintą viešosios politikos sritį (pagal tipą, o finansinės intervencijos – pagal finansavimo šaltinius ir formas) yra pakankamos viešųjų politikų tikslams pasiekti? Kodėl? Kurios intervencijos yra perteklinės? Kokių intervencijų trūksta?

TS 9.1.6. Ar valstybės intervencijos nagrinėjant kiekvieną Techninės specifikacijos 7.1 punkte išvardintą viešosios politikos sritį (pagal tipą, o finansinės intervencijos – pagal finansavimo šaltinius ir formas) suderintos tarpusavyje? Kaip ir kodėl? Pateikti gerosios ir blogosios praktikos pavyzdžių, kaip reguliacinės intervencijos papildė finansines intervencijas ir prisideda arba trukdo siekti viešosios politikos tikslų? Kurios dubliuojasi?

TS 9.1.7. Nustatyti valstybės intervencijų efektyvumą siekiant viešosios politikos sritims nustatytų tikslų. Kurios intervencijos pagal tipą, o finansinės intervencijos – pagal finansavimo šaltinius ir formas duoda didžiausią efektą (nagrinėti kiekvieną Techninės specifikacijos 7.1 punkte išvardintą viešosios politikos sritį)? Kurios mažiausia? Kurių galima būtų atsisakyti arba pakeisti finansines intervencijas kitomis?

TS 9.2.4. Koks būtų optimalus viešųjų intervencijų rinkinys pagal kiekvieną viešąją politiką, siekiant visuomenės gyvenimo kokybės augimo?

Darbo vietų kokybės didinimui skirtos reguliacinės priemonės (reglamentuojančios socialinio dialogo, socialinės atsakomybės, kolektyvinių sutarčių vykdymą) buvo sustiprintos ir įtvirtintos 2017 m. keičiant darbo santykių reguliavimą ir priimant Darbo kodekso pataisas (taip vadinamą, naująjį

Socialinį modelį). Reguliavimo pokyčiai, tikėtina, prisidės prie darbo vietų kokybės. Vis dėlto, reguliavimo poveikį tikslinga stebėti ir vertinti po kelerių metų. Reguliacines priemones tikslingai papildoma finansavimas, skirtas viešinimo, komunikacijos, gebėjimų stiprinimo intervencijoms.

Siūloma apsvairstyti papildomas rekomendacinio pobūdžio reguliacines ir komunikacines, gebėjimų stiprinimo iniciatyvas:

- Parengti darbo apmokėjimo organizacijoje pavyzdinius nuostatus;
- Įgyvendinti papildomas kontrolės ir prevencijos iniciatyvas tose srityse, kur darbo saugos situacija yra prasčiausia (pagal ūkio sektorius, darbuotojų patirtį, mirčių, traumų pobūdį ir kt.);
- Sukurti viešą platformą, kurioje įvairiomis komunikacijos priemonėmis būtų pristatomos pažangios atlyginimų sistemos, jų nauda darbdaviui ir darbuotojams, vykdomas konkursas, viešai įvertinant pažangias atlyginimo sistemas taikančias Lietuvoje veikiančias organizacijas ir pan.;
- Teikti konsultacijas/mokymus įmonėms, siekiančioms pagerinti darbo klimatą.

Intervencijų rinkinys neapima priemonių, skirtų darbo vietų kokybės viešajame sektoriuje gerinimui. Daugelyje (9 iš 10) regionų ypač prasta darbo vietų kokybė (neindeksuojamas atlyginimų dydis) yra viešajame sektoriuje. Tuo tarpu valstybės ir savivaldybių kaip darbdavio vaidmuo yra ypač reikšmingas tam tikruose regionuose. Pavyzdžiui, 5 mažiausiose apskrityse valstybė sukuria daugiau kaip pusę darbo vietų aukštąjį išsilavinimą turintiems gyventojams (arba apie 25 proc. visų darbo vietų).⁴⁰

Siūloma apsvairstyti šias papildomas reguliacines priemones viešojo sektoriaus darbo vietų kokybei gerinti:

- Vykdyti darbo apmokėjimo ir sąlygų monitoringą biudžeto ar kitomis viešosiomis lėšomis finansuojamose organizacijose, taip pat viešųjų pirkimų būdu įgyjamų viešųjų paslaugų teikėjų organizacijose. Identifikavus organizacijas, kur darbo apmokėjimo, darbuotojų kaitos, skirtumo tarp aukščiausių pareigybių ir medianos rodikliai yra prasčiausi (ar ženkliai nukrypsta nuo sektoriaus vidurkio), kelti atitinkamas užduotis vadovams, taikyti tiek „minkštojo“ poveikio priemones (konsultacijas/mokymus), tiek veiklos optimizavimo priemonės, tiek (kraštutiniais atvejais) sankcijų mechanizmus⁴¹.
- Įgalinti savivaldybes su kitomis savivaldybėmis dalintis viešųjų, administracinių paslaugų teikimui reikalingais ištekliais – žmogiškaisiais, infrastruktūros, vadybiniais ir kt. (reguliavimo pokyčiai) – daugiausia skatinant tarp-savivaldybinį bendradarbiavimą teikiant bendras paslaugas.

Šiuo metu vykdomos priemonės nekuria laukiamo rezultato – poveikis nėra pakankamas. Tikėtina, kad reguliacinių priemonių pakeitimų (Darbo kodekso pataisų) rezultatai pasireikš ilgesniu laikotarpiu. Tuo tarpu viešinimo ir komunikacinės priemonės nekuria pakankamų paskatų verslo subjektams taikyti socialinės atsakomybės ir socialinio dialogo principus. Siekiant paskatinti šių principų plėtrą, siūloma:

- Didinti skatinamų principų ekonominį patrauklumą įmonėms, t. y. ekonomizuoti socialinės atsakomybės, socialinio dialogo priemonių taikymą, pvz. išnaudoti viešuosius pirkimus, numatant papildomą reikalavimą ar prioritetą įmonėms, įsidiegusios socialinės atsakomybės standartus.

⁴⁰ 2018 m. lapkričio mėn. VRM pateiktais duomenimis vertintojui (Andrius Valickas, Regioninės politikos departamento vyresnysis patarėjas).

⁴¹ Tokių sankcijų pavyzdžiai galėtų būti dalyvavimo ribojimas viešuosiuose pirkimuose, dažnesni mokesčiai patikrinimams ir pan. Jų teisėtumo ir efektyvumo įvertinimas nepatenka į šio darbo objektą.

Antra, rezultatams (darbo rinkos patrauklumui, ypač – darbo užmokesčiui), įtaką daro ir kiti veiksniai bei kitų sričių intervencijos. Visų pirma – verslo struktūra ir įmonių gebėjimas generuoti aukštesnę pridėtinę vertę. Lietuvoje vidutinio (grynojo) atlyginimo dydis reikšmingai atsilieka nuo ES vidurkio ir tarp visų ES šalių narių yra ketvirtoje vietoje nuo pabaigos. Pagal įmonių sukuriamos pridėtinės vertės, atitenkančios darbuotojų atlyginimams, dalį Lietuva taip pat atsilieka, tačiau mažiau (2014 m. siekė 44 proc., ES vidurkis – 53 proc.⁴²). Tai rodo, kad nemaža atlyginimo skirtumų dalis kyla iš generuojamos santykinai nedidelės pridėtinės vertės. Kitų šalių ir tam tikrų Lietuvos įmonių ir sektorių praktika rodo, kad investavus į gamybos patobulimus, verslas atsisako dalies darbuotojų, tačiau likusiems ir naujai priimtiems gali pasiūlyti aukštesnės kvalifikacijos geriau apmokamus darbus. Priemonės aukštesnės pridėtinės vertės kūrimui detalai aptariamos Verslo ir turizmo VPS. Čia galima pastebėti, kad siekiant tokio pobūdžio pokyčių, siūloma:

- Skatinti įmonių ir sektorių transformaciją (šios intervencijos analizuojamos Verslo ir turizmo VPS). Šios verslo skatinimo intervencijos papildytų priemones, skirtas didesniai įmonių pridėtinės vertės persikirstymui (darbuotojų dalies auginimui), ir galėtų turėti stipresnį efektą darbo vietų kokybei ir užmokesčio augimui.

Trečia, darbdavių požiūrio į darbuotoją, jų karjeros galimybes, nuopelnų įvertinimą formuoti vien reguliacinėmis ir komunikacinėmis bei gebėjimų stiprinimo priemonėmis nėra pakankama. Vien tik teisinė bazė, kokia tobula ji bebūtų, negali užtikrinti tinkamo vienos ar kitos srities, funkcionavimo, jei tai nėra priimtina, suprantama ir siektina pačių dalyvių, t.y. lemia paskatos ir vidinės nuostatos. Žinių, kompetencijų suteikimas, nesant vidinių nuostatų pokyčio, taip pat neduoda reikiamo rezultato ir dažnai tampa tik formaliu procesu. Pokyčiams šioje srityje būtini giluminiai – nuostatų lygmens – pokyčiai. Šie pokyčiai nevyksta greitai ir savaime. Remiantis tuo, būtina keisti vidines, vertybines dalyvių nuostatas (kas yra pakankamai ilgas procesas), o tai labiau kultūriniai ir edukaciniai klausimai. Siekiant formuoti palankias nuostatas, siūlomos intervencijos, pavyzdžiui:

- Edukacinės: įmonių socialinės atsakomybės kursą įtraukti į ekonomikos, teisės ir verslo vadybos programas;
- Kultūrinės: remti kultūrinę iniciatyvas, kurios įtraukia įvairių socialinių sluoksnių žmones, skatina bendruomeniškumą; investuoti į kultūros darbuotojų kompetencijos ugdymą organizuojant tokias kultūrinę iniciatyvas (detaliau analizuojama Kultūros VPS).

Nelegalaus darbo (darbo šešėlyje) patrauklumo mažinimo intervencijoms (reguliacinės, kontrolės ir skatinamosios) skiriamas reikšmingas dėmesys ir, remiantis EK vertinimu⁴³, kovoti su šešėline ekonomika ir su darbo santykiais susijusių mokesčių prievolių nevykdymu skirtos priemonės duoda pirmuosius teigiamus rezultatus. Lietuvoje įgyvendinant 2016 m. pradėtą bandomąją programą „Išpėjau –pasirink“ siunčiami klausimynai darbdaviams, laiškai darbuotojams (vadinamieji vyšniniai vokai, kuriuose išpėjama apie mažas darbuotojo teises į pensiją), rengiami pokalbiai, vykdoma kontrolės veikla, pavyzdžiui, darbas ne visą dieną pasirenkamas kaip galimo neoficialaus darbo rodiklis. 2016 m. patikrintos įmonės sumažino tariamai ne visą darbo dieną dirbančių darbuotojų dalį (11 proc., palyginti su 4 proc. bendru rodikliu). Poveikio galėjo turėti ir tai, kad 2017 m. buvo viešai paskelbti duomenys apie įmonių mokamus vidutinius atlyginimus. Pirmuosius rezultatus taip pat rodo diegiant išmaniają mokesčių administravimo sistemą (i.MAS) įgyvendintos pirmosios priemonės, pavyzdžiui, PVM sąskaitų faktūrų (i.SAF) ir važtaraščių (i.VAZ) teikimas elektroniniu formatu. Tačiau, kaip pastebi EK, iššūkių šioje srityje dar tebėra, o Lietuva tik pradeda įgyti šios srities ekspertinių žinių⁴⁴.

Teigiamą poveikį turėjo ir darbo santykių liberalizavimas, įgyvendinant Darbo kodekso pakeitimus. Reikalavimų ir naštos darbdaviams palengvinimas (pvz. Darbo kodekse įtvirtintas išeitinių išmokų

⁴² 2018 m. lapkričio 14 d. EIM pateiktas duomenimis vertintojams (naujesni duomenys vertintojui nėra prieinami).

⁴³ Komisijos tarnybų darbinis dokumentas. (2018). Šalies ataskaita. Lietuva 2018, SWD(2018) 213 final.

⁴⁴ Komisijos tarnybų darbinis dokumentas. (2018). Šalies ataskaita. Lietuva 2018, SWD(2018) 213 final.

mokėjimo palengvinimas, kuris numato dalį išmokos mokėti iš Sodros biudžeto) mažina paskatas darbuotojus pasitelkti „šešėlyje“⁴⁵.

Paskutiniaisiais metais vykdomi socialinės pinigines paramos tvarkos pakeitimai, orientacija į aktyvų dalyvavimą darbo rinkoje, galimybių gauti pajamas iš darbinės veiklos bei teisės į tam tikrą socialinę paramą išlaikymas, prisideda prie darbo rinkos patrauklumo patiems darbuotojams didinimo ir skatina juos į darbo rinką įsitraukti oficialiu būdu.

Mokesčių reforma, kuri mažina darbo jėgos apmokestinimą, gali būti svarbiausias veiksnys, skatinantis darbo santykių legalizavimą.

Apibendrinant galima teigti, kad intervencijų pokyčiai šioje srityje rodo teigiamus pokyčius ir siūloma šiuos veiksmus toliau testuoti ir plėtoti:

- Griežčiau vertinti, kontroliuoti (per Valstybinę darbo inspekciją) įmones, mokančias mažus atlyginimus, riboti jų dalyvavimą viešuosiuose pirkimuose, koreguojant Viešųjų pirkimų įstatymą ir ribojant viešųjų pirkimų pagal mažiausią kainą taikymą;
- Sukurti stipresnes ekonomines paskatas dalyvauti darbo rinkoje, efektyviau išnaudojant socialinės paramos ir dalyvavimo darbo rinkoje derinimo galimybes (dėl konkrečių reguliacinių priemonių reikėtų atlikti detalesnę įvertinimą).

Apibendrinant pasiūlymus dėl intervencijų rinkinio, skirto darbo rinkos patrauklumui didinti, būtina pažymėti, kad jie pasiskirsto tarp keturių viešosios politikos sričių – Užimtumo ir socialinės įtraukties, Demografijos ir migracijos, Verslo ir turizmo bei Regioninės plėtos. Plėtojant Užimtumo intervencijas, būtina užtikrinti didesnę darbuotojų bei socialinių partnerių aktyvumą (bendradarbiavimą) verslo procese, didesnę teigiamų ekonominės veiklos rezultatų įtaką socialinei raidai (mokesčių ir darbo apmokėjimo sistemos tobulinimas, socialinio dialogo bei socialinės atsakomybės plėtojimas ekonominėje veikloje), galimybes efektyviau derinti darbo ir šeimos įsipareigojimus bei priemonių, skatinančių įmonių investicijas į aukštųjų technologijų panaudojimą gamybos (paslaugų teikimo) sferoje.

3.1.2. ES fondų investicijų vertinimas

3.1.2.1. Investicijų struktūra ir mastas

Šiame poskyryje pateikiama analizė pagal šį vertinimo klausimą:

TS 9.3.1. Kurios 2014–2020 m. ES fondų investicijų veiksmų programos investicijos (prioritetai, uždaviniai ir priemonės) ir kokių mastu (eurais) tiesiogiai ir netiesiogiai prisideda prie Techninės specifikacijos 7.1 punkte išvardintų viešosios politikos sričių tikslų pasiekimo? Nustatyti priemonių rinkinius ir jų finansinį mastą.

Atsižvelgiant į tai, kad šio tikslo įgyvendinimas paremtas reguliacinio pobūdžio intervencijomis, ES investicijų indėlis yra nedidelis. ES SF lėšos investuojamos į komunikacines, gebėjimų stiprinimo veiklas, skirtas socialinės atsakomybės ir socialinio dialogo skatinimui. *Tiesiogiai* prisideda tik vienos priemonės įgyvendinimas, kuriai skirta 3,8 mln. Eur (žr. 2 priedą).

Netiesiogiai prie darbo rinkos patrauklumo didinimo prisideda priemonės, skirtos darbo ir šeimos įsipareigojimų derinimui (vaikų priežiūros paslaugų teikimui, pvz. investicijos į ikimokyklinio ugdymo infrastruktūros modernizavimą, vaikų dienos centrų infrastruktūrą ir veiklą, neformalų vaikų ugdymą), tačiau jos analizuojamos Demografijos ir migracijos VPS. Taip pat netiesiogiai prisideda ir

⁴⁵ Fokusuota grupinė diskusija „Užimtumas ir socialinė įtrauktis: efektyviausi būdai problemoms spręsti“, vykusį 2018 m. lapkričio 6 d.

teritorinei plėtrai bei kultūros įstaigų modernizavimui skirtos investicijos, kurios suplanuotos kaip prisidedančios prie darbo vietų kūrimo (priskirtos prie VP uždavinio 7.1.1. „Padidinti ūkinės veiklos įvairovę ir pagerinti sąlygas investicijų pritraukimui, siekiant kurti naujas darbo vietas tikslinėse teritorijose (miestuose)“ įgyvendinimo). Taip pat prisideda paramos verslui priemonės. Tačiau šios priemonės priskirtinos regioninės plėtros, kultūros bei verslo ir turizmo VPS.

3.1.2.2. *Investicijų vertinimas ir pasiūlymai 2021–2027 m. laikotarpiui*

Šiame poskyryje pateikiama analizė pagal šiuos vertinimo klausimus:

TS 9.3.2. Nustatyti Techninės specifikacijos 7.1 punkte išvardintų viešosios politikos sričių finansavimo ES SF lėšomis pakankamumą 2014–2020 m. siekiant šiose srityse nustatytų valstybės tikslų. Kurios viešosios politikos sritys ES SF lėšomis yra finansuojamos didžiausia apimtimi lyginant su investicijų poreikiu toje srityje? Kuriose – perteklinis? Kuriose – finansuota nepakankamai?

TS 9.3.3. Kuriose iš Techninės specifikacijos 7.1 punkte išvardintų viešosios politikos sričių pasireiškė stipriausias ES SF investicijų poveikis? Kuriose silpniausias? Kokie faktoriai lėmė stiprų arba silpną investicijų poveikį? Kuriose didžiausia ES SF pridėtinė vertė, o kuriose – mažiausia?

TS 9.3.4. Išnagrinėti ES SF fondų investicijų 2014–2020 m. suderinamumą su kitais finansavimo šaltiniais, taip pat su kitomis valstybės intervencijomis pagal tipą.

ES SF lėšos į socialinės atsakomybės ir socialinio dialogo plėtrą buvo investuojamos 2007–2013 m. laikotarpiu (4,3 mln. Eur skirta socialinio dialogo skatinimui ir 1,6 mln. Eur – socialinės atsakomybės skatinimui). Panašios veiklos tęsiamos šiuo periodu. 2007–2013 m. priemonės vertinimas parodė, kad priemonės tikslai ir remtinės veiklos buvo tinkamos, atsižvelgiant į Lietuvos kontekstą ir menkas socialinio dialogo tradicijas. Tačiau net ir įgyvendinus ESF lėšomis finansuotą socialinio dialogo skatinimo priemonę beveik neabejotinai aišku, kad, pagal socialinio dialogo būklę atspindinčius vertinimo kriterijus, Lietuva proveržio nepasiekė. 2007–2013 m. priemonės vertinime teigiama, kad siekiant didesnės socialinio dialogo aprėpties šias finansines paskatas (švietėjiškoms veikloms) vertėjo derinti su reguliacinėmis priemonėmis, tokiomis kaip Darbo kodekso nuostatų pakeitimas liberalizavimo linkme arba taip vadinamas socialinis modelis⁴⁶. Atsižvelgiant į priimtus darbo santykių reguliavimo pokyčius, tikėtina, kad investicijos turės didesnę poveikį. 2014–2020 m. ES SF finansuotų socialinio dialogo ir atsakomybės skatinimo priemonės tik pradėtos įgyvendinti, o jų vertinimo dar nebuvo.

Kita vertus, minėtas vertinimas taip pat parodė, kad Lietuvoje buvo daugiau orientuojamasi į kolektyvinių sutarčių sudarymą – gana neefektyvų, teisine ir ekonomine prasme apribotą būdą, nors iš surinktų gerosios praktikos pavyzdžių akivaizdu, kad pirmiausia turėtų būti skatinamas neformalus derybų ir bendradarbiavimo procesas, siekiant ugdyti tarpusavio pagarbos jausmą ir skatinti šalis savanoriškai laikytis prisiimtų įsipareigojimų. Be to, dalis sutarčių buvo labiau deklaratyvaus, politinio pobūdžio, tačiau esminių naujų kokybiškų darbo sąlygų nesukūrė. Tai aiškinama praktikos nebuvimu, socialinių partnerių kompetencijos trūkumu.

2021–2027 m. laikotarpio ES SF investicijos šioje srityje turėtų mažinti priešpriešą tarp darbuotojų ir darbdavių, didinti darbuotojų pasitenkinimą darbo sferoje bei tobulinti investicinę aplinką, t.y. stiprinti paskatas verslui. Tikslinga toliau tęsti investicijas į socialinio dialogo stiprinimą. Visas investicijas tikslinga suskirstyti į tris grupes. Pirmą turėtų sudaryti išlaidos skirtos Lietuvos pasiekimų šioje srityje sistematizavimui⁴⁷. Antra investicijų grupė – socialinių partnerių mokymų sisteminis

⁴⁶ 2007–2013 m. Žmogiškųjų išteklių plėtros veiksmų programos priemonės „Socialinio dialogo skatinimas“ poveikio, efektyvumo ir sukurtų rezultatų vertinimas, LR Socialinės apsaugos ir darbo ministerijos užsakymu atliktas UAB „ESTEP Vilnius“, 2016 m. balandžio 19 d. <<http://www.esinvesticijos.lt/lt/dokumentai/2007-2013-m-zmogiskuju-istekliu-pletros-veiksmu-programos-priemones-socialinio-dialogo-skatinimas-poveikio-efektyvumo-ir-sukurtu-rezultatu-vertinimo-santrauka>>

⁴⁷ Esant galimybėms tikslinga organizuoti 3 nacionalinius tyrimus: (1) socialinio dialogo paplitimo ir jo kokybės tyrimą skirtingose ūkio šakose, regionuose bei pagal įmonių dydžius; (2) tyrimą kuris parodytų skirtingų darbdavių ir darbuotojų nuostatas bei kompetencijas dalyvauti socialiniam dialoge. Naudinga būtų tokius tyrimus atlikti investicinio laikotarpio

organizavimas, kurio tikslas – sukurti pastoviai veikiančią ir socialinių partnerių kartu valdomą socialinio dialogo mokymų centrą. Trečia grupė – investicijos, skirtos socialinio dialogo privalumų bei galimybių viešinimui bei komunikacijai. Būtų ypač naudinga organizuoti reguliaraus leidinio apie socialinio dialogo gerąsias praktikas Lietuvoje bei pasaulyje viešinimą.

Nauju laikotarpiu tikslinga toliau tęsti investicijas į socialinės atsakomybės skatinimą, tačiau didesnę dėmesį skiriant ilgalaikiams pokyčiams – nuostatų keitimui, teisinių garantijų užtikrinimui (viešųjų pirkimų metu) bei kompetencijų plėtojant socialinę atsakomybę formavimui. Investicijas šioje srityje tikslinga koncentruoti dviem kryptim: pirma, integruojant socialinės atsakomybės principų mokymą į visus profesinio rengimo lygius atsižvelgiant į rengiamų specialistų specifiką bei potencialią padėtį gamybos (paslaugų teikimo) procese, antra, socialinės atsakomybės principus integruojant į realią verslo aplinką (gerosios patirties sklaida, įmonių vadovų ir socialinių partnerių mokymai, teisės aktų tobulinimas, ekspertų vizitų organizavimas).

3.2. INTERVENCIJOS, SKIRTOS EFEKTYVIAU PANAUDOTI ESAMĄ DARBO JĖGOS POTENCIALĄ (2 TIKSLAS)

3.1.2 Vykdomų intervencijų rinkinio vertinimas

3.1.2.1 Intervencijų struktūra

Šiame poskyryje pateikiama analizė pagal 3.1.1.1 poskyryje nurodytus vertinimo klausimus.

Lentelėje žemiau pateikiamas dabar vykdomų intervencijų, skirtų efektyviau panaudoti esamą darbo jėgos potencialą, rinkinys ir nustatomas intervencijų tipas. Remiantis intervencijų logika, intervencijos grupuojamos pagal uždavinius.

13 lentelė. Efektyvesnio esamo darbo jėgos potencialo panaudojimo intervencijų rinkinys

Intervencija	Tipas
1 uždavinys: Užtikrinti darbo jėgos kvalifikacijos atitiktį ūkio poreikiams	
Dirbančiųjų perkvalifikavimas, kompetencijos didinimas: <ul style="list-style-type: none"> - Įmonių darbuotojų kvalifikacijos kėlimas: mokymai, stažuotės, pameistrystė - Profesinis mokymas užimtiems asmenims (SADM/ Užimtumo tarnyba) 	Finansavimas (ES SF)
Bedarbių kvalifikacijos kėlimas, perkvalifikavimas: <ul style="list-style-type: none"> - Profesinis mokymas bedarbiams 	Finansavimas (ES SF)
Profesinis orientavimas: <ul style="list-style-type: none"> - Švietimo sistemoje – karjeros orientavimą vykdo bendrojo lavinimo, profesinio ir aukštojo mokslo įstaigos - Užimtumo/ darbo rinkos sistemoje – profesinį orientavimą vykdo Užimtumo tarnyba, teikdama informavimo, konsultavimo, tarpininkavimo paslaugas 	Reguliavimas, finansavimas (biudžetas, ES SF)
Švietimo paslaugos <i>Pastaba: intervencijos analizuojamos Švietimo VPC</i>	Paslaugų teikimas*
Žmogiškųjų išteklių stebėsenos ir prognozavimo sistema <i>Pastaba: intervencija taip pat aktuali Demografijos ir migracijos, Švietimo, Verslo ir turizmo VPS – toms sritims, kurios prisideda prie bendrojo tikslo „Žmogiškųjų išteklių plėtra“ įgyvendinimo. Ji traktuojama kaip šių politikos sričių intervencijų sėkmės prielaida (ex-ante sąlyga)</i>	Finansavimas, reguliavimas (ES SF)
2 uždavinys: Laisvus darbo išteklius integruoti į darbo rinką	

pradžioje, kiek galima ankstesnėje investicijų stadijoje; (3) laikotarpio viduryje (2024–2025 m.). numatyti tyrimą, kuris leistų įvertinti atliktų intervencijų įtaką darbo santykių bei darbo rinkos patrauklumo pokyčiams.

Darbo rinkos paslaugos: - laisvų darbo vietų ir darbo ieškančių asmenų registravimas; - informavimas; - konsultavimas; - įsidarbinimo galimybių vertinimas; - tarpininkavimas įdarbinant; - individualios užimtumo veiklos planavimas	Finansavimas
Nedarbo išmokos	Pajamų palaikymas
Aktyvios darbo rinkos politikos priemonės: - Parama mokymuisi; - Remiamasis įdarbinimas; - Parama judumui; - Savarankiško užimtumo rėmimas; - Darbo vietų steigimo subsidijavimas; - Vietinės užimtumo iniciatyvos; - Profesinė rehabilitacija; - Kt.	Reguliavimas, finansavimas (Užimtumo fondas ir ES SF)
Verslumo skatinimas: - Parama verslo pradžiai; - Darbo užmokesčio dalies kompensavimas.	Finansavimas (paskolos, subsidijos) (ES SF)
Labiausiai nutolusių asmenų integracijos į darbo rinką paslaugos (pažeidžiamų grupių, įskaitant jaunimą, vyresnio amžiaus žmones, priklausomybės ligomis sergančius, etnines mažumas ir kt. grupes): - asmens poreikių vertinimas, socialinių ir darbinių įgūdžių ugdymas, palaikymas bei atkūrimas; - motyvavimas aktyvinimo, psichologinės paslaugos; - profesinis orientavimas, informavimas, konsultavimas; - bendrųjų įgūdžių ugdymas ir profesinis mokymas; - tarpininkavimas; - kitos individualius poreikius tenkinančios paslaugos.	Finansavimas (ES SF)
Neįgaliųjų integracija į darbo rinką: - Neįgalumo nustatymo tvarka; - Profesinės rehabilitacijos programa; - Socialinių įmonių rėmimas; - Šalpos išmokos neįgaliesiems.	Reguliavimas, Finansavimas (ES SF) Pajamų palaikymas
Darbo rinkos institucijos (Užimtumo tarnybos) paslaugų prieinamumo, veiksmingumo gerinimas	Reguliavimas, finansavimas (ES SF)
Darbo ir šeimos įsipareigojimų derinimo intervencijos <i>Pastaba: analizuojamos demografijos ir migracijos VPS</i>	

*Viešųjų paslaugų teikimo intervencijos įvardijamas kaip atskiras intervencijų tipas (tolygus gamybai)

Darbo jėgos kvalifikacijos atitiktis ūkio poreikiams užtikrinimas vykdomas finansuojant kompetencijų stiprinimo, kvalifikacijos kėlimo ar perkvalifikavimo paslaugas bedarbiams bei darbo rinkoje dalyvaujantiems asmenims, taip pat vykdant profesinį orientavimą švietimo sistemoje bei darbo rinkoje. Netekus darbo, laikinam pajamų palaikymui mokamos nedarbo išmokos. Profesinio orientavimo intervencijos apima profesinio orientavimo paslaugų teikimą, konsultantų rengimo finansavimą, mokymų programų turinio reguliavimą ir pan. Duomenims kvalifikacijos atitiktis įvertinimui surinkti kuriama žmoniškųjų išteklių stebėsenos ir prognozavimo sistema⁴⁸ (*plačiau pristatoma vertinant intervencijų rinkinį*). Sistemos kūrimui skiriamas finansavimas, o jos rezultatų naudojimas bus vykdomas taikant reguliacines priemones – nustatant reikalavimus ir kryptis švietimo, migracijos, užimtumo srities intervencijoms.

Laisvų darbo išteklių integravimui į darbo rinką skirtos intervencijos apima darbo rinkos paslaugų ir aktyvių įtraukimo į darbo rinką priemonių nedirbantiems asmenims (įskaitant pažeidžiamus

⁴⁸ 2016 m. Vyriausybės sukurta komisija nacionalinei žmoniškųjų išteklių stebėsenai koordinuoti, už stebėsenos ir prognozavimo sistemos kūrimą atsakinga MOSTA.

asmenis) finansavimą. Finansuojamos priemonės nedirbantiems asmenims, o taip pat skatinamosios priemonės verslui. Remtinios grupės yra nustatomos reguliavimo būdu (Užimtumo įstatyme ir kituose teisės aktuose). Siekiant didinti priemonių efektyvumą, investuojama į darbo rinkos politiką vykdančios institucijos (Užimtumo tarnybos) veiklos gerinimą.

3.1.2.2 Intervencijų rinkinio vertinimas ir pasiūlymai dėl jo optimizavimo

Šiame poskyryje pateikiama analizė pagal 3.1.1.2 poskyryje nurodytus vertinimo klausimus.

Efektyvaus darbo jėgos panaudojimo galimybes mažina švietimo sistemos, profesinio rengimo, plačiaja prasme, neatitikimas ūkio poreikiams. Didelė dalis aukštasis mokyklas baigusių jaunuolių negali gauti darbo ir registruojasi darbo biržoje. Didelis aukštąjį išsilavinimą įgijusių gyventojų mastas kuria perkvalifikavimo poreikį, o tai valstybei brangiai kainuoja (pvz. tais atvejais, kai aukštąjį išsilavinimą įsigijusieji papildomai mokosi profesinio rengimo mokyklose)⁴⁹.

Darbo jėgos kvalifikacijos atitikties ūkio poreikiams užtikrinimo (1 uždavinio) intervencijų poreikį didina švietimo sistemos intervencijų nesėkmės bei išorės veiksniai – technologiniai pokyčiai, darbo jėgos judėjimas ir kt. Siekiant jų mažinti, reikalingi pokyčiai švietimo sistemoje, užtikrinantys mokymosi kokybę (analizuojama Švietimo VPS). Papildomai reikia stiprinti **profesinio orientavimo** sistemą. Profesinio orientavimo sistemos vertinimai bei Valstybės kontrolė yra pateikę pastebėjimų ir rekomendacijų dėl švietimo sistemoje vaikams ir jaunimui teikiamų profesinio orientavimo paslaugų. Rekomendacijos skirtos paslaugų teikimo valdymo gerinimui, finansavimo užtikrinimui, karjeros konsultantų funkcijų gerinimui⁵⁰. 2015 m. EK šalies ataskaitoje buvo akcentuotas tinkamų profesinio orientavimo paslaugų suaugusiems trūkumas. Lietuvos ekspertų teigimu⁵¹, iki šiol buvo vykdomos tik pavienės, trumpalaikės suaugusiųjų profesinio orientavimo iniciatyvos (dažniausiai NVO veiklos pagrindu). Stiprinant profesinį orientavimą, siūloma:

- Investuoti į ilgalaikės, tvarios profesinio orientavimo sistemos kūrimą, visų pirma, sprendžiant profesinio orientavimo sistemos švietimo sistemoje trūkumus, svarstyti galimybę įtvirtinti įpareigojimą švietimo sistemai parengti jaunuolius darbo rinkai. Remiantis kitų šalių (pvz. Danijos) patirtimi, sukurti priemonės ankstyvajam profesiniam orientavimui, supažindinant vaikus su profesijomis, teikiant jiems konsultacijas dėl profesijos pasirinkimo. Papildomai reikia įvertinti profesinio orientavimo situaciją aukštojo mokslo sistemoje.
- Toliau plėtoti Užimtumo tarnybos pradėtą kurti profesinio orientavimo ir karjeros centro modelį. Profesinio orientavimo ir karjeros centras vykdys moksleivių ir darbo ieškančių asmenų supažindinimo su darbo rinkos tendencijomis, paklausiomis darbo rinkos profesijomis, darbdavių poreikiu, siekiant užtikrinti kuo tvaresnį užimtumą. Reikalinga užtikrinti švietimo sistemoje kuriamų ir Užimtumo tarnybos vykdomų priemonių sinergiją. Užimtumo tarnybos metodinis centras galėtų teikti konsultacijas mokymo įstaigoms, taip pat tiesiogiai įtraukti moksleivius.

Darbo jėgos kvalifikacijos atitikties darbo rinkos poreikiams užtikrinti reikalingi kokybiški duomenys apie dabartinę žmogiškųjų išteklių būklę ir jų poreikio prognozę. Praeitu programavimo laikotarpiu šioje srityje buvo vykdoma daug tarpusavyje nesuderintų iniciatyvų. Nuo 2016 m. MOSTA yra atsakinga už **žmogiškųjų išteklių stebėsenos ir prognozavimo sistemos sukūrimą**, kuri apibendrintų įvairių šaltinių duomenis ir pateiktų informaciją apie dabartinę darbo rinkos ir užimtumo rodiklių padėtį įgūdžių lygmeniu bei 3 metų darbuotojų poreikio prognozę. Ši sistema sukurtų prielaidas

⁴⁹ Fokusuota grupinė diskusija „Užimtumas ir socialinė įtrauktis: efektyviausi būdai problemoms spręsti“, vykusį 2018 m. lapkričio 6 d.

⁵⁰ Career guidance system in Lithuania.

http://www.euroguidance.lt/images/docs/Career_Guidance_System_Description_LT.pdf

⁵¹ Fokusuota grupinė diskusija „Užimtumas ir socialinė įtrauktis: efektyviausi būdai problemoms spręsti“, vykusį 2018 m. lapkričio 6 d.

efektyvesniam intervencijų daugelyje sričių planavimui (profesinio orientavimo, profesinio rengimo, migracijos).

Siekiant asmenims suteikti darbo rinkoje paklausią kvalifikaciją ir įgūdžius, finansuojami mokymai – ADRP priemonių apimtyje finansuojamas **bedarbių profesinis mokymas** (plačiau – aptariant ADRP priemones), **dirbančiųjų asmenų konkurencingumui didinti** teikiamas finansavimas įmonėms (viešasis finansavimas teikiamas tik iš ES SF lėšų, taigi jos analizuojamos 3.2.2.2 poskyryje). Reaguojant į technologinius pokyčius, auga poreikis dirbančiųjų perkvalifikavimui/ kompetencijų pritaikymui kintantiems poreikiams. Atsižvelgiant į tai, sukurta galimybė užimtiems (dirbantiems) asmenims patiems kreiptis į Užimtumo tarnybą, siekiant pakeisti savo profesiją bei darbą.

Vykdamas darbo jėgos kvalifikacijos kėlimo intervencijas, siūloma:

- Neapsiriboti vien nedirbančių žmonių kvalifikacijos kėlimo intervencijomis ir tęsti bei plėtoti užimtų žmonių perkvalifikavimui/ kvalifikacijos kėlimui skirtas priemones.
- Užtikrinti atskirų instrumentų tarpusavio suderinamumą, identifikuoti efektyviausius įgyvendinimo būdus (tiesioginė parama dirbantiems/ parama darbuotojams per Užimtumo tarnybą/ parama darbdaviams darbuotojų mokymui).

Šiame kontekste svarbu kalbėti ne tik apie techninių, profesinių kompetencijų, specifinių žinių ir įgūdžių įgijimą ir ugdymą, bet ir socialines bei problemų sprendimo, kūrybines kompetencijas, pritaikomas bet kokiam sektoriuje. Prognozuojant, kad ateityje jų svarba tik dar labiau augs, reikalingi papildomai valstybės veiksmai šioje srityje – švietimo ir kultūros VPS.

Siekiant laisvus darbo išteklius integruoti į darbo rinką (2 uždavinio), darbo rinkos politiką vykdanči institucija (Užimtumo tarnyba) teikia viešąsias paslaugas darbo ieškantiems asmenims bei darbdaviams. Finansavimo šioms paslaugoms pagrindą sudaro **aktyvių darbo rinkos politikos (toliau – ADRP) priemonių įgyvendinimas**. Remiantis EK vertinimu., Lietuvoje, palyginti su kitomis ES šalimis, išlaidos ADRP priemonėms ir šių priemonių aprėptis vis dar ribotos. Valdžios institucijos Lietuvoje peržiūri ADRP priemonių teikimą ir finansavimą, visų pirma, nors ir nedaug, didindamos viešąjį finansavimą. Nors ADRP priemonių aprėptis 2017 m. reikšmingai nepagerėjo, palyginti su 2016 m., profesinio mokymo programose dalyvavo daugiau žmonių. 2017 m. priimant naująjį Užimtumo įstatymą, buvo tikimasi, kad ADRP priemonės reikšmingai pagerės. Pertvarkius viešųjų darbų sistemą sumažėjo asmenų, kuriems suteiktas remiamasis užimtumas, skaičius. Tai galima laikyti teigiamu pokyčiu, kadangi, kaip rodo tyrimai, profesinis mokymas suteikia tvaresnio užimtumo galimybę⁵².

Didinant ADRP priemonių aprėptį ir veiksmingumą trumpuoju laikotarpiu galima padidinti darbo jėgos pasiūlą. Siekiant efektyviai išnaudoti šią galimybę, Užimtumo tarnybos teigimu, planuojama keisti ADRP tikslinę grupę, numatant jų taikymą vidutines ir ribotas įsidarbinimo galimybes turintiems bedarbiams, kurie turi didžiausias galimybes sukurti pridėtinę vertę. Minėtos grupės atstovai emigravusių tarpe sudaro didžiąją dalį, kadangi turi įsipareigojimų šeimai (paskolas bankams ir kt.), taigi turėtų padėti spręsti emigracijos problemą. 2017 m. registruota 252,0 tūkst. darbo neturinčių asmenų, iš jų: didelių ir vidutinių įsidarbinimo galimybių – 119,0 tūkst. arba 47,2 proc., ribotų – 133,0 tūkst. arba 52,8 proc. Net 53 proc. nuo visų registruotų neturinčių darbo asmenų sudaro asmenys nuo 30 iki 54 m. amžiaus (134,6 tūkst.)⁵³.

Verslumo skatinimo priemonės, papildančios Užimtumo tarnybos vykdomas ARDP, prisideda prie bedarbių įtraukimo į darbo rinką, palengvinant verslo kūrimo sąlygas (teikiant lengvatines paskolas, subsidijuojant darbuotojų atlyginimus). Ši intervencija turėtų spręsti ir darbo rinkos problemas, ir kurti didesnę ekonominę vertę. Siekiant suderinti abu tikslus, siūloma:

⁵² Komisijos tarnybų darbinis dokumentas. (2018). Šalies ataskaita. Lietuva 2018, SWD(2018) 213 final.

⁵³ 2018 m. lapkričio mėn. vertintojui pateiktais Užimtumo tarnybos duomenimis.

- stiprinti Socialinės apsaugos ir darbo ministerijos ir Ekonomikos ir inovacijų ministerijos verslumo skatinimo priemonių koordinavimą, siekiant užtikrinti, kad remiamos verslumo priemonės geriau atitiktų ekonomikos poreikius.

Apie 40 proc. visų registruotų bedarbių yra ilgalaikiai bedarbiai, kuriuos yra ypač sunku integruoti į darbo rinką ir vien įdarbinimo paslaugų, ADRP priemonių jiems nepakanka. Dar didelė dalis labiausiai atitolusių nuo darbo rinkos, pažeidžiamų grupių atstovų net nepatenka į Užimtumo tarnybos akiratį. Siekiant didinti **labiausiai nutolusių asmenų integracijai į darbo rinką** skirtų priemonių rezultatyvumą, reikalinga ieškoti kompleksinių sprendimų, orientuojantis į žmogų. Intervencijų veiksmingumą didina bendruomenių, NVO įtraukimas. Per 2018 m. NVO, bendradarbiaudamos su Užimtumo tarnyba, įgyvendino 22 projektus į kurių veiklas buvo įtraukta virš 850 registruotų darbo neturinčių asmenų. Dalyviams buvo padidinta motyvacija, pasitikėjimas savimi, suteiktos psichologinės konsultacijos, sustiprinti socialiniai įgūdžiai, pagilintos kompiuterinio raštingumo žinios. 2017–2018 m. ilgalaikių bedarbių tyrimai parodė, kad papildomos paslaugos ir NVO įtraukimas padidina įtvirtinimo darbo rinkoje galimybes 30-40 proc⁵⁴. Atsižvelgiant į tai, siūloma:

- Pažeidžiamiesiems asmenims taikyti kompleksines paslaugas, siekiant spręsti ne tik nedarbo, bet ir kitas problemas (pvz. priklausomybės nuo alkoholio ar psichotropinių medžiagų, psichologinius sutrikimus). Kompleksinių paslaugų teikimas reikalauja naujo įgyvendinimo būdo, įtraukiant ne tik SADM ir Užimtumo tarnybą, bet ir kitas institucijas (pvz. Sveikatos apsaugos ministeriją), taip pat bendruomenes ir NVO. Kuriant naują paslaugų teikimo būdą, reikia įvertinti šių paslaugų kainą, finansavimo poreikį ir efektyvumą. Kompleksinės paslaugos yra brangesnės, tačiau dėl didesnio efektyvumo kuria didesnę naudą ir gali būti atsiperkančios ekonominiu požiūriu (tai parodė atliktas asmeninio asistento paslaugos psichikos negalia turintiems asmenims įvertinimas⁵⁵).
- Įgyvendinti intervencijas socialinio aktyvumo stiprinimui – edukacines, kultūrinės, skirtas pirminės ir svarbiausios grandies – pirminio aktyvumo sužadanimui apskritai kažko norėti ir veikti savo valia, be išorinio „reikia“ (jei kalbame apie pasyvius žmones – tiek jaunimą, tiek kito amžiaus). Tokiam pirminiam postūmiui tinkama priemonė būtų, pavyzdžiui, įsitraukimas į dalyvavimą kultūroje, saviraiška neformalioje aplinkoje. Siekiant išnaudoti įsitraukimą į kultūrinę veiklą, kaip labiausiai nutolusių nuo darbo rinkos asmenų aktyvumo ir motyvacijos didinimo priemonę, tikslinga skatinti tokių žmonių aktyvinančių kultūros centrų/židinių atsiradimą/plėtrą finansuojant tiek tokią veiklą organizuoti gebančių žmonių kvalifikacijos įgijimą/kėlimą, tiek konkrečius aktyvinimo per kultūrą projektus, tiek ir reikiamos infrastruktūros sukūrimą. Šios priemonės prisidėtų prie nuostatų ir elgsenos pokyčių, tačiau jų poveikis integracijai į darbo rinką pasireikštų tik ilguoju laikotarpiu ir tik netiesiogiai.

Neįgaliųjų įtraukimui į darbo rinką skirtų intervencijų peržiūra laikytina prioritetine sritimi. Vykdomos intervencijos neužtikrina pakankamo neįgaliųjų dalyvavimo darbo rinkoje, tokiu būdu neišnaudojamas darbo jėgos potencialas bei neužtikrinama pačių neįgaliųjų gerovė. Paminėtinos šios pagrindinės problemos. Pirma, ydinga neįgalumo nustatymo tvarka ir jos taikymas, kurios trūkumai ne kartą akcentuoti Valstybės kontrolės audito ataskaitose ir kituose vertinimuose. Atsižvelgiant į tai, Socialinės apsaugos ir darbo ministerijos teigimu, planuojamas kurti naujas negalios nustatymo modelis, siekiant visaapimančio neįgaliųjų įsitraukimo į bendruomenės gyvenimą ir darbo rinką. Antra, nepakankamos ir nepakankamai veiksmingos neįgaliųjų integracijai skirtos priemonės – nepritaikyta aplinka, fizinis prieinamumas, nepakankamos socialinės bendruomeninės paslaugos, nepakankamai efektyvios neįgaliųjų užimtumo rėmimo priemonės, tokios kaip socialinių įmonių rėmimas. Lietuvoje yra daugiau kaip 163 tūkst. darbingo amžiaus neįgaliųjų, bet darbą turi tik per 48 tūkstančiai. Iš jų apie 40 tūkstančių darbuojasi ne socialinėse, o maždaug 8 tūkstančiai – socialinėse įmonėse. Socialinėms įmonėms per metus skiriama per 30 mln. Eur. Tuo metu kitoms (ne socialinėms)

⁵⁴ 2018 m. lapkričio mėn. vertintojui pateiktais Užimtumo tarnybos duomenimis.

⁵⁵ Fokusuotos grupinės diskusijos „Užimtumas ir socialinė įtrauktis: efektyviausi būdai problemoms spręsti“, vykusios 2018 m. lapkričio 6 d., metu pateikta informacija.

bendrovėms tekusi parama įdarbinant 40 tūkst. neįgaliųjų sudaro vos 1,5 mln. Eur⁵⁶. Vertinant socialines paslaugas, jos nėra pakankamai išnaudojamos neįgaliųjų užimtumui skatinti. Pavyzdžiui, neįgaliųjų dienos centruose teikiamos paslaugos yra orientuotos tik į laisvalaikio užimtumą ir nepakankamai išnaudojamos neįgaliųjų užimtumui didinti. Trečia, neįgaliųjų integraciją į darbo rinką taip pat riboja reguliacinių priemonių trūkumai ir intervencijų nesuderinamumas: ydinga mokėjimo už socialines paslaugas sistema (socialinių paslaugų kainos susiejimas su gaunamomis pajamomis, mažinantis motyvaciją dirbti), privalomas minimalaus mėnesinio atlyginimo (toliau – MMA) dydžio taikymas neįgaliesiems (dažnu atveju neįgalieji nesukuria pakankamos pridėtinės vertės darbdaviui, o ir patys sutiktų gauti mažesnę atlyginimą), pernelyg griežti neįgaliųjų darbo saugos reikalavimai. Ketvirta, galimybes ištraukti ir išsilaikyti darbo rinkoje taip pat mažina ribotos galimybės įgyti aukštąjį išsilavinimą (aukštojo mokslo įstaigose studijuoja apie 1000 neįgaliųjų ir ši tendencija nesikeičia) bei tinkamą profesinį pasirengimą⁵⁷.

Šiuo metu (2018 m.) peržiūrimi teisės aktai dėl socialinių įmonių, tačiau kol kas pagal dabartinę sistemą socialinės įmonės veikiausiai ne visiškai atlieka savo vaidmenį, kad padėtų asmenims su negalia integruotis į darbo rinką. Į naująjį darbo kodeksą įtrauktos tam tikros darbdavių pareigos ir numatyta parama jiems, kad būtų pagerintos darbo sąlygos darbuotojams su negalia, tačiau nėra tvirtos visuotinės paskatos įdarbinti neįgaliuosius⁵⁸. Svarstomos ir kitos galimybės, tarp kurių kiekvienam neįgaliajam sukurti po vadinamąjį darbo vietos krepšelį (įmonėms, nepriklausomai nuo jų statuso, skiriamos lėšos neįgaliajam įdarbinti ir jo darbo vietai išlaikyti), o valstybės institucijoms įvesti neįgaliųjų įdarbinimo kvotas. Tačiau šios priemonės bus veiksmingos tik tuo atveju, jeigu bus derinamos su pačių neįgaliųjų motyvacijos ir gebėjimų/ galimybių dalyvauti darbo rinkoje didinimu.
Šuo tikslu siūloma:

- Peržiūrėti susijusį reguliavimą (mokėjimo už socialines paslaugas, MMA, reikalavimų darbo vietai), keisti neįgaliųjų įdarbinimo skatinimo sistemą, atsisakant socialinių įmonių rėmimo ir numatant mokestines (pvz. Sodros) lengvatas neįgaliųjų įdarbinimui – ir darbdaviui, ir darbuotojui.
- Dienos centruose neįgaliųjų užimtumą orientuoti ne tik į laisvalaikio veiklas, bet sukurti galimybes juose vykdyti ekonominę veiklą, t.y. už tą veiklą gaunant pajamas.
- Gerinti neįgaliųjų galimybes įgyti aukštesnį išsilavinimą, didinant švietimo sistemos lankstumą ir sukuriant jiems palankias mokymosi formas (pvz. modulinį mokymą, kuris būtų naudingas ir apskritai švietimo paslaugas labiau susiejant su rinkos poreikiais), sudarant galimybę mokytis darbo vietoje.

Svarbi laisvų darbo išteklių integravimo į darbo rinką intervencijų sėkmės prielaida – **efektyvi darbo rinkos politiką vykdančios institucijos (Užimtumo tarnybos) veikla**. 2018 m. baigta įgyvendinti reikšminga jos reforma, siekiant optimizuoti valdymą ir išteklius. Po reformos daugiau darbuotojų yra skiriama dirbti tiesiogiai su klientais, suteikta daugiau lankstumo taikyti ADRP, todėl aktyvios darbo rinkos politikos priemonės turėtų būti įgyvendinamos veiksmingiau. Įgyvendinti pokyčiai, kurių pokyčius ir rezultatus būtų tikslinga įvertinti praėjus keleriems metams.

Apibendrinant pasiūlymus dėl intervencijų rinkinio į efektyvesnę esamo darbo jėgos potencialo panaudojimą, galima pažymėti, kad Lietuvoje būtina dar daug padaryti tobulinant darbo išteklių paruošimą, ankstinant karjeros kompetencijų valdymo formavimą, didinant bendrojo ugdymo mokykloje atsakomybę jaunimo paruošimo darbo rinkai bei didinant profesinio rengimo sistemos prieinamumą vyresnio amžiaus žmonėms ir jų suinteresuotumą dalyvauti suaugusiųjų mokyme, ypač keliant kompetencijas, o ne įgyjant naujas kvalifikacijas. Nuo 2020–2021 m. Lietuvos darbo rinkoje vis labiau bus jaučiama informacinių technologijų įtaka gamybos ir paslaugų sektoriuje, kas gali turėti neigiamą poveikį darbo jėgos paklausios-pasiūlos subalansuotumui.

⁵⁶ Seimo Neįgaliųjų teisių komisijos duomenimis.

⁵⁷ Fokusuota grupinė diskusija „Užimtumas ir socialinė įtrauktis: efektyviausi būdai problemoms spręsti“, vykusį 2018 m. lapkričio 6 d.

⁵⁸ Komisijos tarnybų darbinis dokumentas. (2018). Šalies ataskaita. Lietuva 2018, SWD(2018) 213 final.

3.2.2. ES fondų investicijų vertinimas

3.2.2.1. Investicijų struktūra ir mastas

Šiame poskyryje pateikiama analizė pagal 3.1.2.1 poskyryje nurodytus vertinimo klausimus.

ES investicijų indėlis įgyvendinant šį tikslą yra reikšmingas. ES SF lėšomis prisidedama įgyvendinant daugelį finansavimo tipui priskirtų intervencijų. *Tiesiogiai* prisidedančios priemonės, apibrėžiamos kaip esamo žmogiškųjų išteklių potencialo didinimo priemonės, pateikiamos 2 priede. ES SF investicijos skiriamos abiejų uždavinių įgyvendinimui ir apima priemones, skirtas dirbančiųjų ir bedarbių perkvalifikavimui ir kompetencijos didinimui, žmogiškųjų išteklių stebėsenos ir prognozavimo sistemos kūrimui, ADPR, verslumo skatinimui, darbo rinkos institucijos paslaugų gerinimui, labiausiai nutolusių asmenų (įskaitant ir neįgaliuosius) integracijos į darbo rinką priemonėms. Iš viso ES SF finansuojamoms priemonėms skirta 538 mln. Eur. Priemonių sąrašas apteiktas 2 priede.

Netiesiogiai, prisideda Švietimo VPS priemonės, plačiąja prasme, užtikrinančios žmogiškųjų išteklių tinkamumą darbo rinkai.

3.2.2.2. Investicijų vertinimas ir pasiūlymai 2021–2027 m. laikotarpiui

Šiame poskyryje pateikiama analizė pagal 3.1.2.2 poskyryje nurodytus vertinimo klausimus.

Siekiant užtikrinti darbo jėgos kvalifikacijos atitiktį ūkio poreikiams (1 uždavinys), ES SF investicijos skiriamos *dirbančiųjų kvalifikacijos kėlimui, konkurencingumo stiprinimui* pagal Ekonomikos ir inovacijų ministerijos administruojamas septynias VP 9 prioriteto 4.3 uždavinio priemones. Šių priemonių vertinimas⁵⁹ parodė, kad planavimo metu nebuvo pakankamai gerai įvertintas jų poreikis. Nors priemonės atitiko esamą socialinę–ekonominę situaciją, tačiau atliepė tik trumpalaikius verslo bei konkrečių įmonių poreikius, darbuotojų poreikiai analizuojamomis priemonėmis atliepiami tik iš dalies. Įgyvendinamos priemonės turi poveikį trumpalaikiam žmogiškųjų išteklių konkurencingumui (darbo pasiekimams šiandien), tačiau jų poveikis ilgalaikiam asmeniniam konkurencingumui (įdarbinamumui) yra nedidelis. Vertinimo apimtyje atliktas kontrafaktinis poveikio vertinimas taip pat parodė, kad dalyvavimas veiklose, finansuojamose pagal priemonę „Žmogiškieji ištekliai invest LT +“, statistiškai reikšmingo poveikio dalyvių pajamų padidėjimui neturėjo. Iš analizuotų priemonių šiek tiek išsiskyrė priemonė „Pameistrystė ir kvalifikacijos tobulinimas darbo vietoje“, kurios atveju, dažniau nei kitose priemonėse, mokymų dalyviai įgijo ir bendrųjų profesinių kompetencijų, kurios galėtų būti pritaikomos ir kitose darbovietėse. Šis poveikis pasireiškė dėl ilgesnės mokymų trukmės ir nuoseklaus mokymo pagal darbdavio parengtas mokymo programas. Dėl priemonių, skirtų užsienio investuotojų darbuotojams apmokyti, vertinime teigiama, kad viena vertus, jos yra labai svarbios pritraukiant užsienio investuotojus, kurie sukuria gerai apmokamas ir patrauklias darbo vietas Lietuvos dirbantiesiems, kita vertus, užsienio investuotojų darbuotojai galėtų, nors ir šiek tiek mažesne apimtimi, būti apmokomi ir privačiomis pačių investuotojų lėšomis. Priemonės „Kompetencijų vaučeris“ įgyvendinimo modelis iš esmės yra tinkamas, jis potencialiai galėtų kurti ilgalaikę kompetencijų tobulinimo sistemą, tačiau įgyvendinimo trūkumai lėmė priemonės nepopuliarumą. Tarp pagrindinių trūkumų vertinime įvardijama per didelė administracinė našta pareiškėjams, įmonių poreikių neatitinkantis mokymų teikėjų ir mokymo programų sąrašas, rinkos kainų neatitinkantis fiksuotasis įkainis ir prarasta priemonės reputacija. Taip pat nėra numatytos priemone sukurto kompetencijų tobulinimo modelio

⁵⁹ Europos Sąjungos fondų investicijų veiksmų programos 9 prioriteto konkretaus uždavinio „Padidinti dirbančių žmogiškųjų išteklių konkurencingumą, užtikrinant galimybes prisitaikyti prie ūkio poreikių“ įgyvendinimo pažangos vertinimą, Ekonomikos ir inovacijų ministerijos užsakyму atliktas BGI Consulting, 2018 m. rugsėjo 11 d.

įgyvendinimo tęstinumo galimybės. Minima, kad panašios priemonės užsienio šalyse (pvz., Aukštutinėje Austrijoje) yra įgyvendinamos pasitelkiant kitokį modelį – lėšas mokymosi kainai padengti skiriant tiesiogiai besimokančiam asmeniui, o ne per jį įdarbinusią įmonę. Daroma prielaida, kad tokios galimybės įvedimas ir priemonėje „Kompetencijų vaučeris“ galėtų padidinti pastarosios populiarumą. Priemonės „Kompetencijos LT“ įgyvendinimo modelis nėra tinkamas vieningiems, brangesniems sektoriniams mokymams finansuoti, nes paaiškėjo, jog tokie bendri, vieningi sektoriniai poreikiai iš esmės neegzistuoja. Priemonės įgyvendinimo modelis pasirodė tinkamas labai mažoms ir mažoms įmonėms pritraukti, tačiau vidutinių ir didelių įmonių atveju jo pridėtinė vertė abejotina – tokios įmonės projektus galėtų įgyvendinti ir savarankiškai.

Remiantis vertinimo rezultatais, kitu programavimo laikotarpiu skiriant finansavimą dirbančiųjų kompetencijų ugdymui siūloma:

- tobulinti pačias priemones ir jų įgyvendinimo trūkumus,
- tęsti tik tas intervencijas, kurios pasiteisino ir neištumia privataus finansavimo. Tokiu būdu atsirastų galimybės mažinti šioms intervencijoms skiriamas ES SF lėšas, bent jau dabartinio ekonominio ciklo metu.
- papildomai reikėtų užtikrinti šių priemonių suderinamumą ir papildomumą su Užimtumo tarnybos pradėtų vykdyti užimtų asmenų profesiniu mokymu.

Žmogiškųjų išteklių stebėsenos ir prognozavimo sistemos sukūrimui ir palaikymui taip pat skiriamos ES SF lėšos pagal Ekonomikos ir inovacijų ministerijos 9 prioriteto 4.3 uždavinio priemonę „Žmogiškųjų išteklių stebėsenos, prognozavimo ir plėtros mechanizmai“. Įgyvendinant priemonę, buvo vykdomi sistemoje dalyvaujančių institucijų funkcijų pasikeitimai, kas didino projektų įgyvendinimo rizikas, atskleidė suderinamumo su kitais žmogiškųjų išteklių ir prognozavimo sistemos institucijų kuriamais produktais problemas⁶⁰. 2021–2027 m. laikotarpiu finansavimo poreikis liks šiuo metu MOSTA kuriamos ir plėtojamos sistemos, integruojančios veikiančių registru duomenis, įveiklinimui ir palaikymui, taip pat platesniam pritaikymui (pvz. sukuriant galimybes vertinti ir prognozuoti viešųjų paslaugų poreikį).

Įgyvendinant antrąjį uždavinį – siekiant laisvus darbo išteklius integruoti į darbo rinką – vykdomos **ADRP priemonės**, kurių reikšminga dalis finansuojama ES SF lėšomis (pavyzdžiui, 2019 m. ADRPP valstybės biudžetas nebus skiriamas). Poreikis ADRPP finansavimui išlieka – EK pabrėžia, kad jų aprėptis Lietuvoje nėra pakankama, nors nepateikia kokių nors įrodymų apie šių priemonių veiksmingumą. Nors ADRP priemonių pobūdis ne visai atitinka ES SF investicijų paskirties, kurios turi būti nukreiptos į pokyčių įgyvendinimą, tačiau naujuoju laikotarpiu reikalinga užtikrinti tam tikrą jų finansavimą – arba tęsiant ES SF lėšų naudojimą, arba tam skiriant nacionalines lėšas. Šio ekonomikos pakilimo metu apskritai vertėtų mažinti lėšas ADRP priemonėms, tačiau reikalingas ir planas B, numatantis lėšų didinimą ekonominės krizės atveju.

Poreikis papildomoms investicijoms į **pačios Užimtumo tarnybos veiklos gerinimą**, tikėtina, turėtų mažėti, nes jos reforma jau buvo užbaigta 2018 m., taip pat 2014–2020 m. ES SF lėšomis bus sukurta ADRP poveikio stebėsenos sistema. Europos socialinio fondo finansuojamų mokymų kokybės ir efektyvumo vertinime⁶¹ teigiama, kad dažno darbuotojo motyvacija teikti kokybiškas paslaugas yra ganėtinai žema. Siekiant ją didinti, siūloma materialiai skatinti esamus darbuotojus siekti kuo geresnių rezultatų (pvz., priedai už tvariai įdarbintus bedarbius, diferencijuojami pagal skirtingus rezultatus ir grupes, t.y. didesni priedai už didesnius skaičius ir tvariai įdarbintas sudėtingas bedarbių grupes (ilgalaikiai, nekvalifikuoti, neįgalūs bedarbiai). Motyvavimo sistema galėtų būti finansuojama iš reformos dėka optimizuotos veiklos ir sutaupomų lėšų.

⁶⁰ Europos Sąjungos fondų investicijų veiksmų programos 9 prioriteto konkrečiau uždavinio „Padidinti dirbančių žmogiškųjų išteklių konkurencingumą, užtikrinant galimybes prisitaikyti prie ūkio poreikių“ įgyvendinimo pažangos vertinima, Ekonomikos ir inovacijų ministerijos užsakymu atliktas BGI Consulting, 2018 m. rugsėjo 11 d.

⁶¹ Europos socialinio fondo finansuojamų mokymų kokybės ir efektyvumo vertinimas, Finansų ministerijos užsakymu atliktas UAB „Visionary Analytics“, galutinė ataskaita, 2019 m. sausio 10 d.

Siekiant didinti **labiausiai nutolusių asmenų integraciją į darbo rinką**, ES SF lėšomis finansuojami NVO projektai. Nevyriausybinių sektoriaus paslaugos sprendžiant pažeidžiamų grupių integraciją vertinamos kaip tinkamos, nes bendruomeninės paslaugos gali geriau atliepti šių tikslinių grupių poreikius nei institucinių subjektų. Tokio pobūdžio veiklos buvo finansuojamos ir 2007–2013 m. laikotarpiu. Atliktas vertinimas⁶² parodė, kad dėl projektinio veiklų pobūdžio neužtikrinamas socialinės integracijos ir socialinių įgūdžių įgijimo paslaugų tęstinumas pažeidžiamoms socialinėms grupėms, jos teikiamos fragmentiškai, nors tokioms grupėms reikėtų nuolatinio konsultavimo. Socialinės integracijos modeliai sukuriama ir išbandomi NVO projektų metu, tačiau pasibaigus finansavimui daugelis jų nėra toliau įgyvendinami. Vertinime rekomenduota institucionalizuoti ir toliau finansuoti labiausiai pasiteisinusius darbo su sunkiai integruojamais asmenimis modelius.

Šiuo metu stiprinama Užimtumo tarnybos veikla šioje srityje – 2018 m. pradėti rengti labiausiai socialiai pažeidžiamų asmenų nustatymo kriterijai bei jiems reikiamos kompleksinės paslaugos, į kurias būtų įtraukiamos NVO ir kitų sričių institucijos. Rengiama kompleksinių paslaugų teikimo schema. Reikėtų įvertinti jos kūrimo ir diegimo finansavimo poreikį bei investavimo iš ES SF lėšų galimybes ją įgyvendinant. Siekiant didinti socialinės paramos gavėjų ekonominį aktyvumą, ypač iš labiausiai nutolusių darbo rinkoje socialinių grupių, tikslinga tęsti atitinkamų NVO pajėgumų tobulinimą, didinant jų galimybes teikti ilgalaikiams bedarbiams papildomas įsidarbinimo paslaugas (informavimo, karjeros valdymo kompetencijų, darbo motyvacijos, palydėjimo į darbo vietą ar medicininę įstaigą, pavėžėjimo ir pan.). ES SF lėšų panaudojimas turi būti įgyvendinamas savivaldybių lygmenyje, bendradarbiaujant savivaldybių socialinės paramos skyriui ir vietos užimtumo tarnybai. Tęstinumas turėtų būti užtikrinamas savivaldybių lėšomis.

Reikšmingas ES SF finansavimas 2014–2020 m. laikotarpiu šioje srityje buvo skirtas jaunimo tikslinei grupei, siekiant mažinti nedirbančio, nesimokančio ir mokymuose nedalyvaujančio (NEET) jaunimo skaičių. Atsižvelgiant į dabartinę situaciją, poreikio tokios apimties finansavimui naujuoju programiniu laikotarpiu nebėra. Nuo 2012 iki 2017 metų nedirbančių, nesimokančių ir mokymuose nedalyvaujančių jaunų žmonių skaičius sumažėjo beveik 3,7 proc. p. nuo 13,9 proc., iki 10,2 proc.⁶³. Tikėtina, neaktyvaus jaunimo skaičius labiau sumažėjo dėl didelio emigracijos masto, nei dėl vykdomų intervencijų sėkmės. Be to, perėjimas nuo mokinio krepšelio prie etatinio finansavimo švietimo srityje mažins mokyklų paskatas į mokymo procesą integruoti sunkiausių mokinius, tad jų skaičius gali vėl padidėti. Atitinkamai, naujojo laikotarpio intervencijas, skirtas jaunimui būtų tikslinga labiau orientuoti į emigracijos prevenciją.

ES SF investicijos taip pat skirtos **neįgaliųjų integracijos į darbo rinką priemonėms** – ES SF lėšomis finansuojama Užimtumo tarnybos vykdoma neįgaliųjų profesinė reabilitacija, teikiama parama socialinėms įmonėms, taip pat dalis NVO projektų, skirtų padidinti labiausiai nutolusių nuo darbo rinkos asmenų integraciją į darbo rinką, skirti neįgaliesiems. Intervencijų rinkinio analizė rodo, kad bendra politika šioje srityje neduoda reikiamų rezultatų. ES SF investicijų poveikis reikšmingai priklauso nuo bendro priemonių, taikomų neįgaliesiems, rinkinio trūkumų (*bendras intervencijų rinkinys analizuojamas 3.2.2.1 poskyryje*).

3.3. INTERVENCIJOS, SKIRTOS DIDINTI GYVENTOJŲ GEROVĘ IR SOCIALINĘ APRĖPTĮ (3 TIKSLAS)

3.3.1. Vykdomų intervencijų rinkinio vertinimas

⁶² ES struktūrinės paramos poveikio gyvenimo kokybei, socialinės atskirties ir skurdo mažinimui Lietuvoje vertinimas, Finansų ministerijos užsakymu ESTEP kartu su Lietuvos Respublikos finansų ministerija, 2014 m. birželio 16 d.

⁶³ Jaunimo situacijos apžvalga. Jaunimo reikalų departamentas < <https://jrd.lt/informacija-dirbantiems-su-jaunimu/informacija-apie-jaunima/jaunimo-statistiniai-duomenys/Jaunimo%20situacija%202017.pdf> >

3.3.1.1. Intervencijų struktūra

Šiame poskyryje pateikiama analizė pagal 3.1.1.1 poskyryje nurodytus vertinimo klausimus.

Lentelėje pateikiamas dabar vykdomų intervencijų, skirtų gyventojų gerovei ir socialinei aprėptčiai didinti, rinkinys ir nustatomas intervencijų tipas. Remiantis intervencijų logika, intervencijos grupuojamos pagal uždavinius.

14 lentelė. Gyventojų gerovės ir socialinės aprėpties didinimo intervencijų rinkinys

Intervencija	Tipas
1 uždavinys: Didinti ekonomikos potencialą generuoti aukštesnes pajamas <i>Pastaba: intervencijos analizuojamos Verslo ir turizmo VPS</i>	
2 uždavinys: Didinti pajamų persikirstymo efektyvumą, mažinant nelygybę	
Pajamų mokesčių sistema (mokesčių progresyvumas)	Reguliavimas
Minimalaus mėnesinio atlyginimo dydis	Reguliavimas
Socialinė parama (paramos dydžio adekvatumas): - pinigine parama; - parama, teikiama nepinigine forma.	Pajamų palaikymas
3 uždavinys: Išnaudoti aktyvios įtraukties galimybes	
Socialinės paramos teikimo sistema (socialinės paramos ir dalyvavimo darbo rinkoje derinimas) <i>Pastaba: ši intervencijų grupė taip pat prisideda prie 2.2 uždavinio įgyvendinimo</i>	Reguliavimas/ Pajamų palaikymas
Labiausiai nutolusių asmenų integracijos į darbo rinką paslaugos (pažeidžiamų grupių, įskaitant jaunimą, vyresnio amžiaus žmones, priklausomybės ligomis sergančius, etnines mažumas ir kt. grupes): <i>Pastaba: ši intervencijų grupė taip pat prisideda prie 2.2 uždavinio įgyvendinimo</i>	Finansavimas (ES SF)
4 uždavinys: Didinti pažeidžiamų grupių saugumo užtikrinimo ir integracijos priemonių rezultatyvumą	
Socialinės paslaugos: - Bendrųjų, specialiųjų socialinių paslaugų teikimas; - Paslaugų gerinimas ir infrastruktūros paslaugoms teikti kūrimas.	Paslaugų teikimas Finansavimas (ES SF)
Socialinio verslo skatinimas: - Subsidijos socialiniam verslui.	Finansavimas (ES SF)
Parama būstui: - savivaldybių socialinio būsto nuoma ir savivaldybių būsto plėtra; - būsto nuomos ir išperkamosios būsto nuomos mokesčių dalies kompensacijos.	Finansavimas (ES SF) Finansavimas
5 uždavinys: Stiprinti socialinio aktyvumo ir atsakomybės nuostatas visuomenėje <i>Pastaba: šis uždavinys formuluojamas naujai, jam siūlomos naujos Kultūros ir Švietimo VPS intervencijos</i>	
6 uždavinys: Stiprinti bendruomeniškumą	
Bendruomenių ir NVO veiklai tinkamų teisinių sąlygų užtikrinimas, jų veiklos analizė, vertinimas, metodinė pagalba.	Reguliavimas
Bendruomenių, NVO gebėjimų stiprinimas, viešinimas, skatinimas.	Finansavimas
Bendruomenių veiklos rėmimas, NVO projektų finansavimas.	Finansavimas
Vietos plėtros strategijų ir projektų įgyvendinimas.	Finansavimas (ES SF)

Šio tikslo intervencijų rinkinio pagrindą sudaro persikirstymo politika – pajamų mokesčių sistema ir pajamų palaikymo priemonės. Pažeidžiamiesiems asmenims, neturintiems darbo pajamų, teikiama socialinė parama, kuri turi užtikrinti minimalius poreikius ir sudaryti galimybes išvengti skurdo (2 uždavinio intervencijos). Šiems asmenims taip pat teikiama pagalba socialinių paslaugų forma (4 uždavinio intervencijos). Šalia pajamų palaikymo ir pagalbos užtikrinimo vykdomos aktyvios įtraukties priemonės (3 uždavinys). Jos apima socialinės paramos (pajamų palaikymo) sistemos orientavimą į dalyvavimą darbo rinkoje bei įsidarbinimo galimybes palengvinančių paslaugų teikimą.

Prie skurdo ir socialinės atskirties problemų sprendimo taip pat prisideda intervencijos, stiprinančios socialinius ryšius ir bendruomeniškumą (6 uždavinys).

3.3.1.2. Intervencijų rinkinio vertinimas ir pasiūlymai dėl jo optimizavimo

Šiame poskyryje pateikiama analizė pagal 3.1.1.2 poskyryje nurodytus vertinimo klausimus.

Atsižvelgiant į aukščiau pateiktą intervencijų, skirtų darbo rinkos patrauklumo didinimui, analizę, Lietuvos darbo rinkoje susiformavusi situacija, kuomet versle sukuriamos vertės persikirstymas darbo ištekliams yra nepakankamas. O tai didina pajamų nelygybę, kuri visuomenę įtraukia į skurdo spąstus, nes ji žlugdo žmogaus motyvaciją pilnaverčiam gyvenimui: atsiranda išmokto bejėgiškumo reiškiny, žmonės įpranta nesiekti aukštesnių tikslų, o išsilavinimas ar profesiniai pasiekimai praranda svarbą. Viena iš pajamų nelygybę lemiančių veiksnių – profesinių sąjungų vaidmens mažėjimas⁶⁴. Intervencijos, skatinančios darbdavių ir darbuotojų dialogą ir didesnę dalijimąsi sukuriama verte, aptariamoms 3.1 poskyryje.

Kita vertus, valstybės taikoma mokesčių sistema taip pat gali įtakoti pajamų pasiskirstymo netolygumus. Tarptautinių institucijų ataskaitose akcentuojama, kad Lietuvoje mokesčių sistemos poveikis pajamų nelygybės mažinimui tebėra menkas, o socialinių pervedimų poveikis skurdo mažinimui taip pat mažai veiksmingas⁶⁵.

Siekiant didinti pajamų persikirstymo efektyvumą, imtasi veiksnių – įgyvendinti teisės aktų pakeitimai, dėl kurių padidėjo socialinės paramos ir nedarbo socialinio draudimo išmokų adekvatumas. Paminėtini šie pakeitimai: 2017 m. padidinta nedarbo išmokų aprėptis, dydis, mokėjimo laikotarpis; 2016 m. priimtos senatvės pensijų indeksavimo taisyklės; 2017 m. padidintas valstybės remiamų pajamų dydis per mėnesį nuo 102 iki 122 Eur; nuo 2017 m. nustatytas minimalių vartojimo poreikių dydis (MVPD), ir nuo 2019 m. pagal jo dydį nustatomi bazinės socialinės išmokos, šalpos pensijų bazės, tikslinių kompensacijų bazės ir valstybės remiamų pajamų dydžiai; 2017 m. rugsėjo mėn. priimtas sprendimas padidinti socialinio draudimo bazinę pensiją. Taip pat padidintas MMA ir susietas su VDU dydžiu, 2018 m. pradėta mokesčių reforma, didinanti pajamų mokesčio progresyvumą. Bazinė pensija perkelta į valstybės biudžetą. Tikėtina, kad šios priemonės turės teigiamą poveikį skurdo ir nelygybės mažinimui, didinamos pajamų apmokestinimo progresyvumą bei socialinių išmokų adekvatumą. Kita vertus, net ir priėmus pakeitimus, pajamų apmokestinimas vis dar labiau priklauso nuo pajamų rūšies, o ne nuo pajamų dydžio (efektyvusis pajamų tarifas reikšmingai skiriasi vertinant pajamas iš darbo santykių ir pajamas iš turto ir individualios veiklos)⁶⁶.

Kaip teigiama EK ataskaitoje, atsižvelgiant į tai, kad išmokos nebuvo didinamos nuo 2008 m., pastangos mažinti skurdą ir socialinę atskirtį turėtų būti tęsiamos, tačiau jomis taip pat turėtų būti siekiama grąžinti žmones į darbo rinką, o mokesčius ir išmokas pritaikyti taip, kad būtų didinamos paskatos dalyvauti darbo rinkoje⁶⁷, t. y. **išnaudoti aktyvios įtraukties galimybes**. Lietuvoje ilgai dominavo pasyvi socialinės paramos sistema, nekurianti stipresnių ekonominių paskatų dirbti. Paskutiniaisiais metais siekiama didinti socialinės paramos sistemos aktyvinimo poveikį. Paminėtini šie pokyčiai: 1) 2012-2015 m. įgyvendinta socialinės piniginių paramos reforma, perduodant paramos teikimo funkciją savivaldybėms, siekiant paskatinti integraciją į darbo rinką, išvengti piktnaudžiavimų parama, padidinti jos teikimo efektyvumą; (2) nuo 2016 m. rugsėjo mėn. proporcingas socialinės pašalpos dydžio mažinimas taikomas tik darbingo amžiaus darbingiems, bet nedirbantiems asmenims;

⁶⁴ B. Gruževskis: nelygybė didėja, nes neveikia mokesčių sistema < <https://www.lrt.lt/naujienos/ekonomika/4/242535/b-gruzevskis-nelygybe-dideja-nes-neveikia-mokesciu-sistema>>

⁶⁵ Komisijos tarnybų darbinis dokumentas. (2018). Šalies ataskaita. Lietuva 2018, SWD(2018) 213 final, Taip pat EBPO darbo ir socialinės politikos ataskaita https://read.oecd-ilibrary.org/social-issues-migration-health/oecd-reviews-of-labour-market-and-social-policies-lithuania/a-flexible-labour-market-needs-strong-social-protection-in-lithuania_9789264189935-8-en#page5

⁶⁶ Tikrasis pajamų mokesčio tarifas Lietuvoje: nuo 0,9 iki 10%. Verslo žinios, 2019 m. sausio 29 d.

⁶⁷ Komisijos tarnybų darbinis dokumentas. (2018). Šalies ataskaita. Lietuva 2018.

(3) nuo 2018 m. skiriant socialinę pašalpą ir kompensacijas, išmoka vaikui („vaiko pinigai“) neįskaitoma į bendrai gyvenančių asmenų gaunamas pajamas. Tokiu būdu siekiama ne tik užtikrinti paramos adekvatumą, bet ir skatinti integruotis į darbo rinką (neprarandant teisės į paramą).

Apibendrinant galima teigti, kad persikirstymo politikos priemonių pokyčiai vykdomi teigiama kryptimi ir turėtų būti tęsiami ir plėtojami – jie prisideda prie adekvačių pajamų pažeidžiamoms grupėms užtikrinimo, o taip pat skatina jų įtraukimą į darbo rinką, t.y. prisideda prie 2 ir 3 uždavinio įgyvendinimo. 3 uždavinio – aktyvios įtraukties – įgyvendinimui papildomai įgyvendinamos labiausiai nutolusių asmenų integracijos į darbo rinką paslaugos. Kaip aptarta 2.2 uždavinio intervencijų rinkinio vertinime, siekiant didinti šių priemonių poveikį, reikalinga didinti jų kompleksiskumą, orientuojantis į konkretaus asmens (grupės) problemų sprendimą, apjungiant skirtingų institucijų taikomas priemones/ teikiamas paslaugas, taip pat didinant bendruomenių ir NVO įtraukimą, kurios geriau atliepia šių grupių poreikius.

2014–2020 m. laikotarpiu Lietuvoje aktyviai buvo tobulinama pinigine socialinė parama, siekiant mažinti skurdą ir socialinę atskirtį. Ypatingą dėmesį šiam tikslui skyrė dabartinė XVII vyriausybė. Tačiau reikia pažymėti, kad modernioje visuomenėje (todėl šis klausimas aktualus ir kitoms ES šalims) socialinės paramos tobulinimas dažnai prasilenkia su generaliniais socialinės paramos tikslais, t.y. siekiu mažinti skurdą ir socialinę atskirtį. Tyrimai parodė, kad dosnesnė socialinė parama, jos įvairovė ir prieinamumas dažnai įtraukia gavėjus į taip vadinamus „skurdo spąstus“ (kitais tariant, gerovės spąstus) ir neskatina jų ekonominio aktyvumo bei socialinės veiklos, tokiu būdu formuojant skurdo kultūros apraiškas. Todėl naujuoju finansavimo laikotarpiu **būtina aktyviau integruoti socialinę paramą ir edukacinio pobūdžio priemones** (neužtenka pašalpų ir dalyvavimo darbo rinkoje derinimo priemonių). Siekiant skurdo ir socialinės atskirties prevencijos ir pokyčių ilguoju laikotarpiu, siūloma vykdyti priemones, orientuotas į vaikus ir jaunimą socialinės rizikos šeimose. Rekomenduojama jungti socialinės paramos ir švietimo sričių priemones (ir finansinius šaltinius), stiprinant vaikų ir jaunimo darbo motyvaciją bei plėtojant jų socialinius įgūdžius. Žemesnio pažangumo vaikams užtikrinti papildomas ugdymo paslaugas, skatinant juos „atrasti save“ ir ugdyti pasitikėjimą savimi. Šioms paslaugoms skirti dalį socialinės srities finansavimo.

Siekiant užtikrinti pagalbą pažeidžiamoms grupėms ir asmenims, sudaryti sąlygas spręsti socialines problemas ir įveikti socialinę atskirtį, teikiamos socialinės paslaugos. Jos patenka į savivaldybių kompetenciją ir yra finansuojamos iš savivaldybės biudžeto, o taip pat tikslinių valstybės biudžeto programų, kurios papildo savivaldybių skiriamas lėšas svarbiose, probleminėse srityse, pvz. užtikrinant vaikų dienos centrų veiklą. ES SF, EEE ir Norvegijos finansinių mechanizmų lėšos skiriamos socialinėms paslaugoms reikalingai infrastruktūrai sukurti/ modernizuoti bei paslaugų kokybei gerinti ir tokiu būdu papildo nacionalinį finansavimą.

Tarp socialinių paslaugų teikėjų dominuoja savivaldybių/ valstybės įstaigos; perdavimas privatiems subjektams ar NVO vyksta sunkiai. Perdavimo procesas vykdomas jau nuo 2012 m., NPP iki 2020 m. bendruomenėms numatyta perduoti 15 proc. socialinių paslaugų, tuo tarpu iki šiol perduota tik 4 proc. paslaugų⁶⁸. Procesas vyksta sunkiai dėl kelių pagrindinių priežasčių. Pirma, pačios savivaldybės linkusios išlaikyti ilgai nusistovėjusią tvarką ir remtis biudžetinių įstaigų teikiamomis paslaugomis, antra, privačių subjektų įsitraukimą riboja viešųjų pirkimų procedūros, kuriose dominuoja mažiausios kainos konkursai, kurie stipriai apriboja mažesnių, naujų tiekėjų, galinčių pasiūlyti inovatyvius socialinių problemų sprendimo būdus, įsitraukimo galimybes. Trečia, ne visose savivaldybėse veikia stiprios NVO. Siekiant paspartinti šį procesą, tikslinga investuoti į bendruomenių stiprinimą, ieškoti valdymo sprendimų savivaldybių praktikai keisti.

Bendruomenių teikiamos paslaugos turi didesnę poveikį, nes jos geriau atliepia tikslinių grupių poreikius. Be to, biudžetinių institucijų teikiamos paslaugos gali būti ir mažiau efektyvios. Pavyzdžiui, globos institucijų teikiamos paslaugos yra finansuojamos neatsižvelgiant į jų efektyvumą ir realią

⁶⁸2018 m. gruodžio 10 d. diskusija „Poveikio investavimo galimybės Lietuvoje (Šiaurės šalių patirtys)“, organizuota NVO Avily, Šiaurės ministrų tarybos biuro Lietuvoje ir LR finansų ministerijos.

vienam asmeniui tenkančių paslaugų kainą. Privačių paslaugų teikėjų teikiamos paslaugos valstybei kainuoja mažiau⁶⁹.

Nepaisant to, kad Europos lygmens ir nacionaliniuose strateginiuose dokumentuose pabrėžiamas poreikis įgalinti pažeidžiamas grupes savarankiškai gyventi ir įsitraukti į socialinį gyvenimą, ieškoti naujų socialinių problemų sprendimo būdų, gerinančių situaciją, savivaldybėse į socialines paslaugas vis dar žiūrima kaip į funkcijų vykdymą ir palaikymą, o ne intervencijas, orientuotas į poveikį⁷⁰. Siekiant gerinti socialinių paslaugų teikimo sistemą, siūloma:

- Didinti prevencinių socialinių paslaugų teikimo ir finansavimo mastą savivaldybėse, peržiūrint ir nutraukiant neefektyvių intervencinių paslaugų finansavimą.
- Svarstyti galimybes tęsiantis dabartiniam ekonominiam pakilimui didinti socialinių paslaugų finansavimą atitinkamai mažinant perkvalifikavimui ir aktyvios darbo rinkos priemonėms skirtas lėšas, ypač tas, kurios, tikėtina, išstumia privatų finansavimą.
- Taikyti kompleksinius sprendimus, t.y. sprendimus, sprendžiančius socialinės integracijos, įsidarbinimo, paslaugų prieinamumo klausimus kartu ir orientuojantis į individualizuotas paslaugas. Kompleksinių sprendimų trūksta tokiose srityse kaip vaiko teisių apsauga, apsauga nuo smurto artimoje aplinkoje, vaikų ir globojamų asmenų priežiūra. Į kompleksinių paslaugų planavimą įtraukti paslaugų gavėjus. Tačiau kompleksinių paslaugų teikimui būtina sukurti efektyvius valdymo ir įgyvendinimo instrumentus.
- Plėtoti bendruomenines paslaugas, įtraukiant NVO, savanoriška veikla grįstas organizacijas, jungiant finansavimo šaltinius.
- Plačiau į paslaugų teikimą įtraukti privatų sektorių. Skatinant ieškoti inovatyvių, efektyvesnių būdų spręsti socialines problemas, skatinti socialinį verslą. Įvertinti galimybes taikyti finansines priemones.
- Vertinti vykdomų priemonių, teikiamų paslaugų efektyvumą, siekiant jas optimizuoti ir ieškoti ne tiek naujų paslaugų, kiek naujų skurdo ir atskirties problemų sprendimo būdų. Tuo tikslu naudinga remtis Šiaurės šalių gerąja praktika, skatinant socialines inovacijas ir poveikio investavimą socialinėje srityje, kuriam naudojami privatūs fondai bei taikoma privataus ir viešojo sektoriaus partnerystė (plačiau žr. Šiaurės šalių patirtys. Poveikio investavimas <<http://www.socialinisverslas.lt/wp-content/uploads/2018/11/Poveikio-investavimas-ATASKAITA-1.pdf>>)

Bendruomenių įtraukimu ir dalyvavimu grįstų paslaugų taikymui būtinos prielaidos – pakankamas žmonių aktyvumo, socialinių ryšių, bendruomeniškumo lygis. Tam skirtos 5 ir 6 uždavinių intervencijos. **Socialinio aktyvumo ir atsakomybės nuostatomis** stiprinti siūlomos, visų pirma, edukacinės priemonės. Galimos socialinio aktyvumo, kūrybiškumo, atsakomybės ugdymo bendrojo lavinimo sistemoje iniciatyvos:

- Vaikų ir jaunimo motyvacijos darbui, pastangos ir jos efektyvumo suvokimo formavimas
- Finansinio raštingumo ugdymas mokyklose
- Vertinimo sistemos mokyklose keitimas, įtraukiant ne tik akademinį žinių, bet ir bendrųjų gebėjimų, socialinių kompetencijų, kūrybiškumo vertinimą.

Bendruomeniškumui, tarpusavio santykiams ir socialiniam kapitalui stiprinti skirtas bendruomenių ir NVO veiklos skatinimo iniciatyvas, finansuojamas Socialinės ir apsaugos ministerijos, siūloma papildyti Kultūros VPS priemonėmis.

3.3.2. ES fondų investicijų vertinimas

⁶⁹ Enhancement capacity of financial instruments application in consistency with other forms of public interventions”, BGI Consulting, Spacial Foresight, t33, Razbor, 2018.

⁷⁰ 2018 m. gruodžio 10 d. diskusija „Poveikio investavimo galimybės Lietuvoje (Šiaurės šalių patirtys)“, organizuota NVO Avily, Šiaurės ministrų tarybos biuro Lietuvoje ir LR finansų ministerijos.

3.3.2.1. Investicijų struktūra ir mastas

Šiame poskyryje pateikiama analizė pagal 3.1.2.1 poskyryje nurodytus vertinimo klausimus.

ES SF investicijos daugiausiai prisideda prie 4 uždavinio įgyvendinimo – investuojama į socialinių paslaugų gerinimą bei būsto prieinamumą. Taip pat finansuojamos aktyvios pažeidžiamų grupių įtrauktis į darbo rinką priemonės (3 uždavinys) bei bendruomeniškumo stiprinimas (6 uždavinys).

Iš viso šiam tikslui skirta 182 mln. Eur ES SF lėšų. Bendras ES SF finansuojamų priemonių sąrašas pateikiamas 2 priede.

3.3.2.2. Investicijų vertinimas ir pasiūlymai 2021–2027 m. laikotarpiui

Šiame poskyryje pateikiama analizė pagal 3.1.2.2 poskyryje nurodytus vertinimo klausimus.

Siekiant užtikrinti viešųjų finansų tarpusavio suderinamumą finansuojant socialines paslaugas, 2014–2020 m. laikotarpiu ES SF, EEE ir Norvegijos finansinių mechanizmų lėšos skiriamos socialinėms paslaugoms reikalingai infrastruktūrai sukurti/ modernizuoti bei paslaugų kokybei gerinti ir tokiu būdu papildo nacionalinį (savivaldybių ir valstybės biudžeto) finansavimą. Investuojant ES SF lėšas, įgyvendinami reikšmingi pokyčiai – investuojama į institucinės globos pertvarką, derinamos kietosios ir minkštosios investicijos. Skiriama reikšminga investicijų dalis – 60 mln. Eur. Nors institucinės globos pertvarka 2014–2020 m. laikotarpiu nebus užbaigta ir finansavimo poreikis, ypač paslaugoms išliks, tačiau atsižvelgus į vykdomas intervencijas, tikėtina, kad nauju laikotarpiu ES SF tokio masto finansavimo infrastruktūrai, ypač susijusiai su vaikų globos namais ar dienos centrais nereikės.⁷¹

Vis dėlto, situacijos analizė rodo, kad bendras socialinių paslaugų poreikis tik didės ir ES SF bus svarbus šaltinis sprendžiant dabartinio socialinių paslaugų teikimo problemas, ieškant ir įgyvendinant efektyvesnius jų teikimo būdus, visų pirma, didinant gyventojų įtraukimą į socialinių paslaugų teikimą (pirmiausia per NVO) bei skatinant gyventojų tarpusavio pagalbą ir bendradarbiavimą. Naujuoju laikotarpiu ES SF lėšas socialinių paslaugų srityje siūloma investuoti trimis kryptimis:

1. Socialinių paslaugų prieinamumo didinimas: mokymų organizavimas socialiniams darbuotojams ir savanoriams (pvz. vyresnio amžiaus žmonėms), siekiant išplėsti socialinių paslaugų teikėjų tinklą. Tokio tipo investicijos turi dvi dimensijas: kiekybinę – užtikrinama, kad daugiau žmonių taptų socialinių paslaugų teikėjais, ir kokybinę – didinama jų kvalifikacija ir galimybės teikti aukštesnio lygio paslaugas.
2. Rengiantis naujam laikotarpiui siūloma atlikti išsamesnį paslaugų efektyvumo, poveikio ir poreikio įvertinimą ir tęsti socialinių paslaugų teikimo finansavimą pagal 2014–2020 m. laikotarpio pasiteisinusių priemonių grupes: (a) plėtojant teikiamų paslaugų teritorinę aprėptį (teritorijose, kuriose atitinkamos paslaugos nebuvo teikiamos); (b) sudarant galimybę išplėsti paslaugas į namus teritorijose, kuriose nebuvo teikiamos, o atsiranda paslaugas teikiančių asmenų tinklas. Remiantis vertinimo metu organizuotomis diskusijomis ir atliktais interviu, preliminarium vertinimu, pasiteisinusiomis laikomos kompleksinės paslaugos šeimoms bei integralios pagalbos į namus paslaugos (slaugos ir globos paslaugų integravimas).
3. Atsižvelgiant į tai, kad nuo 2020 m. sparčiai didės socialinių paslaugų poreikis, tikslinga skatinti ES SF lėšų pagalba privačių ir bendruomeninių socialinių paslaugų plėtrą, lygiagrečiai stiprinant teikiamų paslaugų kontrolę bei užtikrinant sisteminių paslaugų monitoringą. Siūloma sukurti mechanizmą, kuris teiktų finansavimą paslaugų teikimo modelio bandomiesiems projektams (3–4 savivaldybėse), inicijuotiems pačių tikslinių grupių atstovų, puikiai išmanančių problematiką bei galimus sprendimų būdus (pvz. neįgaliuosius vaikus auginančių

⁷¹ Interviu su SADM tarnautoju.

tėvų organizacijos). Šiais projektais siūloma skatinti naujų bendruomeninio pobūdžio paslaugų plėtojimą didinant pačių gyventojų įsitraukimą į paslaugų teikimą bei jiems teikiamų paslaugų finansavimą, atitinkamai mažinant savivaldybės finansinį apkrovimą bei ES SF panaudojimą ateityje. Siekiama, kad įgyvendinus ir pasiteisinus projektui, sukurtos paslaugos taptų privačiomis bendruomeninėmis (pvz. privatūs bendruomeniniai globos namai, dienos centrai). Siūlomos sritys, problemos, kurių sprendimui tikslinga inicijuoti šių paslaugų kūrimą: senėjimas ir auganti vienišumo problema; neįgaliųjų žmonių užimtumas, motyvacija; neįgalus jaunimo pasirengimas darbo rinkai. Lietuvoje atsiranda panašaus pobūdžio pavienės iniciatyvos, tačiau jų yra labai nedaug ir jų kūrėjai susiduria su investicijų veiklos pradžia trūkumu⁷². Taigi siekiant jas paskatinti reikalingi valstybės veiksmai ir tam tikslinga investuoti ES SF lėšas (galimų projektų/ veiklų pavyzdžiai pateikti 1 pavyzdyje).

1 pavyzdys. Bendruomeninių privačių socialinių paslaugų teikimo pavyzdžiai

Senatvės, skurdo ir vienišumo problemos sprendimas – projektas „Orūs namai“

Beveik pusė Lietuvos senjorų skursta vieniši savo būstuose. Didžiąją savo pajamų dalį, ypač šildymo sezono metu, jie išleidžia neekonomiškų ir vyresniam amžiui nepritaikytų būstų išlaikymui.

Siūlomas sprendimas: senjorus kviečiama išnuomoti savo senuosius būstus ir keltis gyventi į būtent jiems įrengtus butus „Oriuose namuose“. Iš nuomos gaunamos pajamos visiškai padengia gyvenimo juose išlaidas, todėl pensija lieka kitoms senjorų reikmėms.

„Oriuose namuose“ yra įrengti keturi butai su savo virtuvėmis ir voniomis – po vieną kiekvienam iš keturių gyventojų. Namuose yra ir bendra svetainė, kurioje jie visi gali susitikti, bendrauti, užsiimti mėgstamomis veiklomis. Tai savarankiško gyvenimo namai. Niekas nereguliuoja senjorų gyvenimų, bet visada yra kas padeda, kai tik prireiks pagalbos. Senieji būstai išnuomojami, bet lieka senjorų nuosavybe, todėl nusprendę jie turi galimybę grįžti į savo senuosius namus.

Galimos iniciatyvos, užtikrinant neįgalus jaunimo pasirengimą darbo rinkai

Siūloma inicijuoti neįgalus jaunimo integracijos į darbo rinką investicinį projektą, labiau kryptingai ir intensyviai ugdant socialines ir bendrąsias kompetencijas pradinėje mokykloje, karjeros valdymo kompetencijas vidurinėje bei parengiant juos ir užtikrinant profesinį rengimą po bendrojo ugdymo mokyklos pabaigos. Tokiu būdu socialines paslaugas šiai gyventojų grupei būtina derinti su atitinkamos krypties edukacinėmis paslaugomis.

Šaltinis: Socialinis projektas „Orūs namai“, internetinė svetainė < <http://orusnamai.lt/#!/apie> >

Atsiperkantiems ir finansinę naudą kuriantiems projektams naujuoju laikotarpiu siūloma tęsti investicijas į socialinio verslo skatinimą, kuris taip pat inovatyviais būdais prisideda prie socialinių problemų sprendimo. Remiantis kitų šalių patirtimi (žr. 2 pavyzdį), siūloma įvertinti finansinių priemonių šioje srityje taikymo galimybes.

2 pavyzdys. Finansinės priemonės socialinėms inovacijoms kitose šalyse

Socialinis verslas – tai verslas, orientuotas į socialinę ar aplinkosauginę veiklą. Kadangi tokio verslo tikslas – ne uždirbti pelno, bet pirmiausia pasiekti socialinių tikslų, jiems sunkiau gauti finansinę paramą. Tačiau būtent socialinių verslų investiciniai fondai remia verslus, kurie padeda savo bendruomenėms, teikdami joms reikalingas socialines paslaugas. Šių fondų pirminis tikslas – daryti socialinį poveikį, tačiau lygiai taip pat, kaip socialinis verslas gali gauti pelno, vykdydamas socialinę veiklą, taip pat ir socialinių verslų investiciniai fondai gali gauti finansinės grąžos.

Norvegijos privataus kapitalo fondas

Ferd Sociale Entreprenører yra privataus kapitalo Norvegijos investicijų bendrovė investuojanti į socialinius verslininkus, kurie sugeba parodyti išmatuojamus socialinius rezultatus ir turi verslo modelį, kuris per ateinančius metus padėtų verslui tapti finansiškai tvariu. Be piniginių indėlių Ferd siūlo ir konsultacijas, specialistų pagalbą bei didžiulį tinklą profesionalų. Viskas tam, kad būtų sukurta daugiausiai poveikio kurianti inovacija.

⁷² 2018 m. gruodžio 10 d. diskusija „Poveikio investavimo galimybės Lietuvoje (Šiaurės šalių patirtys)“, organizuota NVO Avily, Šiaurės ministrų tarybos biuro Lietuvoje ir LR finansų ministerijos.

Vokietijos mezanino* fondas

Vokietijos mikromezanino fondas (Mikromezzaninfonds), teikiantis finansavimą: (1) įmonėms, įsteigtoms pažeidžiamų grupių, moterų, imigrantų, bedarbių, (2) įmonėms, orientuotoms į teigiamą socialinį ar aplinkosauginį poveikį.

Kiti investiciniai fondai: <http://socialandsustainable.com/> www.sibgroup.org.uk www.bigsocietycapital.com www.santander.co.uk

*Mezanas – investavimo būdas, turintis ir paskolas, ir investicijas į nuosavą kapitalą elementų

Šaltiniai: Versli Lietuva. Socialinis verslas <https://www.verslilietuva.lt/paslaugos/socialinis-verslas/>; 2018 m. gruodžio 10 d. diskusija „Poveikio investavimo galimybės Lietuvoje (Šiaurės šalių patirtys)“; Enhancement capacity of financial instruments application in consistency with other forms of public interventions”, BGI Consulting, Spacial Foresight, t33, Razbor, 2018.

Investicijų į būsto užtikrinimą poreikis lieka, tačiau reikalinga ieškoti efektyvesnių paramos būstui įgyvendinimo modelių (detaliau ši sritis bus išanalizuota socialinio būsto atvejo studijoje, kuri yra šio vertinimo dalis.

Siekiant spręsti „skurdo spąstų“ problemą bei mažinti skurdo kultūros apraiškas, naujuoju finansavimo laikotarpiu būtina aktyviau integruoti socialinę paramą ir edukacinio pobūdžio priemones. Siūloma 2021-2027 m. laikotarpiu (pirmoje laikotarpio pusėje) investuoti į pavyzdinio modelio sukūrimą bandomojo projekto pagalba (panaudojant ES SF paramą ir savivaldybių teikiamą piniginę paramą bei Užimtumo tarnybos bei vietos edukacinių institucijų išteklius). Modelis turėtų parodyti, kaip turi būti dirbama su socialinės paramos gavėjais (ypač šeimomis su vaikais), siekiant užtikrinti jiems darbo motyvacijos formavimą ir sėkmingą įsidarbinimą bei tiesioginio įdarbinimo subsidijavimo. Tikslinga pasirinkti 2-3 savivaldybes skirtinguose Lietuvos regionuose ir užtikrinti socialinės paramos gavėjams kompleksines paslaugas (pavėžėjimo į popamokinę veiklą, užimtumo organizavimas ar stovyklos vasaros metu papildomi užsiėmimai mokyklose esant žemam pažangumui ir pan.). Lygiagrečiai būtų tobulinamos socialinės paramos gavėjų, ypač jaunimo, karjeros valdymo kompetencijos ir teikiamos įdarbinimo konsultacijos (esant poreikiui, teikiant ir palydėjimo į darbo vietą paslaugą). Parengtas modelis turėtų būti pristatytas Lietuvos savivaldybėms ir rekomenduotas kaip principinis modelis piniginės socialinės paramos teikimui ateityje.

Apibendrinant naujuoju programiniu laikotarpiu tikslinga didinti gyventojų įtraukimą (pirmiausia per NVO) į socialinių paslaugų teikimą bei skatinti gyventojų tarpusavio pagalbą ir bendradarbiavimą. Tam tikslui siūloma stiprinti NVO atstovų mokymo veiklas ir skatinti naujų bendruomeninio pobūdžio paslaugų plėtojimą didinant pačių gyventojų įsitraukimą į paslaugų teikimą bei jiems teikiamų paslaugų finansavimą, atitinkamai mažinant savivaldybės finansinį apkrovimą bei struktūrinių fondų panaudojimą ateityje.

3.4. PASIŪLYMAI DĖL PRIKLAUSOMYBĖS NUO ES SF FINANSAVIMO MAŽINIMO 2021–2027 M. LAIKOTAPRIU

Šiame poskyryje pateikiama analizė pagal šiuos vertinimo klausimus:

TS 9.3.5. Kokie būtų svarbiausi kriterijai 2020-2027 m. prioritetizuojant ir pasirenkant viešosios politikos sritis ir konkrečias investicijas finansuoti iš ES SF? Kokios turėtų būti priklausomybės nuo ES SF mažinimo kryptys kiekvienoje iš vertinimo objekte nurodytų viešosios politikos sričių?

TS 9.3.6. Kokios išorinės sąlygos (reguliacinės ir kitos intervencijos), atsižvelgiant į Lietuvos ekonominę – socialinę situaciją, vykdomas reformas ir demografines tendencijas turėtų lydėti ES SF investicijas, kad jų poveikis būtų didžiausias (būtinos sėkmės sąlygos)?

TS 9.3.7. Kuriose viešosios politikos srityse (detalizuoti pagal konkrečias investicijas) būtina tęsti ES SF finansavimą po 2021 m.? Kaip šios ES SF investicijos derėtų su kitais finansavimo šaltiniais, taip pat su kitomis valstybės ar ES intervencijomis, kad būtų užtikrintas maksimalus poveikis?

TS 9.3.8 Kuriose viešosios politikos srityse reikėtų atsisakyti ES SF investicijų po 2021 m.? Kokiomis kitomis valstybės ar ES intervencijomis, privačiu finansavimu ar vidiniais resursais (pagal pobūdį, finansavimo šaltinius ir formas) galima būtų pakeisti ES SF investicijas ir išlaikyti ekonomikos plėtrą bei socialinę gerovę?.

Formuluojant pasiūlymus dėl galimybių mažinti viešųjų investicijų Užimtumo ir socialinės įtraukties VPS, remiamasi šiais pagrindiniais kriterijais (bendras kriterijų sąrašas taikomas visoms VPS):

- Problema, kurios sprendimui šiuo laikotarpiu skiriamas finansavimas, jau yra išspręsta arba neaktuali dėl išorinių pokyčių;
- Finansuojamos intervencijos nekuria laukto rezultato, nepasiteisino;
- Finansavimo intervencijas galima keisti reguliacinėmis (nustatant prievolę) arba skatinant teigiamus pokyčius komunikacinėmis priemonėmis (kurios irgi kainuoja, bet mažiau);
- Sudaryti sąlygas privačiam finansavimui – taikant viešojo-privataus partnerystės principą, perleidžiant privatiems fondams, verslui ar asmenims.

Darbo rinkos patrauklumui didinti skirtos ES SF investicijos naudojamos stiprinant socialinį dialogą ir socialinę įmonių atsakomybę. Investicijų apimtis, lyginant su visomis ES SF investicijomis užimtumo ir socialinės įtraukties srityje, socialinei atsakomybei ir socialiniam dialogui skirto finansavimo mastas yra nedidelis, taigi sutaupymų potencialas šioje srityje nėra didelis. Svarstant galimybes finansavimą dar mažinti, visų pirma, būtina įvertinti situaciją socialinio dialogo srityje ir vykdomų priemonių poveikį (tam 3.1.2.2 poskyryje siūlyta atlikti Lietuvos pasiekimų šioje srityje sistematizavimą). Vis dėlto, atsižvelgiant į tai, kad problema yra aktuali ir kuria reikšmingas neigiamas pasekmes (tokias kaip emigraciją), intervencijas siūloma tęsti ir svarstyti papildomų priemonių (pvz. pažangių atlyginimų sistemų kūrimo, viešinimo, ir kt. priemonių, siūlomų 3.1.1.2 poskyryje) įgyvendinimą.

Socialinės atsakomybės principų plėtrai skatinti skirtas komunikacines, gebėjimų stiprinimo priemones galima būtų keisti (geriausiu atveju – papildyti) reguliacinėmis skatinamosiomis priemonėmis, tokiomis kaip socialinės atsakomybės principų taikymo reikalavimas (prioritetizavimas) viešuosiuose pirkimuose, taip pat socialinės atsakomybės principų mokymo integravimas švietimo, profesinio rengimo sistemoje.

Esamo darbo jėgos potencialo panaudojimui didžioji 2014–2020 m. laikotarpiu skirtų ES SF investicijų dalis tenka ADRP priemonių įgyvendinimui (daugiau kaip 200 mln. Eur). Atsižvelgiant į dabartinį ekonominį pakilimą (aukštą užimtumo ir žemą nedarbo lygį), finansavimą šioms priemonėms būtų galima mažinti. Tačiau reikalingas ir planas B ekonominės krizės atveju. Vis dėlto, tikslinga pažymėti, kad visais atvejais būtina didinti ADRP priemonių veiksmingumą, remiantis kokybiškos monitoringo sistemos rezultatais⁷³ (kurios kūrimui esminės investicijos taip pat turėtų būti įgyvendintos iš 2014–2020 laikotarpio lėšų), didinant darbo rinkos institucijos darbuotojų motyvaciją. Svarbu pažymėti, kad 2017–2018 m. labai padidėjo teritorinė darbo jėgos paklausos ir pasiūlos diferenciacija. Todėl siūlytina didinti investicijas į darbo jėgos mobilumą (profesinį bei teritorinį).

Remiantis 2014–2020 m. laikotarpio ES SF finansuotų priemonių, skirtų dirbančiųjų konkurencingumo stiprinimui (kurioms skirta 102 mln. Eur ES SF investicijų), vertinimu, viešąjį finansavimą šioms intervencijoms taip pat galima mažinti, paliekant mokymų projektus įgyvendinti pačioms įmonėms (ypač vidutinėms ir didelėms). Vis dėlto, atsižvelgiant į nepakankamą darbo jėgos kvalifikacijos atitiktį ūkio poreikiams, aukštos kvalifikacijos, IT specialistų trūkumą, šioje srityje būtini valstybės veiksmai – visų pirma, investuojant į profesinio orientavimo sistemos stiprinimą (kuris duos rezultatus tik ilguoju laikotarpiu), o taip pat – suteikiant galimybes patiems darbuotojams galimybes kelti/ keisti savo kvalifikaciją, tačiau peržiūrint priemonių įgyvendinimo būdą, pvz. finansavimą teikiant tiesiogiai darbuotojui, o ne įmonėms.

⁷³ Šiuo metu Užimtumo tarnyba tokią monitoringo sistemą kuria.

Labiausiai nutolusių nuo darbo rinkos grupių, o ypačingai neįgaliųjų, įtraukimui skirtų intervencijų įgyvendinimą galima įvardinti kaip svarbią intervencijų kryptį (2014–2020 m. laikotarpio priemonėms skirta daugiau kaip 180 mln. Eur ES SF investicijų). Jomis sprendžiama žmogiškųjų išteklių trūkumo problema, efektyviau panaudojant esamą darbo jėgos potencialą (2 tikslas), o taip pat mažinamas skurdas ir užtikrinama gerovė (3 tikslas). Finansavimo poreikis mažėja tik jaunimo užimtumui skatinti skirtoms priemonėms, atsižvelgiant į sumažėjusį NEET jaunimo problemos mastą. Skatinant kitų pažeidžiamų grupių aktyvią įtrauktį, būtina toliau stiprinti pajamų palaikymo priemonių aktyvinamąjį poveikį (motyvaciją grįžti į darbo rinką), o taip pat finansuoti įdarbinimo bei papildomas individualius poreikius tenkinančių paslaugų teikimą, stiprinant NVO įtraukimą. Tačiau tam būtina stiprinti patį NVO sektorių, keisti finansavimo NVO teikiamoms paslaugoms būdą, siekiant pereiti nuo laikino projekcinio finansavimo ir užtikrinant paslaugų teikimo tęstinumą (pvz. pasiteisinusias paslaugas finansuoti savivaldybių biudžetų lėšomis).

Planuojant naujojo laikotarpio ES SF investicijas, neįgaliųjų aktyvesniam įtraukimui į darbo rinką gali būti teikiamas prioritetas. Tačiau siekiant nustatyti finansavimo poreikį, reikalinga detalesnė viso intervencijų rinkinio peržiūra: reguliavimo, pajamų palaikymo priemonių turinio, paskatų įmonėms įdarbinant neįgaliuosius sistemos (peržiūrint socialinių įmonių finansavimo tikslingumą ir įvertinant mokesčių lengvatų, neįgaliojo darbo vietos finansavimo krepšelio taikymo galimybes); taip pat didinti intervencijas, stiprinančias pačių neįgaliųjų galimybes dalyvauti darbo rinkoje – visų pirma, švietimo, tinkamo profesinio parengimo, tinkamos fizinės aplinkos užtikrinimo. 2018 m. pabaigoje Seime pradėta svarstyti reguliacinio pobūdžio priemonė – neįgaliųjų darbo vietų kvotų sistema viešojo sektoriaus organizacijoms (vėliau svarstyтина taikyti ir privačiam sektoriui). Šiuo reguliavimu nustatant privalomą reikalavimą vietoje skatinamųjų priemonių, sudaroma galimybė mažinti viešąjį finansavimą. Kita vertus, vien privalomo reikalavimo nustatymas, tikėtina, nesukurs siekiamo rezultato. Siekiant, kad jis būtų įgyvendintas, būtinos papildomos minėtos priemonės didinančios pačių neįgaliųjų galimybes (tokias kaip darbo rinkai paklausių igūdžių, išsilavinimo įgijimas).

Gyventojų gerovės ir socialinės aprėpties didinimo intervencijos, finansuojamos ES SF lėšomis, daugiausia skirtos socialinių paslaugų teikimui. Atsižvelgiant į skurdo, socialinės atskirties, visuomenės senėjimo tendencijas, didelį skurde ir atskirtyje gyvenančių skaičių, mažinti socialinės srities viešojo finansavimo (įskaitant ir ES SF) apimtį šioje srityje nėra galimybių. ES SF lėšas tikslinga toliau investuoti skatinant labiausiai atitolusių asmenų aktyvią įtrauktį į darbo rinką, kurias turi lydėti motyvaciją dirbti didinanti pajamų palaikymo sistema (analizuojama 2 tikslo apimtyje). Kitoms socialinėms paslaugoms finansavimo poreikis taip pat nemažėja, tačiau siūlytina ieškoti tinkamesnių, geriau tikslinių grupių poreikius atliepančių paslaugų teikimo būdų, įtraukiant privačius asmenis bei bendruomenes, taip pat finansuojant mokymus socialiniams darbuotojams ir savanoriams. Šioms iniciatyvoms skatinti ir naujiems teikimo būdams/ modeliams kurti ir išbandyti tikslinga naudoti ES SF investicijas, įvertinant finansinių priemonių taikymo galimybes. Kitų šalių, o taip pat ir nedidelė Lietuvos patirtis šioje srityje rodo, kad dalis socialinių paslaugų gali būti ekonomiškai atsiperkančios. Tuo tarpu kitų pasiteisinusių paslaugų tęstinį finansavimą galėtų užtikrinti savivaldybės, peržiūredamos ir atsisakydamos dalies mažiau efektyvių paslaugų teikimo, ypač tos, kurios turi didesnius administracinius gebėjimus, pavyzdžiui, didžiuosiuose miestuose. Tuo tikslu reikalinga savivaldybėms suteikti didesnę lankstumą formuojant teikiamų socialinių paslaugų krepšelį. Plėtojant privačias ir bendruomenines paslaugas (tame tarpe įtraukiant NVO) būtina stiprinti teikiamų paslaugų monitoringą.

Siekiant spręsti skurdo ir socialinės atskirties problemą, nepakanka tik socialinės srities intervencijų. Siekiant esminių pokyčių, reikia spręsti šios problemos priežastis. Tuo tikslu ES SF lėšas tikslinga investuoti į socialinių problemų prevencines priemones, skirtas vaikų, visuomenės nuostatų keitimui, tarpusavio santykių ir socialinio kapitalo stiprinimui, apimančias ne tik socialinės srities priemones (tokias kaip NVO gebėjimų stiprinimas, bendruomenių veiklos finansavimas), bet ir kultūros, švietimo VPS intervencijas. Jos mažintų skurdo ir socialinės atskirties problemas, tačiau tik ilgalaikėje perspektyvoje. Šioms ilgalaikio poveikio priemonėms reikia papildomo finansavimo, nemažinant lėšų dabartinių problemų sprendimui (socialinių paslaugų teikimui, labiausiai nuo rinkos atitolusių asmenų saugumo užtikrinimui ir aktyviai įtraukčiai).

Papildoma sąlyga, siekiant pokyčių šioje srityje – pajamų nelygybės mažinimas. Tam būtinos mokesčių sistemos bei mokesčių surinkimo efektyvumo didinimas.

Apibendrinant pasiūlymus dėl finansavimo 2021–2027 m. laikotarpiu, atkreiptinas dėmesys, kad bendra visos šios VPS priklausomybė nuo ES SF investicijų nėra didelė – vidutiniškai per metus iš ES SF šiais sričiai skiriama apie 2 proc. nuo viešųjų išlaidų (2015-2017 m.) ir apie 10 proc. nuo valstybės biudžeto išlaidų (2011-2017 m.). Didžioji šios VPS intervencijų dalis yra skirta pajamų palaikymui ar einamosios veiklos (pvz. socialinių paslaugų teikimo) finansavimui. Tačiau priklausomybė nuo ES SF lėšos didelė konkrečiose srityse – pirmiausia aktyvioje darbo rinkos politikoje. ADRP priemonės finansuojamos išimtinai ES SF.

Atsižvelgiant į kintančias problemas srityje, siūloma ne mažinti, bet perskirstyti finansavimą pačios VPS viduje, mažinant nedirbančiųjų įtraukimui į darbo rinką bei dirbančiųjų kompetencijų stiprinimui skirtų priemonių finansavimą (kurios priskiriamos prie 2 tikslo) ir nukreipiant jį socialinės atskirties problemų sprendimui bei socialinių prevencijos stiprinimui (3 tikslui).

1 PRIEDAS. NPP RODIKLIŲ PASIEKIMAS

15 lentelė. NPP rodiklių užimtumo ir socialinės įtraukties srityje pasiekimas

NPP tikslas	NPP uždavinys	Rodiklis	Duomenų šaltinis	Mato vnt.	2012 m.	2017 m.	2020 m.P	Vykdytas 2017 m./2020 m.	Šaltinis
2.1. Didinti gyventojų gerovę ir socialinę aprėptį	2.1.1. Siekti vaiko ir šeimos gerovės, stiprinti ir saugoti visuomenės sveikatą	Pajamų pasiskirstymo koeficientas	Lietuvos statistikos departamentas, Eurostatas	koeficientas	7,3	7,3	4,5	0%	Eurostat
		Namų ūkių su vaikais skurdo rizikos lygis	Lietuvos statistikos departamentas, Eurostatas	procentai	21,4	21,2	13,50	3%	LR SD
		Globojamų (rūpinamų) vaikų dalis (palyginti su visais šalies vaikais)	SPIS duomenys	procentai	1,70	1,65	1,50	25%	SADM
	2.1.2. Didinti labiausiai nuo darbo rinkos nutolusių asmenų paskatas ir galimybes dalyvauti įgyvendinant aktyvios įtraukties priemones	Gyventojai, patiriantys skurdo riziką / materialinius nepriteklus / gyvenantys bedarbių ar labai mažo užimtumo namų ūkiuose	Lietuvos statistikos departamentas, Eurostatas	skaičius	1109000	843.000	814.000	90%	Eurostat
2.1.3. Užtikrinti gyventojų pajamų apsaugos sistemos finansinį stabilumą	Skurdo rizikos lygio iki sumokant ir išmokėjus socialines išmokas skirtumas	Lietuvos statistikos departamentas, Eurostatas	procentiniai punktai	11,6	6,9	12,0	-9%	Eurostat, LRSD	
2.1.4. Didinti viešųjų paslaugų prieinamumą	Turimo būsto pritaikymo neįgaliesiems poreikio patenkinimas per metus	Neįgaliųjų reikalų departamentas prie Socialinės apsaugos ir darbo	procentai	45	60	95	30%	SADM	

Lietuvos ūkio sektorių finansavimo po 2020 m. vertinimo paslaugos:
Užimtumas ir socialinė įtrauktis

			ministerijos							
			Būsto prieinamumo didinimas pažeidžiamoms gyventojų grupėms	Lietuvos statistikos departamentas, Lietuvos savivaldybės	procentai	4	n.d.	100	-	
			Socialinės rizikos šeimų skaičiaus mažėjimas	Socialinės apsaugos ir darbo ministerija	procentai	2,0	-1,4	2,5	-	
			Socialinių paslaugų gavėjai, palankiai vertinantys gaunamų socialinių paslaugų kokybę	socialinių paslaugų gavėjų nuomonės tyrimas, atliekamas Socialinės apsaugos ir darbo ministerijos	procentai	(nėra)	n.d.	70		
2.2. Didinti bendruomenių ir nevyriausybių organizacijų vaidmenį	2.2.1. Gerinti bendruomenių veiklos sąlygas		Pilietinės galios indeksas	Pilietinės visuomenės institutas (pilietinės galios indekso tyrimas)	indeksas	35,5 (2010)	37 (2016 m.)	45	16%	Pilietinės visuomenės institutas (pilietinės galios indekso tyrimas)
			Bendruomenių veiklą ir jų paslaugas palankiai vertinančių gyventojų (15 metų ir vyresnių) dalis	gyventojų nuomonės tyrimas, atliekamas Socialinės apsaugos ir darbo	procentai	12 (2012)	n.d.	55	-	

Lietuvos ūkio sektorių finansavimo po 2020 m. vertinimo paslaugos:
Užimtumas ir socialinė įtrauktis

			ministerijos						
		Bendruomeniškumo augimas	bendruomeniškumo indeksas (Socialinės apsaugos ir darbo ministerija, Lietuvos savivaldybių tyrimai)	visų savivaldybių indekso vidurkis	20 (2012)	23	30	30%	SADM
2.2.2. Stiprinti nevyriausybinių sektoriaus vaidmenį	Gyventojų, visuomeninių judėjimų veikloje, dalis	dalyvavusių organizacijų	pilietinės galios indeksas (Pilietinės visuomenės institutas)	procentai	11 (2010)	n.d.	20	-	
	NVO tvarumo indekso gerėjimas (mažėjimas)		USAID organizacija	indeksas	2,8 (2011)	n.d.	2	-	
2.2.3. Plėtoti savanorišką veiklą ir ugdyti visuomenės socialinę atsakomybę	Savanoriškos veiklos indėlio į BVP dalis		Socialinės apsaugos ir darbo ministerijos atliekamas tyrimas	procentai	1,5 (2011)	n.d.	2		
	Dalyvavimo savanoriškoje veikloje augimas		Eurobarometras	procentai	24 (2011)	13	40	-69%	

*Lietuvos ūkio sektorių finansavimo po 2020 m. vertinimo paslaugos:
Užimtumas ir socialinė įtrauktis*

2.3. Didinti kokybišką gyventojų užimtumą	2.3.1. Skatinti darbo jėgos paklausą kokybiškoms darbo vietoms	20–64 metų gyventojų užimtumo lygis (ES 2020 rodiklis)	Lietuvos statistikos departamentas, Eurostatas	procentai	67,2 (2011)	76	72,8	157%	Eurostat
		Nedarbo lygis	Lietuvos statistikos departamentas, Eurostatas	procentai	15,4 (2011)	7,1	7,5	105%	LR SD
		Laisvų darbo vietų lygis	Lietuvos statistikos departamentas, Eurostatas	procentai	0,9 (2011)	1,5	2,00	55%	LR SD
		Patiriančių skurdo riziką dirbančiųjų lygis	Lietuvos statistikos departamentas, Eurostatas	procentai	10,1 (2011)	8,5	6,2	41%	LR SD
		Savarankiškai dirbančių asmenų dalis (palyginti su visais užimtais gyventojais)	Lietuvos statistikos departamentas, Eurostatas	procentai	9,1 (2011)	11	13	49%	LTSD
		Mirtinų nelaimingų atsitikimų darbe skaičius, tenkantis 100 tūkst. darbuotojų	Valstybinė darbo inspekcija	skaičius / 100 tūkst. darbuotojų	1,6 (2011)	2,3	1,2	-175%	VDI
	2.3.2. Didinti dalyvavimą darbo rinkoje	Jaunimo (15–24 metų) nedarbo lygis	Lietuvos statistikos departamentas, Eurostatas	procentai	32,9 (2011)	13,1	16	117%	LR SD
		Ilgalaikio nedarbo (12 mėnesių ir daugiau) lygis	Lietuvos statistikos departamentas, Eurostatas	procentai	8 (2011)	2,7	4,5	151%	LR SD
		Žemos kvalifikacijos gyventojų užimtumo lygis	Lietuvos statistikos departamentas, Eurostatas	procentai	15,3 (2011)	21,7	28	50%	Eurostat

*Lietuvos ūkio sektorių finansavimo po 2020 m. vertinimo paslaugos:
Užimtumas ir socialinė įtrauktis*

		Vyresnio amžiaus (55–64 metų) gyventojų užimtumo lygis	Lietuvos statistikos departamentas, Eurostatas	procentai	50,5 (2011)	67,3	53,5	560%	LRSD
2.3.3. Užtikrinti darbo rinkos dinamiką ir įtrauktį į ją		Terminuotų darbo sutarčių dalis	Lietuvos statistikos departamentas, Eurostatas	procentai	2 (2011)	1,4	6	-15%	Eurostat
		Laisvos darbo vietos užpildymo trukmė, taikant tarpininkavimo įdarbinant paslaugas	Lietuvos darbo birža	darbo dienų skaičius	10 (2011)	9,9	4	2%	LDB
		Įsidarbinusių per 3 mėnesius asmenų, kuriems taikytas e. paslaugų modelis, dalis	Lietuvos darbo birža	procentai	20 (2011)	38,1	50	60%	LDB

2 PRIEDAS. 2014–2020 M. ES SF FINANSUOJAMOS PRIEMONĖS

16 lentelė. 2014–2020 m. ES SF investicijos, prisidedančios prie darbo rinkos patrauklumo didinimo

VP uždavinys	Priemonė	Fondas	Skirtas finansavimas, Eur.
8.5.1. „Paskatinti verslumą ir socialinę didinančių iniciatyvų atsiradimą	socialinį atsakomybę socialinio dialogo skatinimas	Socialinės atsakomybės ir ESF	3 800 000

17 lentelė. ES SF investicijos, prisidedančios prie efektyvesnio esamo darbo jėgos potencialo panaudojimo intervencijų

VP uždavinys	Priemonė	Fondas	Skirtas finansavimas, Eur.
Dirbančiųjų perkvalifikavimas, kompetencijos didinimas			
9.4.3. Padidinti dirbančių žmogiškųjų išteklių konkurencingumą, užtikrinant galimybes prisitaikyti prie ūkio poreikių	„Žmogiškieji ištekliai invest LT+“	ESF	8 357 599
	„Mokymai užsienio darbuotojams“	ESF	25 230 778
	„Kompetencijų vaučeris“	ESF	33 837 803
	„Pameistrystė ir tobulinimas darbo vietoje“	ESF	11 005 561
	„Inomokymai“	ESF	28 247
	„Inostažuotė“	ESF	1 419 853
	„Kompetencijos LT“	ESF	22 639 481
Bedarbių kvalifikacijos kėlimas, perkvalifikavimas			
<i>Finansuojamas per ADRP priemones</i>			
Žmogiškųjų išteklių stebėsenos ir prognozavimo sistema			
9.4.3. Padidinti dirbančių žmogiškųjų išteklių konkurencingumą, užtikrinant galimybes prisitaikyti prie ūkio poreikių	Žmogiškųjų išteklių stebėsenos, prognozavimo ir plėtros mechanizmai	ESF	4 344 301
Aktyvios darbo rinkos politikos priemonės			
7.3.1. Padidinti gyventojų, ypač ilgalaikių ir nekvalifikuotų bedarbių bei neįgaliųjų užimtumą	Bedarbių integracija į darbo rinką	ESF	160 716 349
	Parama darbui	ESF	40 546 803
Verslumo skatinimas			
7.3.3. Padidinti darbo paklausą skatinant gyventojų, ypač susiduriančių su sunkumais darbo rinkoje, verslumą	Verslumo skatinimas 2014–2020 (finansinė priemonė/paskolos)	ESF	24 546 803
	Subsidijos verslo pradžiai	ESF	16 000 000
Darbo rinkos institucijos (Užimtumo tarnybos) paslaugų prieinamumo, veiksmingumo gerinimas			
7.2.1. Pagerinti darbo rinkos institucijų paslaugų kokybę ir prieinamumą	Vilniaus TDB infrastruktūros plėtra	ERPF	3 609 016
7.3.2. „Padidinti valstybės įdarbinimo tarnybos veiksmingumą ir labiau orientuoti į rezultatus“	Lietuvos darbo biržos administracinių gebėjimų ugdymas	ESF	2 316 960
Labiausiai nutolusių asmenų integracijos į darbo rinką paslaugos			
8.3.1. Padidinti labiausiai nutolusių nuo darbo rinkos asmenų integraciją į darbo rinką	Asmenų, priklausomų nuo psichoaktyvių medžiagų socialinė rehabilitacija	ESF	8 688 601
	Romų socialinė integracija	ESF	868 860
	Socialinę atskirtį patiriančių asmenų integracija į darbo rinką	ESF	31 299 631
7.4.1. Sumažinti nesimokančio ir nedalyvaujančio 15-29 m. amžiaus	Jaunimo užimtumo didinimas	JUI	69 173 966
	Jaunimo užimtumo didinimas (II etapas)	ESF	20 532 671

jaunimo skaičių				
Neįgalųjų integracija į darbo rinką				
7.3.1 Padidinti gyventojų, ypač ilgalaikių ir nekvalifikuotų bedarbių bei neįgalųjų užimtumą	Neįgalųjų profesinė rehabilitacija	ESF	17 377 200	
8.5.1. Paskatinti socialinį verslumą ir socialinę atsakomybę didinančių iniciatyvų atsiradimą	Parama neįgaliesiems socialinėse įmonėse	ESF	35 333 642	
8.3.1. Padidinti labiausiai nutolusių nuo darbo rinkos asmenų integraciją į darbo rinką	Dalis projektų pagal priemonę „Socialinę atskirtį patiriančių asmenų integracija į darbo rinką“ (priskirta bendrai intervencijų, skirtų nutolusių nuo darbo rinkos integracijai)			

18 lentelė. ES SF investicijos, prisidedančios prie gyventojų gerovės ir socialinės aprėpties didinimo

VP uždavinys	Priemonė	Fondas	Skirtas finansavimas, Eur.
Labiausiai nutolusių asmenų integracijos į darbo rinką paslaugos			
<i>Analizuojamos 2 tikslo apimtyje</i>			
Socialinės paslaugos			
8.1.1. Padidinti bendruomenėje teikiamų socialinių paslaugų dalį, pereinant nuo institucinės globos prie bendruomeninių paslaugų	Socialinių paslaugų infrastruktūros plėtra	ERPF	18 229 026
	Institucinės globos pertvarka: investicijos į infrastruktūrą	ERPF	32 071 766
8.4.1. Padidinti bendruomenėje teikiamų paslaugų prieinamumą ir kokybę, plėtoti paslaugas šeimai“	Institucinės globos pertvarka	ESF	28 077 812
	Kompleksinės paslaugos šeimai	ESF	21 159 863
	Smurto artimoje aplinkoje prevencija	ESF	463 392
	Integrali pagalba į namus	ESF	16 364 801
	Socialinė reabilitacija epilepsija sergantiems asmenims	ESF	1 737 720
	Socialinių paslaugų sistemos stiprinimas	ESF	1 500 000
Socialinio verslo skatinimas			
8.5.1. „Paskatinti socialinį verslumą ir socialinę atsakomybę didinančių iniciatyvų atsiradimą“	Parama socialiniam verslui	ESF	-*
Parama būstui			
8.1.2 Padidinti socialinio būsto prieinamumą pažeidžiamiausioms gyventojų grupėms	Socialinio būsto fondo plėtra	ERPF	49 931 529
Vietos plėtros strategijų ir projektų įgyvendinimas			
8.6.1. „Pagerinti vietines įsidarbinimo galimybes ir didinti bendruomenių socialinę integraciją, išnaudojant vietos bendruomenių, verslo ir vietos valdžios ryšius“	Vietos plėtros strategijų įgyvendinimas	ESF	13 060 799

Šaltinis: www.esinvesticijos.lt

*nenurodytas